

POSLEDNÍ ROK PREZIDENTA

Karel Kaplan

POSLEDNÍ ROK PREZIDENTA

EDVARD BENEŠ
V ROCE 1948

Karel Kaplan

POSTEDMI
KOK
PREZIDENTA

BOULEVARD
8401 1948

Karel Kaplan

© Karel Kaplan

ISBN 80-85765-31-4

Úvodem

Dr. Edvard Beneš patřil k těm nemnoha politikům, kteří byli několikrát postaveni do situace, kdy rozhodovali o osudu státu, v Benešově případě dokonce státu, jehož byl spoluzakladatelem a tvůrcem. Mnozí jeho rozhodnutí v září 1938 a v únoru 1948 odsuzují a činí Beneše odpovědným za tragický vývoj Československa. Jinými je obhajován, protože tato osudová prezidentova rozhodnutí chápou jako nevyhnutelná a jako záchranu před tragédií ještě větší.

Nejenom historikové hledají odpověď na otázky o tom, co bylo příčinou jeho postojů na životních křižovatkách republiky, a většinou je spatřují v nesprávné politické koncepci, chybných předpovědích a v příliš diplomatických kalkulacích, v osobních vlastnostech a v neposlední řadě v jeho nemoci.

Nedoceňují přitom, že Benešovy politické kroky poznamenalo a předznamenalo samo postavení mladého, vlastně ještě „nového“ státu uprostřed Evropy v době vyhrčeného zápasu velmocí o ovládnutí tohoto prostoru. I když tato skutečnost může být pouze jedním z aspektů pro hodnocení postojů vůdčích politických osobností, zužovala rejstřík vnitropolitických postupů, neboť do jisté míry již sama napovídala konečný výsledek.

Dříve než se budeme zabývat některými dosud málo známými skutečnostmi a událostmi, které přímo či nepřímou souvisely s Benešovým postupem ve vládní krizi v únoru 1948 a v posledních měsících jeho života, uvedme známá fakta: Prezident, který roku 1938 opouštěl republiku s velkou ztrátou důvěry většiny obyvatel, se v květnu 1945 vracel jako politik nesmírné autority, zejména v českém národě. Všeobecně je uznáváno, že trpěl mnichovským komplexem. Ze zkušeností Mnichova vyvodil pro zahraniční i vnitřní politiku některé poznatky, které se staly integrální součástí jeho politického myšlení a posléze i principy jeho politické praxe. S nimi přicházel zpět do vlasti. Benešova zahraničněpolitická orientace na Sovětský svaz byla motivována především chováním západních spojenců v roce 1938 i potom a trvalou obavou z Německa.¹ Zejména tato obava byla u Beneše

1 Státní ústřední archiv (SÚA), fond 100/24, sv. 172, a.j.254, sv. 38. a.j. 88. 30. září 1938 na setkání s poslanci – odpůrci mnichovské dohody – Beneš řekl: „Vy nevíte, co jsem v posledních dnech prožil. To se nedá říci. Jsme opuštěni a zrazeni. Jsou to zbabělci a nejhnusnější je, že nám řekli, že můžeme mobilizovat... Byla to od spojenců komedie. Garantovali předem Hitlerovi, že to dostane. Ze strachu před komunismem půjdou Francouzi a Angličané s Němci.“

natolik silná, že mu znemožňovala i na přelomu let 1947/48 poznat, že státní suverenitu republiky ohrožuje již někdo jiný – Sovětský svaz.

Benešův kritický poměr k politickému a sociálně-ekonomickému systému předválečného Československa vedl po válce k jeho souhlasu s hlubokými hospodářskými a politickými přeměnami, jež dokonce někdy sám podněcoval, a také k rezignaci na odpor vůči těm změnám, s nimiž osobně nesouhlasil. Jeho posun doleva se odehrával pod vlivem domácích i evropských politických přesunů, včetně vlivu prosovětské zahraničněpolitické orientace. O poválečném režimu uvažoval a hovořil jako o „socializující demokracii“, jako o svérázném československém spojení socializačního úsilí a demokracie, na níž ovšem kladl důraz největší, neboť „je jediná spolehlivá a trvalá základna slušného a důstojného života“.²

Nový a pozitivní princip poválečné parlamentní demokracie viděl v Národní frontě jako koalici politických stran. V tomto novém politickém systému vymezil i svou roli prezidenta. Vystupoval jako nadstranický nejvyšší úředník, plně respektující rozhodnutí vlády a Národní fronty, nevmešující se do stranických sporů a konfliktů. Považoval za svou ústavní povinnost stanout nad politickými stranami a do jejich sporů zasahovat pouze v případě, že by hrozily vládní krizí. I když od poloviny roku 1947 alespoň v pozadí radil nekomunistickým stranám (jejich funkcionáři se sami jeho rad dožadovali), nikdy veřejně jako vůdčí osobnost demokratických sil nevystoupil. Úlohu nejvyššího úředníka dodržoval i v době, kdy se v důsledku ofenzivy komunistů na cestě k moci spory mezi stranami viditelně měnily v boj nekomunistických stran o demokratické Československo.

Nevěřím, že by Francie a Anglie pomohla. Jsou rádi, že se vyhnuli válce. Raději nás obětují... Vždyť ve Francii ani naši přátelé s námi nešli.

Měli jsme spojence, kterým jsme byli vždy věrni. My jsme nikdy nezradili, ale byli jsme zrazeni. Neporazí nás Hitler, ale naši přátelé... Je to debakl západní demokracie... Prožil jsem to strašně. Je to odměna za čtyřicetiletou službu a práci přátelům. Mýlil jsem se, poznal jsem, že velké státy a národy ani v přítomné době se státy malými nepočítají. Nakládají s nimi, jak se jim to právě hodí. Evropa kapituluje a historie musí konstatovat, že nás Hitler neporazil, nás mu dali naši přátelé a spojenci."

24. května 1945 při jednání s vojáky: „Mé stanovisko je dobře známo, v r. 1938 jsem rozhodl do války nejít, byl bych vedl národ na jatky. Byl jsem přesvědčen, že oni – zrádní spojenci (Francie, Anglie, Jugoslávie, Rumunsko) – to dostanou (tj. že jejich politika se jim vymstí), a skutečně to také dostali."

2 Archiv Kanceláře prezidenta republiky (AK.PR), in.č. 2000/D.

Únorová krize 1948

Do roku 1948 vstupoval prezident Beneš a jeho politické okolí s optimismem. Netajil se představou, přáním či vírou, že nadcházející rok bude úspěšný a klidný, i když v něm proběhnou parlamentní volby. V optimistickém duchu vyzněly prezidentovy odpovědi politikům na jejich blahopřání k novému roku. Zpráva Kanceláře prezidenta republiky uváděla, že „za rozhovoru se všemi novoročními gratulanty projevil jak pan prezident, tak návštěvníci pevné přesvědčení, že nastávající rok 1948 bude rokem míru a klidu". Prezident uváděl, že se podařilo odstranit poruchy v zásobování, že snad už není obava z válečného konfliktu a že hlavní úkol v nadcházejícím roce je schválit ústavu. „Čekám," poznamenal pan prezident, „abych už už ji mohl podepsat." Avšak vývoj v Československu se už od prvních lednových týdnů vyvíjel jiným směrem. Politické napětí se stupňovalo a směřovalo k vážné krizi.³

V poledne 17. února 1948 přerušil Gottwald schůzi vlády, aby informoval prezidenta o vládní krizi. Za její bezprostřední příčinu označil neochotu ministrů lidové, národně socialistické a demokratické strany pokračovat v jednání, dokud vláda nevyřeší realizaci svého usnesení z 13. února o situaci v Bezpečnosti, které nepřítomný ministr Nosek nesplnil. Gottwald vyslovil u prezidenta myšlenku o snaze ministrů těchto stran ustavit úřednickou vládu. Beneš na to prohlásil, že o této věci slyší poprvé a že bude jmenovat pouze vládu ze zástupců všech politických stran a vybízel Gottwalda k trpělivosti. Jan Jína, politický referent prezidentské kanceláře, informoval o Benešově rozmluvě s Gottwaldem předsedu národněsocialistické strany Petra Zenkla. Druhý den odpoledne vedoucí funkcionáři národněsocialistické strany, místopředseda vlády Zenkl a ministr Hubert Ripka, sdělovali prezi-

3 Archiv Ústavu T. G. Masaryka, Praha (A ÚTGM), fond BA, kr. 29, sl. leden 1948 – dopisy, projevy, 1, 5, 8.

V odpovědi předsedovi parlamentu J. Davidovi: „Dosavadní vývoj naplňuje mne nadějí, že k dohodě (o ústavě, **K. K.**) dojdeme. Pokládám za největší politický klad roku právě uplynulého, že jsme sporné otázky řešili dohodou a tak cestou nenásilnou udělali jsme velké věci. Stejně tak, jak doufám, to budeme a musíme dělat dál." Předsedovi vlády K. Gottwaldovi: „I já souhlasím, že minulý rok mohl být lepší, ale doufám, že rok nastávající bude lepší a pro všechno naše konání a pro nás všechny zdárný." V odpovědi na blahopřání národně socialistické strany: „Souhlasím s vámi, že v roce 1948 nás všechny čekají velké úkoly v oboru politické a hospodářské výstavby republiky. Věřím však, že svornou spoluprací všech je zdárně splníme."

členové stanovisko strany k hrozící vládní krizi. Beneš je nabádal k opatrnosti. Navečer Zenkl informoval o návštěvě na Hradě některé přední funkcionáře lidové a Demokratické strany, vedení své strany a druhý den s Ripkou další ministry obou stran. Podle agenturní zprávy (B-10) obdrželi vedoucí funkcionáři ústředního sekretariátu národněsocialistické strany tento výklad Zenklova a Ripkova jednání s Benešem: prezident prohlásil, že případnou demisi nepřijme a nepřipustí vytvoření „jednostranné vlády“; v krajním případě bude utvořena prozatímní vláda v čele s Janem Masarykem.⁴

20. února v 11.30 hod. Zenkl telefonicky oznámil Benešovi rozhodnutí o demisi ministrů tří stran. Obsah tohoto velmi krátkého telefonického rozhovoru, kterému demisionující připisovali nemalý význam, byl velmi rozdílně vykládán. Podle Zenklovy výpovědi Miladě Horákové prezident schválil demisi, čekal na ni a jeho poznámku „dejte pozor, abyste neuklouzli“ si Zenkl vysvětloval jako „starost o postup sociální demokracie“. Benešův lékař Klínger ujišťoval druhý den po demisi Ferdinanda Peroutku, že „prezident byl zprávu o demisi konsternován“. Smutný, který byl telefonickému rozhovoru přítomen, popsal Lvu Sychravovi jeho obsah několikrát a vždy stejně. Kancléř popíral, že prezident s demisí vyslovil souhlas nebo že tuto zprávu dokonce očekával. Naopak naznačoval Benešovu určitou nespokojenost.⁵

Ve 4 hodiny odpoledne přinesl písemné sdělení o demisi ministrů své strany generální tajemník národněsocialistické strany Vladimír Krajina a protože ho Beneš nepřijal, předal je Smutnému. V 16.40 hod. na Hradě obdrželi demisi ministrů slovenské Demokratické strany. Od 18. hodiny podávaly

4 SÚA – A ÚV KSČ, fond 100/24, a.j. 828, 248 (Protokoly schůzí vlády, schůze 17.2.1948). – J. Belda, M. Bouček, Z. Deyl, M. Klimeš: Na rozhraní dvou epoch. Praha 1968, 279-287.

5 Vojenský historický archiv, Praha (VHA), fond L. Sychrava, kr. 18. Sychravův záznam Smutného svědectví o Benešově telefonickém rozhovoru se Zenklem 20. února 1948: „Když Smutný hlásil prezidentovi, že Zenkl je u telefonu a žádá o rozmluvu s ním, prezident prý se rozmýšlel. Teprve na Smutného přímluvu šel k telefonu. Smutný, jenž byl přítomen, tvrdí s určitostí, že prezident odpovídal zprvu jaksi jednoslabičně na Zenklovo sdělení a pak řekl asi tak 'no uvidím, až mi to pošlete'. To byla odpověď na Zenklovu zprávu, že se strana rozhodla pro podání demise ministrů, že to odpoledne prezident dostane písemně, aby se vyjádřil, co tomu říká. Prezident prý rychle položil sluchátko a zřejmě rozčilen dal velmi ostrým způsobem najevo svou kritiku Zenklova postupu. Mluvil jsem o tom se Smutným několikrát a vždy líčil tuto scénu v podstatě stejně. Beneš prý řekl něco takového: 'Ti blbci, oni o takové věci telefonují'. Také prý ještě do telefonu, než položil sluchátko, řekl: 'Jen dejte pozor, abyste neuklouzli'."

orgány politického zpravodajství či Státní bezpečnosti, které „posílily ostrahu“ Hradu, okamžité zprávy o návštěvách u prezidenta a v jeho kanceláři. Z pražského velitelství Bezpečnosti je sděloval příslušným útvarům ministerstva vnitra dr. Staněk. V 18.20 hod. odjeli od prezidenta Gottwald a ministr Nosek; v 18.30 přijel ministr lidové strany František Hála s demisí ministrů jeho strany a byl přijat prezidentem. Po jeho odchodu (18.50 hod.) si prezident odešel odpočinout. Večer navštívil Hrad ministr národněsocialistické strany Prokop Drtina (19.20–19.40 hod) a jednal s Jínou. Od 19.35 do 20.10 byl u Smutného předseda sociálnědemokratické strany Bohumil Laušman.⁶

Dopisy, kterými ministři národněsocialistické a demokratické strany oznamovali svou demisi, a Hálův telegram se stejným obsahem obdrželi na Hradě před nebo během Gottwaldovy návštěvy u prezidenta. Na prezidentovo sdělení o demisi Gottwald reagoval, že „nezbývá nic jiného, než přijmout“. Nedostal jednoznačnou odpověď: „Rozmyslím si to náležitě,“ řekl Beneš a prohlásil demisi za chybný krok, přičemž ujišťoval, že předem o tom s ním nemluvili. Gottwald postup odstupujících stran označil za „komplot proti komunistům“, Beneš naopak ujišťoval, že ani případná nová vláda nemůže být bez komunistů, kteří jako nejsilnější strana budou mít předsedu. „Nejlepší by bylo to radikálně rozříznout a vypsát volby,“ mínil prezident. To však bylo proti Gottwaldovu plánu, doporučoval doplnit vládu, která se bude ucházet o důvěru parlamentu. Prezident naopak spatřoval svůj úkol ve smířování stran, o což se chtěl pokusit. Teprve když by se to nepodařilo, mohl by uvažovat o řešení navrhovaném Gottwaldem.

6 Belda a kol.: Na rozhraní..., s.290. – A FMV, aj. 310-61-5, 1.

7 SÚA, fond 93, aj. 20, 20-23, 104-107.

Komunistický novinář A. Simone měl rozhovory s vedoucími funkcionáři KSC o průběhu únorové krize 1948 bezprostředně po ní. Poznámky z rozhovorů měly sloužit jako podklady pro knihu. Údaje uvedené v textu pocházejí z rozhovoru s Grišou Spurným, který byl jako tajemník ministra vnitra V. Noska dobře informován, a dále z rozhovoru s K. Gottwaldem. Spurný uváděl: „Prezident vypadá svěže. Prezident: 'Dostal jsem dopis od Zenkla, že všichni nár. soc. ministři podávají demisi.' Na to Gottwald: 'Bude následovat demise lidovců a demokratů.' Prezident pokýval hlavou: 'Očekávám.' Vstoupil úředník: 'Došla rezignace Demokratické strany, Hála oznamuje telegraficky demisi.' Gottwald reagoval, jak uvedeno v textu – přijmout. Prezident: '... je to hloupost a pitomost, že podávají demisi.' Gottwald: 'To je komplot proti komunistům, namířený k vytlačení z vlády a suchou cestou uchopení se vedení státu.'"

Z Gottwaldova sdělení: „Prezident měl první demisi, já jsem ho nechal mluvit. Jeho první impuls: 'To jim vrátím, dohodněte se, musíte spolupracovat.' Já: 'Tak

Také údajný Benešův slib nepřijmout demisi ministrů se stal jedním z hlavních sporných bodů v hodnocení prezidentova postoje v únorové krizi a v hledání příčin jejího výsledku. Na prezidentův slib nepřijmout demisi se odvolávali Zenkl, Ripka a Hála. Toto ujištění rozšiřovali už před vládní krizí. Během ní a později pak prezidenta obviňovali, že je zradil, že je opustil atp. Také Gottwald, který získával tajné informace z Benešova okolí, ujišťoval 9. dubna 1948 členy ÚV KSČ: „Není pochyby o tom, že prezident o věci [demisi] věděl, ačkoliv to popírá. Ale to jsme viděli na vlastní oči, že první jeho gesto bylo: já jim to vrátím, nepřijmu to..." Ještě kategoričtěji, ale i v jistém rozporu s Gottwaldem, to vyjádřil generální tajemník KSČ Rudolf Slánský na schůzi Informačního byra KS v červnu 1948: „Prezident dr. Beneš hrál dvojakou úlohu v únorových dnech. Reakce spočívala na to, že nepřijme demisi odstoupivších ministrů a on také v rozhovoru se soudruhům Gottwaldem přiznal, že reakčním vůdcům předem řekl, že jejich demisi nepřijme a tím je vlastně v jejich postupu povzbudil.*

Prezident naopak několikrát opakoval, že ho demise překvapila, potvrzoval to i nejbližší okruh jeho spolupracovníků: Smutný, přednosta vojenské kanceláře prezidenta gen. Antonín Hasal, osobní tajemník Václav Sýkora i zpravodajské informace z Hradu. Později k témuž závěru dospěl i Lev Sychrava. Sýkora reprodukoval Benešovo sdělení takto: „Ze věci chtějí hnát do demise, jsem nevěděl." V rozmluvě s Vladimírem Clementi-sem 4. března se Beneš několikrát vrátil k únorovým dnům a „znovu a znovu zdůrazňoval, že demise byla pro něho překvapením". Také Hasal 2. března ujišťoval, že prezident o ní předem nevěděl. Účastník návštěvy v Sezimově Ústí 9. dubna, Leopold Chmela, zapsal prezidentovu zповěď, že „předtím několikrát zdůrazňoval politickým stranám, které tehdy podávaly demisi, aby tuto nepodávaly, poněvadž se lehce z vlády utíká, ale těžko se do ní vrací". Informátor ministerstva vnitra hlásil 21. února, že prezident se zdráhá a prý vůbec nechce přijmout demisi, „ač se vyjádřil,

to nepřijde. Víte dobře, jaké mám s nimi patálie, to že není náhoda. Dohodněte se, na čem? Chcete-li, ještě dnes vám dám náhradu. Demise musí být přijata. Kdykoliv chcete spisek nových ministrů, širokou Národní frontu, neopustíme její základnu. Půjdem před parlament a já vám dám krk, že bude mít převážnou většinu.' Když prezident viděl, že kategoricky žádám přijetí demise, byl zaražen, mluvil páté přes deváté."

- 8 Belda a kol.: Na rozhraní..., s. 290. – SÚA – A ÚV KSČ, fond 100/24, sv. 39, a.j. 828, 241, 248; fond 02/1, schůze 9.4.1948; fond AN, svv. 44 MKH (projev Slánského v červenci 1948). – GP, spis Orl I/VI, 65/50, V 6301/111, 63.

že demise ministrů byla ukvapená". Na zprávy o zradě a o opuštění politických přátel (Zenklov názor sdělený M. Horákovou: „slíbiv prý, že ji [demisi] nepřijme, pak přátele zradil") Beneš později reagoval rozhořčeně i rozhodně. Podle Peroutky prohlásil: „Říkají, že jsem je zradil. Já říkám, že oni zradili mne." Sýkora dosvědčoval, že prezident na tyto výtky odpovídal stížnostmi na vlastní izolaci, v níž se ocitl: „Ne já je, ale oni mne opustili a zradili, nechali mne tu s věcí samého, víc opuštěnějšího, než jsem kdy byl v exilu za války."*

Tak protichůdná tvrzení umožňují několik výkladů. Zenkl a Ripka jednali s Benešem 18. února a Hála za dva dny po nich. Souhlas s demisí a slib jejího nepřijetí mohli získat pouze při této příležitosti. Prezident o takové úvaze, možná i o přípravě demise věděl, hovořili o této alternativě, avšak varoval před ukvapeným krokem a z obavy před neúspěchem i zrazoval politiky od záměru (zmiňovaný rozhovor 9. dubna). Jeho myšlenka o prozatímní vládě vycházela z úvahy o možnosti překonání vládní krize nebo „bezvládí" do příštích voleb a předpokládala pád celé vlády. Z Ripkova záznamu o rozhovoru s prezidentem 18. února vyplývá, že když ministři prezidenta informovali o svém úmyslu nezúčastnit se vládních prací, nebylo splněno vládní usnesení z 13. února, prezident souhlasil a vyzýval k opatrnosti a důslednosti. Účastníkům bylo zřejmé, že to povede buď k ústupu komunistů nebo k vládní krizi, kterou Ripka předpovídal do čtrnácti dnů, možná i do 48 hodin, a potvrdili si prezidentovo ujištění, že nepřijme vládu, ve které by nebyli zástupci všech dosavadních vládních stran. Když ministři zdůvodňovali vyvolání vládní krize, nebylo jasné, zda půjde pouze o jakousi jejich „stávku", tj. že nebudou navštěvovat schůze

9 SÚA – A ÚV KSČ, fond 100/24, sv. 103, aj. 1176, 3, 5, sv. 39, aj. 827, 224. – A FMV, aj. 310-61-12, 3. – VHA, fond L. Sychrava, kr. 18. – GP, spis Orl I, VII, 65/50, V6301/111, 91 a 100. – J. Smutný: Únorový převrat Londýn 1953, Ústav E. Beneše, s. 28-69. – Archiv ministerstva vnitra České republiky (A MV CR), aj. S-5109-2 (Paměti B. Laušmana), 11. Smutný ve své studii uvádí také svědectví Jíny a Klingera. – Sýkorovy údaje pocházejí z jeho výpovědi vyšetřovateli Státní bezpečnosti v září-listopadu 1949. Poněkud zvýrazňoval kladné stránky Benešova poměru ke komunistům a k SSSR. Laušman v pamětech, psaných v československém vězení, zaznamenal poznatky z rozhovorů s prezidentem ve dnech 20.–23.2.1948: „Beneš – před Vilímem a později před Tymešem – vyslovil souhlas se stanoviskem sociální demokracie především v tom, že neodvolávala své ministry z vlády. Rekl, že je to politicky moudré a že ani Masaryk demisi nepodal a nepodá, třebas v minulých týdnech ve věci milionářské dávký šel se Zenkem proti Gottwaldovi".

vlády, nebo už o demisi před sjezdem závodních rad a rolnických komisí. Prezidenta tedy nepřekvapila sama demise, ale rychlost a náhlost, s jakou ji podalí.'

Rozpory v interpretaci Benešova stanoviska mohly plynout z toho, že Zenkl a Ripka přizpůsobili prezidentův názor vlastní představě o postupu. Při rozhovorech 18. února se o nepřijetí demise nemluvalo. Benešův slib mohli ministři vyvodit z jeho ujišťování, že nevytvoří „vládu jednostrannou“, tj. pouze komunistickou, a že ve vládě provede pouze takové změny, které budou dojednány v rámci Národní fronty s existujícím vedením politických stran. Ani zmíněná Benešova reakce na Zenklovo oznámení demise v telefonickém rozhovoru 20. února nevyzněla jako slib, že nebude přijata. Nicméně jeho neochota přijmout demisi, jak o tom hovořil Gottwald i Slánský, odpovídala jeho snaze o udržení dosavadní koalice. V jednání 18. února šlo zřejmě o nedorozumění při líčení postupu připravovaného ministry. Informace, které prezident dostal, nehovořily zcela jednoznačně o brzké demisi, nebo je Beneš nepřesně pochopil; ministři tehdy také uvažovali pouze o „stávce“, tj. neúčasti nekomunistických stran ve schůzích vlády. Rovněž si nepřesně či po svém vyložili Benešova stanoviska a odvolávali se na jeho výrok „čím dříve, tím lépe“. Beneš později svému příteli řekl: „Ano, ale aby ji vyvolali [demisi] oni [komunisté]“ a k rozhovoru s ministry 18. února dodával: „Ale oni mi nerozuměli.“ Názor o vzájemném nedorozumění opakoval Beneš i Sychravovi.¹¹

Naproti tomu předseda vlády přednesl prezidentovi už 20. února návrh své strany na řešení vládní krize: doplnit vládu o členy nekomunistických stran, které navrhne pouze Gottwald, nikoliv vedení těchto stran. Takový postup ovšem znamenal likvidaci dosavadní koalice, což odporovalo prezidentově představě o jejím udržení a vyvolávalo jeho odpor k přijetí demise.

10 Smutný, II, s. 18-23.

11 Tamtéž, s. 23, 27.

Podle Smutného prezident odpověděl v telefonickém rozhovoru 20.2.1948 na Zenklovu otázku, co říká demisi: „Až si ten dopis přečtu.“

Laušman ve svých pamětech: „Výslovně řekl (prezident, K. K.), že si ho najednou, když byl na polední, lékařem doporučené vycházce, zavolal telefonem Zenkl a ohlásil mu její podání (demise, K. K.). 'Telefonem prosím chtěl kolega Zenkl projednávat tak navýsost důležitý státní akt. Proto jsem ho jenom vyslechl a položil sluchátko.' Asi těmito slovy se vyjádřil dr. Beneš, načež vyslovil s demisí nesohlas; pravil výslovně, že ho překvapila a poznamenal, že ji 'ani neumějí podat', narážaje na hromadnou demisi, kterou Hála – v rozporu s ústavními předpisy – podával i za své kolegy.“

Hálovo sdělení politickým přátelům, že Beneš je demisi příznivě nakloněn, protože povede k předčasným volbám, nekorespondovalo s původním prezidentským stanoviskem: byl pro volby po dvouletém období parlamentu, a to až po přijetí ústavy.

K uvedeným rozporům v tvrzeních přispívalo i prezidentovo nejbližší okolí. Vedoucí úředníci Kanceláře prezidenta republiky byli příslušníky národněsocialistické strany nebo stáli politicky blízko. Hlavní osoby v kruhu nejbližších prezidentských spolupracovníků, J. Smutný, J. Jína a V. Sýkora, byly v dobrých vztazích s vedoucími národněsocialistickými funkcionáři. Komunističtí zpravodajci zaznamenali v prvních dnech vládní krize časté návštěvy politického referenta prezidentské kanceláře Škarvana v sekretariátu národněsocialistické strany. Beneš byl téměř denně, a to i dříve, informován o událostech v národněsocialistické straně a naopak její vedoucí funkcionáři měli informace o dění v prezidentské kanceláři. Hlavně Smutný, ale i Jína patřili k příznivcům rázného řešení sporu ve vládě, tedy i demise a jejího odmítnutí prezidentem. Jejich stanoviska a názory se ne vždy zcela shodovaly s prezidentskými. Náměty a představy, které Beneš nepřijal, však vedoucí představitelé odstupujících stran často považovali za prezidentské postoje.¹² Tak mohli vyvodit i Benešův souhlas s demisí a slib, že ji nepřijme.

Pět dní se vyvíjel Benešův názor na řešení vládní krize, než padlo ráno 25. února definitivní rozhodnutí. Tento vývoj měl dvě polohy: pozvolný ústup od původních zásad až k jejich úplnému nebo skoro úplnému opuštění a naopak úsilí a pokusy zabránit nebo omezit realizaci komunistického řešení. 20. února Gottwald Benešovi naznačil svoji představu o cestě z krize a hned nazítří prezident dostal dopis předsednictva ÚV KSC, v němž komunistické vedení prosazovalo tento postup: Prezident demisi přijme a doplní vládu o osoby, které vybere a navrhne Gottwald bez jednání s vedením stran, jejichž ministři odstoupili. V Benešově představě byla od počátku klíčovým i výchozím bodem snaha zachovat Národní frontu, dosavadní koalici a na jejím základě vyřešit krizi způsobem v parlamentní demokracii běžným, totiž jednáním a dohodou předsedy vlády s vedením koaličních stran o doplnění kabinetu. Mezi oběma variantami byl zásadní a v podstatě

12 Tamtéž, s. 29. – A FMV, aj. 310-61-12, 1, 28. – SÚA –A ÚV KSC, fond 100/24, sv. 39, aj. 827, 224. – GP, spis Orl INII, 65/50, V 6300/11, 1, 100.

Sýkora: „Rozšiřovalo se, že Smutný chodil za politiky a říkal jim: 'Musíte do toho jít', oni 'mysleli, že je to od Beneše'.".

nesmiřitelný rozpor: Gottwald odmítal s vedením odstupujících stran jednat. Tento fakt signalizoval, že Národní fronta je ohrožena, neboť v dosavadní podobě pro komunisty už neexistovala. Za této situace považoval prezident za nejvýhodnější ani nepřijímat, ani neodmítat demisi, ale prodlužovat krizi a pokoušet se o kompromis. Spor mezi dvěma variantami byl po další čtyři dny hlavním bodem při řešení vládní krize.

Již 21. února vstoupil do tohoto sporu nový faktor – silný politický tlak, neboť komunisté přenesli řešení vládní krize „na ulici“. Důsledek tohoto posunu byl pro řešení vládní krize mnohostranný, velmi závažný až klíčový. Prezident se ocitl pod mimořádným tlakem; na Hrad přicházely deputace a rezoluce z masových shromáždění, vyzývající k přijetí Gottwaldovy varianty. Po Gottwaldově výzvě a podle pokynů svého ústředí komunističtí funkcionáři rychle ustavovali orgány nové, tzv. obrozené Národní fronty. Prostor pro uplatnění obvyklých parlamentně demokratických regulí při řešení vládní krize se zužoval. A hlavně – tzv. očista veřejného života, rychle prováděná komunisty prostřednictvím jimi plně ovládaných akčních výborů Národní fronty, dala politickému konfliktu druhou rovinu: komunistická strana nastolovala svůj mocenský monopol. Tato rovina konfliktu se stala rozhodující. Probíhala sice jako spodní proud ve sporu o řešení vládní krize, ale ve skutečnosti, z mocensko politického hlediska, posouvala vládní krizi do pozadí a do značné míry předurčila její průběh a výsledek. Politická čistka se hrnula jako lavina a zastavit ji mohla jen stejně účinná protisíla, tj. aktivita stran nekomunistické opozice.

Prezident měl malou možnost zasáhnout, mohl pouze vyzvat strany k uklidnění a dohovoru. Na jeho rozhlasový projev, který dokonce tisková kancelář 23. února avizovala, občané čekali marně. Podle Sýkory ho od projevu odradil Gottwald. Smutný uváděl, že oznámení se objevilo v komuniké o návštěvě národněsocialistických ministrů u prezidenta 23. února. Komuniké koncipoval Ripka a Beneš je schválil.¹³ Kancelář prezidenta republi-

13 J. Belda a kol.: Na rozhraní... – A FMV, aj. 310-61-5, 8. – GP, spis Orl I/VII, 65/50, V 6301, 111, 102. – Smutný I, s. 95-96.

Sýkora Benešovi v dubnu 1948: Gottwald „Vás přesvědčil o nevhodnosti jakéhokoliv Vašeho projevu v době vládní krize, kdy se zmínil tehdy předseda vlády, že by bylo vhodné učinit takový projev až po podepsání [demise] s patřičným vysvětlením“. – Komuniké Kanceláře prezidenta republiky oznamovalo: „K telegramům a dopisům, které dostává prezident republiky od tisíců občanů ve věci vládní krize, v nichž se vyjadřují nejrozličnější přání a žádosti, jak krizi řešit, pan prezident republiky sděluje, že v nejbližších dnech promluví k celé veřejnosti a jasně

ky sdělovala, že prezident republiky v nejbližších dnech promluví k veřejnosti a jasně vyloží své stanovisko k řešení vládní krize. Vyzýval všechny občany ke klidu, rozvaze a pokojné práci a ujistil, že se řídí zásadami parlamentní demokracie a bude usilovat o dohodu politických stran, aby se obnovila spolupráce Národní fronty. V tehdejší situaci, kdy chtěl udržet Národní frontu, a to jako nejvyšší nadstranický úředník, by jeho projev obsahoval výzvu ke klidu a ke kompromisu. To potvrzoval koncept pro připravovaný rozhlasový projev z 24. února. Komunisty organizovanou aktivitu by nezastavil a naopak by přispěl k prodlužování pasivity jejích odpůrců. Druhý den se neoficiálně rozšířila zpráva, že prezident promluví 25. února. V rozhlasu i na Hradě zaznamenali lavinu dotazů, kdy prezidentův projev bude, která pokračovala i 26. února. Ředitelé rozhlasu, B. Laštovička, F. K. Zeman a M. Očadlík několikrát žádali prezidentskou kancelář, aby „uklidnila veřejnost nějakým prohlášením o projevu páně prezidentovu“. Po dohodě s E. Benešem prezidentská kancelář rozhlasu 26. února sdělila, „že oznámí, zda a kdy pan prezident republiky promluví do rozhlasu“. Prezident však nevystoupil, zřejmě přijal Gottwaldovu argumentaci o nevhodnosti vystoupení k už ukončené vládní krizi.¹⁴

21. února Beneš sděloval svůj návrh řešení vládní krize čtyřčlenné a pečlivě vybrané delegaci odborářů, která se u prezidenta zasazovala o přijetí komunistického plánu. Po odchodu delegace přijeli v 11.20 na Hrad Gottwald a Nosek. Opustili ještě probíhající shromáždění na Staroměstském náměstí, aby předali schválenou rezoluci a snažili se prezidenta přesvědčit o správnosti navrhovaného postupu. Beneš vyslovil obavu, aby nedošlo k „nějaké revoluci“ a aby jejich „způsob řešení nebyl pro nás druhý Mnichov“. Předseda vlády tento názor kategoricky odmítl. Gottwald naléhal na rychlé řešení vládní krize a odvolával se přitom na „mínění lidu“, který si myslí, že se nepřijetím demise prodlužuje krize. Opakoval, „že oni (odstupující ministři, **K. K.**) nesmějí do vlády“ a během jednání dospěl k názoru,

vyloží své stanovisko.“

- 14 Belda a kol.: Na rozhraní... – A FMV, aj. 310-61-5,8. – GP, spis Orl I/VII, 65/50, V 6301, 111, 102 – J. Smutný: Únorový převrat I, s. 95-96.

Ze Simonova záznamu Gottwaldova líčení rozhovoru s prezidentem 23.2.1948: „Chcete pronést řeč k národu. To je vaše věc, žádný vám v tom nemůže zabránovat, co byste v této situaci mohl říct. Doporučuji napřed přijmout demisi, doplnit vládu podle mého návrhu. To by byla nejjasnější řeč, tomu by národ hned porozuměl a byl by vám neskonale vděčen.“ Prezident: „Chci promluvit, kdy, to jsem ještě nerozhodl. Musím národ sjednocovat a ne rozdvajovat. Rozmyslím.“

že prezident demisi přijme a bude se snažit zachránit odstupující politiky v jiné roli.¹⁵

Gottwald a Nosek odešli z Hradu ve 12.15 a prezident posunul svůj odjezd do Lán na 16.07 hod. Podle hlášení Bezpečnosti přijel na zámek přesně za padesát minut. 22. února v 16.20 se nečekaně vrátil, rozrušen a unaven. Bezpečnost hlásila, že „v Lánech nikým nebyl navštíven“. Vedoucí úředníci prezidentské kanceláře Smutný a Jína referovali Benešovi o událostech dne a Jína mu předal písemnou zprávu, sepsanou na základě informací národněsocialistických ministrů. Vysvětlovali důvod své náhlé demise a zdůrazňovali Gottwaldovo odmítání požadavku sociálnědemokratických politiků svolat Národní frontu. V 16.55 prezident přijal na žádost J. Masaryka a v Klingerově přítomnosti předsedu sociální demokracie Bohumila Laušmana, který opustil Hrad v 18.30 hod. V rozhovoru Beneš vyslovil rozhodnutí demisi přijmout, aby se situace uklidnila.

Po Laušmanově odchodu vzkázal Beneš prostřednictvím Jíny vedoucím funkcionářům národněsocialistické a lidové strany, aby počítali s přijetím demise.¹⁶ Před schůzkou s nimi, kterou zorganizoval Drtina, informoval Jína o prezidentově rozhodnutí Masaryka. Schůzky se kromě Drtiny zúčastnili

15 SÚA, fond 93, aj. 20, 24-28, 109-110.

Záznam A. Simona o rozhovoru s G. Spurným: „Gottwald 21.2. prezidentovi – 'lid vzrušen, krize se musí řešit rychle, není možné sedět ve vládě s lidmi, kteří rozbíjejí Národní frontu, přivodili vládní krizi. Stejného mínění je lid'. Prezident: 'Já jsem jim řekl, že ji nepřijímám (demisi, K. K.), je to pitomost' – korigoval se – 'já myslím demisi Gottwaldovy vlády. Bez komunistů ne'." Z Gottwaldova líčení zaznamenaného Simonem: „Gottwald: 'Podle toho můžete vidět, jak je to mezi lidem. Lid je naštvaný, teď to vypuklo, lidé vědí, kde je ta žába na prameni, teď se nesmí vrátit. Hrad je vysoko, stěny jsou tlusté, nepodceňujte to, co k vám proniká, počítejte s tím.' Prezident: 'Poslouchám pozorně. Vy to zvládnete.' Gottwald: 'Já to zvládnu, ale ne starými metodami.'"

16 Smutný III, s. 66-67. – GP, spis Orl I, VII 65/50, V 6301, 93 a 96. – A FMV, aj. 310-61-5, 9 a 20.

Prezident původně očekával odpověď ministrů ještě večer, ale pak nechal Jínovi vzkázat, aby ji přinesl druhý den.

Z pamětí B. Laušmana: „Beneš – před Tymešem – dále vyslovil podiv, co si dr. Zenkl a jeho kolegové vlastně myslí, podat demisi a vzápětí nato žádat, aby nebyla přijata; nebo – 'cožpak mohou jmenovat novou vládu, když kolega Gottwald nepodal demisi, má v ní většinu i po odchodu části ministrů a nebyl poražen v parlamentě? Ale i kdyby podal demisi' – což by, doznal Beneš, viděl nejraději – 'musel bych zase jeho (Gottwalda) pověřit sestavením nového kabinetu, poněvadž je předsedou nejsilnější strany a jako dosavadní premiér nebyl v parlamentě poražen'."

Stránský, Hála, Ripka, Ducháček a Firt. Na vlastní žádost byl přesněji informován i Laušman. Přítomné politiky prezidentovo rozhodnutí zarazilo a vyděsilo, někteří se vyjádřili, že je prezident opustil. Po diskusi, ve které odmítli tento prezidentův krok, se rozhodli sdělit své stanovisko písemně. V jejich odpovědi dominovala žádost, aby právě při vystupňované aktivitě komunistů demisi nepřijímal, a varování před politickými důsledky rozhodnutí, které by znamenalo ustoupit aranžovanému komunistickému nátlaku. Podle vlastních zkušeností z posledních dnů ujišťovali, že prezidentova autorita mezi občany je mocnější než „bouřlivý komunistický hlomoz“. Dále Benešovi sdělovali svůj další postup: po generální stávce ohlášené na 24. února, kdy vyvrcholí jednání o novou vládu, zorganizují masová vystoupení rolníků, živnostníků a svých příznivců („Hrozí-li nám komunisté stávkami dělníků, odpovíme jim stávkami sedláků, živnostníků a obchodníků“).¹⁷

Dopis přivezl na Hrad pozdě večer, ve 21.45, Krajina; zdržel se pouze deset minut rozhovorem se Škarvanem.

Krátce předtím, ve 21.40, přišel na hradní nádvoří vyjádřit důvěru prezidentovi osmi až desetitisícový průvod, většinou vysokoškoláků, a prezident přijal pětičlennou delegaci. Její mluvčí pak sdělil demonstrantům, že „pan prezident bude trvat na parlamentním řešení krize“. Ujištění o tom, že nepřijme demisi, nepadlo.¹⁸

Vedoucí komunističtí funkcionáři přisuzovali hlavní příčinu prezidentova náhlého rozhodnutí demisi přijmout zejména vlivu, který na něho měl průběh sjezdu závodních rad. Úředníci prezidentské kanceláře sledovali události z tisku i z rozhlasu a podle hlášení informátora jejich nervozita rostla. Prezident naopak v krizových obdobích rozhlas neposlouchal, aby jeho rozhodování neovlivňoval „tlak ulice“.

Příčina rozhodnutí přijmout demisi byla mnohem hlubší a závažnější. Mezi úředníky na Hradě panovalo přesvědčení, že Beneš v Lánech promýšlel možnosti řešení nečekané situace, do níž se vládní krize dostala.¹⁹ Novou, pro něho i jeho politické přátele nezvyklou situací byl způsob, jakým komunisté prosazovali vlastní variantu řešení a své mocenské cíle:

17 J. Belda a kol.: Na rozhraní..., s. 295-296. – Smutný III, s. 70-72.

18 A FMV, a.j. 310-61-5, 12; a.j. 305-17-11, 151-145, a.j. 310-61-12, 28.

19 Smutný III, s. 66. – SÚA – A ÚV KSČ, fond 01, schůze 9.4.1948; fond 100/24, sv. 103, a.j. 1176. – GP, spis Orl I, VII 65/50, V 6301, 96.

tlakem a mobilizací „revolučních mas“, které se nezastaví před použitím mocenských prostředků. Dosavadní prezidentovy představy o řešení vládní krize podle parlamentně demokratických regulí v trojúhelníku politické strany – prezident – parlament se zhroutily. K tomu se přidala viditelná nesouměřitelnost v chování politických soupeřů. Na jedné straně naprosto jasný cíl a plán komunistů a jejich stupňovaná aktivita, a na druhé straně nejasnost záměrů a plánů vedení tří koaličních stran, nepřipravenost ke konfliktu (už jejich první kroky svědčily o nepromyšleném postupu) a zejména jejich vyčkávací taktika a nepochopitelná pasivita. Kromě toho působila i úvaha o možnosti sovětské intervence, jak později uváděl Laušman. Všechny tyto důvody vyvolávaly obavu z rozdělení společnosti, z konfliktů, které by mohly přerůst v otevřené nepřátelství mezi tábory, a dokonce obavu z občanské války. Prezident se později netajil tím, že ho překvapila rychlost podání demise, zaskočilo ho komunistické řešení vládní krize, rychlý spád událostí i pasivita iniciátorů demise.

Zhodnocení třídenního dramatického vývoje a zvážení poměru politických a mocenských sil a změn, které ve státě už nastaly, vedlo k druhé variantě řešení vládní krize, k pokusu reagovat na realitu jinou, než byla ve dnech 18.–20. února. Politikové, kteří 22. února o prezidentově vzkazu diskutovali, považovali jeho rozhodnutí za neodůvodněný ústup před komunistickým nátlakem. Ve skutečnosti však šlo o hledání přijatelného východiska z nové situace. Prezident, který nadále stál nad stranami, považoval za povinnost zabránit rozkolu společnosti, udržet spolupráci politických sil a splnit ústavní povinnost, tj. dát státu vládu.

23. února referoval Jína prezidentovi o výsledku jednání s funkcionáři stran národněsocialistické, lidové a sociálnědemokratické minulého dne. Na Hradě obdrželi též zmíněné písemné stanovisko doručené Krajínou. Zároveň Jína informoval o telefonickém vzkazu ministra Drtiny (v 9.30 hod.), který se dožadoval přijetí u prezidenta, neboť v noci Bezpečnost uvěznila dr. Marjanka, pověřeného vyšetřováním tzv. Krčmaňského případu. Drtina protestoval proti hlídání jeho ministerstva Bezpečností, která rovněž obsadila pankráckou věznici. Stížnost na obsazení některých pošt přišla i od resortního ministra Hály. Prezident nemohl Drtinu přijmout a vzkázal mu, že o záležitostech bude hovořit s Gottwaldem a Noskem. Stanovisko národněsocialistických a lidoveckých funkcionářů působilo na prezidenta velmi příznivě a potlačilo jeho pesimismus minulého dne. Zejména pak jejich ujišťování, že situace mimo Prahu je jiná, že venkov mají politicky v rukou a že připravují protiakce vůči komunistické aktivitě. Prezident opustil rozhodnutí

o přijetí demise a vrátil se ke své původní variantě řešení vládní krize, odhodlán k silnějšímu odporu proti komunistickému tlaku..

Gottwald se na prezidentovo vyzvání dostavil na Hrad v 11.15 hodin a Nosek ve 12.02. Před jejich příchodem se Beneš dozvěděl o jednáních o vstupu do vlády, která komunisté vedli s Aloisem Neumannem a Josefem Plojharem, poslanci národněsocialistické a lidové strany. Neumann se přišel už ráno dotázat do kanceláře na názor prezidenta, který ho však odmítl přijmout a na jeho jednání reagoval „mávnutím ruky“ a rozčileně. Deset minut před Gottwaldovým příchodem oznámil prezidentské kanceláři Ján Lichner zatčení své sekretářky pro údajné styky s cizinou a po několika minutách oznamoval Zenkl, že byl zatčen Krajínův tajemník (Rejman) a že Bezpečnost hledá jeho tajemníka (Ambrože). Ve 12.15, kdy Gottwald a Nosek opouštěli Hrad, hlásil Zenkl obsazení ústředního sekretariátu národně-socialistické strany početnou skupinou Bezpečnosti, která prováděla domovní prohlídku.

Bezprostředním podnětem rozhovoru s předsedou vlády a ministrem vnitra byly zákroky Bezpečnosti. Na první Benešovu otázku o jejich důvodech a „co to znamená“, uzavřela diskusi Gottwaldova odpověď, že zajišťují situaci proti možnému chaosu. Na výzvu, aby byly tyto akce zastaveny, prezident pozitivní odpověď od komunistických předáků nedostal. Druhým tématem rozhovoru se stalo řešení vládní krize. Prezident vyslovil rozhodné přání, aby se vedení všech politických stran dohodla a aby Gottwald jednal s vedením koaličních stran. Své přání posiloval odkazem na ochotu a očekávání, „že s vámi budu dělat socializaci jako v Košicích, po dobrém, v dohodě, žádné násilí“. A naopak v odmítnutí takových jednání a dohody všech politických stran spatřoval zárodek rozdvojení národa, na což by on reagoval odchodem z funkce. Gottwald však kategoricky odmítal jednat s vedením tří stran a slíbil, že již příští den předloží návrh na doplnění vlády o opoziční funkcionáře. Prezident pak hovořil ještě o dvou závažnějších námětech. První se týkal projevu k lidu; měl na mysli společný apel k národu, vyzývající ke klidu, nebo vlastní prohlášení k národu, že „chce dohodu a mír“. Druhý námět naznačoval ochotu akceptovat Gottwaldův návrh na doplnění vlády z „lidí opozice“ v nekomunistických stranách za předpokladu, že parlament tuto cestu předem schválí. Prezident tímto požadavkem sledoval dvě věci. Jednak se snažil vtáhnout do už mocenského zápasu parlament, který v té chvíli byl mrtvý, jednak krýt si vlastní postup tím, že případně

přijetí Gottwaldovy varianty bude jako ústavní schváleno parlamentem. Beneš věděl, že takový postup je nezvyklý, také Gottwald jej odmítl argumentem, že bude postupovat podle ústavy – navrhne prezidentovi doplnění vlády, která předstoupí před parlament.²¹

Z Benešova hlediska přineslo setkání jen malý výsledek, i když prezident svůj odpor proti násilnostem a požadavek na jejich zastavení formuloval kategoricky a rázně, stejně tak opakoval svou původní variantu řešení vládní krize a pohrozil abdikací jako politickou demonstrací. Ale jeho partneři, Gottwald a Nosek, zůstávali neústupní. Gottwald rozhodně odmítl jednat s vedením stran oznamujících demisi a Benešově hrozbě abdikací nepřikládal příliš vážnosti. Prezidentův námět na předběžné schválení nové vlády parlamentem se jevil jako možný ústupek. Z postojů obou komunistických funkcionářů k požadavku na zastavení násilností prezident vyvodil, že jej podmiňují přijetím demise ministrů a doplněním vlády podle Gottwaldova návrhu. Jediným výsledkem byl příkaz Bezpečnosti, aby respektovala poslaneckou imunitu a nezatýkala poslance. Přitom se během samotného rozhovoru Beneš – Gottwald uskutečnila už zmíněná domovní prohlídka v národněsocialistickém ústředí a podobné akce následovaly v několika Pražských okresních sekretariátech. Od rána probíhala a pokračovala akce J, ² v jejímž rámci byl zatčen Marjanko. Téhož dne vydalo ministerstvo vnitra nařízení o zákazu veřejných schůzí demisionujících stran a došlo k dalším násilnostem a nezákonnostem. Z průběhu rozhovoru a událostí, které po něm následovaly, vyvodil prezident poznatek o neústupnosti komunistů a o zlé situaci, což ho utvrzovalo v názoru, že je účelné či nutné,

21 Tamtéž. 83. – A FMV, a.j. 310-651-5, 27-28. – GP, spis Orl I, VII 65/50, V 6301, 96.

Ze Simonova záznamu rozhovoru s G. Spurným: „Telefonoval David, Drtina, že Nosek nechá zatýkat poslance (Krajina, Čížek). Prezident se ptal. Nosek: 'Žádný poslanec zatčen, Krajina, Čížek předvedení k výsledku, protože připravují útěk do zahraničí. Krajina řekl, že Bezpečnost toto podezření mohla mít z různých náznaků, nemají úmysl odejít, podepsali protokol, byli propuštěni.' Gottwald opakoval, že nebudou s odstupujícími ministry sedět ve vládě. Prezident: 'Jsem v těžké situaci, chápe, že nechceme se Zenklem a ostatními dále ve vládě sedět, ať navrhnou výkonné výbory jiné osoby.' Gottwald: 'Nemožno, vedení těchto stran rozbilo Národní frontu. Koho by do vlády poslali – štromany. Zenkl by z pozadí je měl na provázku, loutky. Ani štromani do vlády nemohou.' Prezident: 'Máte jiné zástupce politických stran?' Gottwald: 'Ano, mám, lidi významné, poslance nebo odborníky nebo všenárodní osobnosti.'”

22 Akce J bylo označení pro zatýkání pracovníků justice, kteří se podíleli na vyšetřování tzv. Krčmářského případu a tzv. mostecké špionážní aféry.

aby odešel z funkce, jak sdělil po Gottwaldově návštěvě svému bratru Vojtovi.²³

Ve 4 hodiny odpoledne přijal prezident ministry národněsocialistické strany Zenkla, Drtinu, Ripku a Stránského. Za hodinu se dostavili Šrámek a Hála, ministři lidové strany. První návštěva trvala až do 17.45 hod., druhá na ni navazovala a skončila v 18.30. Prezident totiž 21. února rozhodl, že s odstupujícími ministry bude jednat za dva dny. Po tomto Benešově vzkazu pak požadovali urychlené setkání a od rána je urgovali. Ministři slovenské Demokratické strany, předseda Slovenské národní rady Jozef Lettrich, Štefan Kočvara, Ivan Pietor, Mikuláš Franek a Ján Lichner oznamovali Hradu, že jsou v Praze a čekají na přijetí; došlo k němu 24. února.

Všechna setkání byla přátelská a probíhala v dobré náladě. Hlavním tématem více než jedenapůlhodinového rozhovoru s ministry národněsocialistické strany a poté s ministry lidové a Demokratické strany byla vládní krize. Účastníci porad se bez výjimky shodli na původní variantě: řešit krizi dohodou, na základě dosavadní Národní fronty, ústavně a parlamentně demokratickou cestou. Prezident svůj výklad o rozhovorech s Gottwaldem končil ujištěním, které poté ještě opakoval, že jiný způsob řešení je pro něj nepřijatelný, nenechá si je vnutit a v případě, že se mu dohoda nepodaří, odpoví odchodem z funkce. Jakmile však rozhovor opustil tuto obecnou polohu a přešel ke konkrétním krokům, ohlásily se nevyjasněné problémy a bezradnost. Účastníci se domnívali, že by prezident mohl či měl vynutit pád vlády. K tomu ovšem nedisponoval žádnou pravomocí, neboť podle ústavy vláda měla nadpoloviční, usnášení schopnou většinu. Dalším diskusním tématem se stala možnost sovětské intervence; všichni se shodovali v názoru, že je nepravděpodobná. Pouze Beneš takovou eventualitu zcela nevyklučoval v případě, kdyby otevřený odpor proti komunistům měl úspěch. Spornější byla a více nejasností vyvolala otázka organizovaného tlaku, včetně branného odporu proti komunistickému úsilí o státní převrat. O konkrétních formách odporu, které by reagovaly na události 23. února, tj. na novou vlnu násilností a nezákonností, účastníci nemluvili. Ministři dokonce informovali prezidenta o těchto nových jevech posledního dne jen částečně a o rozbor situace se nepokusili. Opakovali své sliby z předešlého dne

23 Smutný III, 84. – A FMV, aj. 305-17-11, 151, 189; aj. 310-61-8, 39; aj. 310-61-10, 2, 15; 310-61-15, 1; aj. 310-61-17/10609, 1, 21, 25, 28, 52, 107; aj. 305-365-1, 118, 135, 164, 167. – Z 23.2.1948 byl rozkaz ministerstva vnitra č.j. III-Ad-30086-48 taj. k zatčení asi dvaceti politicky angažovaných osob.

o přípravě veřejných schůzí na 24. a 26. února, ty však už ministerstvo vnitra zakázalo^{*}

O branném odporu vůbec neuvažovali, zůstalo jen u slibované pohotovosti Sokola, Orla a jiných tělovýchovných organizací. Avšak konflikt, který by vznikl jejich vystoupením, odporoval prezidentově zásadě udržet jednotu společnosti, klid a mír. V diskusi nezazněl ani návrh na využití parlamentu.

K obrazu Hradu 23. února patřila i náhle zesílená ochrana. Vedoucí komunisté v Bezpečnosti zdvojnásobili službu hradní stráže a na všech nádvořích, v chodbách i u vchodu do prezidentské kanceláře nastoupil zvláštní útvar SNB se samopaly. Zprávy, které dostával z Hradu evidenční odbor ÚV KSČ, hovořily o strachu a deprimovanosti většiny zaměstnanců prezidentské kanceláře, vyvolaných touto zesílenou ochranou.²⁵

Řešení vládní krize cestou parlamentně demokratických zvyklostí však od začátku záviselo na postoji komunistů. 23. února bylo už hlavním problémem: kdo a jak donutí komunisty přijmout tuto variantu? Přesto účastníci rozhovorů na Hradě uvažovali jako před čtyřmi pěti dny, jako by vůbec nebo jen nepatrně brali v úvahu dramatický vývoj posledních dní, zejména 23. února. Začala první vlna zatýkání a domovních prohlídek jejich stranických sekretariátů. Pod tímto tlakem a administrativními zásahy komunistů a Bezpečnosti ztrácely tyto strany akceschopnost; Gottwald už ohlásil prezidentovi, že novou vládu navrhne příští den a měl už ministry – opozičníky z koaličních stran; na Slovensku zbavili komunisté funkcí členy sboru pověřenců za Demokratickou stranu; v republice vládly akční výbory Národní fronty, ve třech případech už dokonce zakázaly odstupujícím ministrům vstup do jejich úřadů. Při rozhovorech s prezidentem představitelé tří stran nejednali a dokonce ani neuvažovali o přípravě okamžité a rozhodné akce proti komunistické vlně násilností a nezákonností. V tom již cítili svou ochromenou možnost anebo bezmocnost. U prezidenta zase zaznívaly obavy z protiakce, aby nevyústila ve velký konflikt až občanskou válku a aby se nestala záminkou sovětské vojenské intervence.

Za této situace tedy prezidentovi jako jedinému připadla úloha přimět komunisty ke koaličním jednáním. Rozhovory zcela přesvědčivě prokázovaly, že ministři považovali prezidentovo odmítnutí své demise za hlavní zábranu uskutečnění komunistického záměru uchopit moc, když se možnost

24 Belda a kol. 1968, s. 300, 302. – A FMV, aj. 310-61-5; 31; aj. 310-61-12, 3.

25 SÚA – A ÚV KSČ, fond AN, D-53, sl. Únor 1948.

vynutit pád vlády vytrácela. Svůj případný návrat do vlády posuzovali jako porážku komunistů. Proto v rozhovoru s prezidentem převládaly otázky o jeho dalším postupu. Benešovy odpovědi, hlavně představitelům Demokratické strany 24. února, obsahovaly možno říci jeho novou variantu řešení. Reagoval na vývoj událostí do 24. února, na situaci, kdy komunisté měli fakticky moc už skoro ve svých rukou – kromě vrcholných ústavních institucí. Nová varianta vycházela z původní myšlenky udržet Národní frontu a o vládě jednat s vedením všech stran. V případě Gottwaldova odmítnutí bude prezident jednat s představiteli stran sám a skončí-li i tato jednání pro odpor komunistů neúspěchem, obrátí se k národu, vysvětlí mu své marné úsilí, z obavy před chaosem jako po Mnichovu 1938 jmenuje vládu a poté odstoupí. Nová prezidentova varianta, nejuplněji sdělená funkcionářům Demokratické strany, byla zřejmě výsledkem jeho uvažování o událostech minulého dne, 23. února. Nad plánem odporu proti komunistickému mocenskému tažení převažovala v nové variantě myšlenka neúspěchu a nutného ústupu Gottwaldovým požadavkům. Žádný z uvažovaných kroků se však neuskutečnil – Beneš nejednal s vedením stran o sestavení vlády, nepromluvil k národu a nakonec ani okamžitě neodstoupil. Nová varianta zůstala ve stadiu úvahy. Příčiny mohly být různé: už tak značný tlak komunistů a hrozba velkého konfliktu po 23. únoru zesílily, události dostaly rychlý a dramatický spád a pasivita nekomunistických stran trvala; nebylo ani vyloučeno, že v nové variantě šlo pouze o výčet možností, které za situace 24. února ústava prezidentovi dávala.²⁶

Zápas o uchování demokracie, opřený pouze o prezidentovu pozici v řešení vládní krize a o hrozbu jeho rezignace, skýtal 23. února už jen nepatrný výhled na úspěch, byl v podstatě beznadějný. Tuto skutečnost potvrzovala nejen nová prezidentova varianta, ale i dopisy, které Beneš dostával od vedení odstupujících stran, ať už před rozhovorem s nimi nebo po něm. Ujišťovaly ho svou věrností Národní frontě a zdůrazňovaly prezidentovu klíčovou pozici v řešení vládní krize parlamentně demokratickou cestou. Spoléhání na prezidentův postup se odrazilo zejména ve výzvě národněsocialistické strany k zachování klidu.²⁷ Také armádní rozkaz, který

26 Smutný IV, s. 134-135.

27 Archiv Kanceláře prezidenta republiky, Praha (A KPR), i.č. 2000/B a 2000/C. – Belda a kol. 1968, s. 300. – Smutný III, s. 106-107, 109-110, 114-116. – Svobodné slovo, 24.2.1948, 1. – Lidová demokracie, 24.2.1948, 1. – Předsednictvo národně-socialistické strany po návratu ministrů z Hradu přijalo dopis prezidentovi, v němž mimo jiné sdělovalo, že jsou „samozřejmě ochotni k jednání se všemi ostatními stranami Národní fronty, aby se co nejdříve rozřešila nynější vládní krize a aby

prezident projednal s generály, ministrem L. Svobodou, B. Bočkem, K. Klá-pálkem, A. Hasalem při jejich návštěvě na Hradě 23. února, obsahoval princip neutrality, nevmešování armády do vnitropolitických sporů.

Prezidentovo setkání s odstupujícími ministry 23. a 24. února bylo poslední, i když podle Ripky slíbil, že se s nimi opět sejde, kdyby změnil názor na řešení vládní krize. Zatímco v pondělí 23. února ministři zaznamenali, že se znovu rozhodl prosazovat dohodu dosavadní Národní fronty jako jediné přijatelný způsob řešení vládní krize – tedy původní variantu – vraceli se v úterý 24. února v 11 hodin funkcionáři Demokratické strany z Hradu již s poznatky o nové variantě. Podle informátora ministerstva vnitra přišli „naprosto deprimováni drtivým dojmem, kterým na ně působil pan prezident“. Pietor konstatoval, že Beneš mluvil už jen pro historii a jako jediné měřítko svého rozhodování vyzvedával parlamentní řešení bez podmínky dohody na půdě Národní fronty. Podle Lettricha se účastníci návštěvy „shodli v tom, že prezident republiky je navenek pevný, rozhodný a odhodlaný nepodlehnout komunistickému tlaku, ale vevnitř počítá s tím, že jim podlehne... prezident zachraňuje už jen sebe a nikoli situaci“. Představitelé Demokratické strany pak o svých dojmech informovali své národně-socialistické kolegy.*

se Vám, pane prezidente, podaly výsledky tohoto jednání k ústavnímu rozhodnutí". A ve výzvě členům strany stálo: „Vyčkejte v klidu dalšího vývoje událostí i průběhu politických jednání k řešení vládní krize." – Z dopisu výkonného výboru lidové strany prezidentovi: „Jen Vaše slovo dovede zahladit rozčilený vzruch těchto dnů. Je to semknutí a seřazení všech demokratických vrstev kolem pevného bodu naší politické soustavy, kolem ústavního prezidenta." A dále „nedostal nikdo práva někoho vylučovat z Národní fronty... Výkonný výbor nevidí jiné cesty z dnešní krize, než brzké vypsání voleb... můžete, vážený pane prezidente, počítat plně s naší bdělou pohotovostí a s naším pevným rozhodnutím nedopustit, aby naše politická soustava vybočila z rámce daného ústavou a zákony republiky". – Z dopisu vedení Demokratické strany prezidentovi: „Nejednali sme ani medzi sebou, ani s nikým iným v tom smere, aby bola utvorená akákoľvek vláda, ako vláda všetkých strán Národného frontu a že od oslobodenia našich národov stále neochvejne trváme na zachovaní dnešného nášho ľudovodemokratického ústavného režimu a zahranično-politickej orientácie štátu, opierajúcej sa o naše priateľstvo a spojenectvo so **SSSR**... abyste zotrvali pevne pri demokratických zásadách parlamentnej demokracie a v tomto duchu prispeli k rozriešeniu súčasnej vládnej krízy... naša strana je vždy ochotná ku demokratickej spolupráci s ostatnými stranami Národného frontu vo vláde.'

- 28 A FMV, aj. 310-61-12, 36. – Smutný IV, 135. – Gottwald obdržel zprávu informátora V-101 telefonicky z ministerstva vnitra už ve 12.30 hod. 24. února, tedy půldruhé hodiny po ukončení návštěvy ministrů Demokratické strany.

Někteří vedoucí činitelé odstupujících stran, zejména národní socialisté, sice ještě v dalších dnech Kancelář prezidenta republiky navštívili, ale jednali jenom s vedoucími úředníky, kteří Beneše o jejich názorech a návrzích informovali. V následujících dvou dnech přijal Beneš ministra Jana Masaryka (24. a 25. února) a předsedu parlamentu J. Davida, který se předčasně vrátil z léčení.

Nejčastěji jednal prezident se sociálnědemokratickými funkcionáři – 21., 22. a 23. února, ostatním věnoval poněkud méně pozornosti. Bylo to způsobeno mimo jiné tím, že sociální demokracie zůstala ve vládě a svou pozicí mohla přispět k zachování Národní fronty. Názorová spřízněnost byla oboustranná, B. Laušman už v noci 21. února ujišťoval Pietora, že pro jeho stranu jsou prezidentova stanoviska rozhodující. Poslední návštěvu vykonali Laušman a Blažej Vilím až pozdě večer, ve 21 hodin 23. února. Prezident byl velice unaven a „byl pohnut až k slzám“. Sociální demokraté ho informovali o postoji své strany k řešení vládní krize, jak jej schválil výkonný výbor. Také dopis, který mu předali, o tom hovořil: strana se zúčastní každého jednání s komunisty a jinými stranami, pokud budou odpovídat rozhodnutím vrcholných stranických orgánů a povedou k řešení vládní krize ústavní a parlamentní cestou a na podkladě Národní fronty politických stran. Mezi principy řešení krize byl i požadavek, který se v jiné podobě objevil i v dopisech demisionujících stran, a to respektovat „postavení a stanovisko prezidenta republiky jako nejvyššího ústavního činitele“. Vyjadřoval obavy nekomunistických politiků, že by vládní krizi mohli komunisté řešit i mimo prezidenta.²⁹

Z pohledu závažnosti vládní krize měl prezident s představiteli politických stran, zvláště demisionujících, překvapivě málo rozhovorů, zatímco s funkcionáři stran, které demisi nepodaly, se sociální demokraty a komunisty, jednal 20., 21., 23. a 25. února (z toho dvě setkání ovšem vyplynula z Gottwaldovy funkce předsedy vlády). Osamocенost, na kterou si v únorové krizi Beneš stěžoval, byla do značné míry způsobena i jeho počínáním. Nevyužil možnosti častějších rozhovorů s politiky k určování svého postupu a k vytváření prostoru pro realizaci taktických variant během krize. Nelze vyloučit, že tu měla vliv i únava, která přípravu a průběh rozhovorů provázela. Hlavní příčinou malého počtu setkání byl však komunistický postup. Jakmile komunisté přenesli spor na ulici a odmítli s vedením odstupujících

29 Smutný III, s. 118-119. – Belda a kol. 1968, 296-302. – A FMV, a.j. 310-61-7, 23; a.j. 310-61-12, 29. – GP, spis Orl I, VII.65/50, V 6301, 91, 98.

stran jednat, vylučovali cestu obvyklých parlamentních regulí, při nichž příslušela mimořádně důležitá role právě jednáním s představiteli politických stran. Avšak 23. února dospěla krize do stadia, kdy sestavení nové vlády se stalo záležitostí podružnou. Řešení vládní krize bylo totiž už jen vnějším, formálním projevem už nastolené monopolní moci **KSČ**.

24. února odpověděl prezident komunistickému vedení na dopis z 21. února, v němž svůj návrh řešení prezentovalo jako jediné schůdnou, parlamentní a ústavní cestu: přijmout demisi a doplnit vládu. Beneš v odpovědi opakoval své stanovisko: trval na parlamentní demokracii a parlamentní vládě, z čehož vycházelo i jeho řešení vládní krize. Byl přesvědčen o další užitečnosti dosavadní Národní fronty a vyzýval ke společnému postupu v jejím rámci při překonávání obtížné situace. Ujišťoval, že předsedou vlády bude vůdce nejsilnější strany K. Gottwald; vyznal svůj kladný postoj k socialismu, to jest způsobu života, „kterého si přeje převážná část našeho národa“. K návrhu dopisu, který podle jeho pokynů připravila Kancelář, připsal vlastní rukou kromě menších úprav závěrečné věty: „Začneme všichni společně znovu se o další trvalé spolupráci dohadovat a nedopusťme prodlužování rozpolcení národa na dvě polovice. Věřím, že rozumná dohoda je nezbytně nutná.“³⁰

Dopis Gottwaldovi předal při jeho návštěvě, která trvala nezvykle dlouho, od 16 do 18 hodin. Při jejich rozhovoru se střetly dvě koncepce. Beneš obhajoval a prosazoval svou původní představu, jak ji též vyjádřil v dopise, Gottwald ji odmítal a trval na svém postupu. Rozhovor se konal mezi čtyřma očima, bez přítomnosti některého z vedoucích úředníků Kanceláře, není tedy k dispozici podrobnější zápis. Jína zaznamenal informaci, kterou jim Beneš poskytl po rozhovoru: „Gottwald mu oznámil, že pošle prezidentovi listinu osob pro doplnění vlády příštího dne do 11 hodin. Prezident odmítl dát souhlas předsedovi vlády ke jmenování ministrů, jejichž jména

30 A KPR, inv.č. 20000/D. – Rudé právo, 25.2.1948, zvláštní vydání. – Z prezidentova dopisu vedení KSČ 24.2.1948: „Cítím plně a těžce velkou odpovědnost v této osudové chvíli našeho národního a státního života. Od prvé chvíle krize myslím na situaci, jak se vytvářela, zapojuji si tyto naše události do velkých souvislostí světových a vývojových. Snažím se jasně vidět nejen okamžitou situaci, ale i příčiny, které k ní vedly a důsledky, které může mít to nebo ono rozhodnutí. Dobře cítím ony mohutné síly, jimiž je dnešní situace formována. Při klidném, věcném, nevášnivém a objektivním posuzování situace vidím, že společnou vůli nejrozličnějších skupin našeho občanstva, které se na mne obracejí, je vůle po míru a klidu, po řádu a kázni, kázni dobrovolně ukládané, po pokrokovém a také opravdu socialistickém životě.“

mu dosud nebyla oznámena a trval na tom, aby Gottwald jednal se stranami. Gottwald odmítl, neboť věděl, jak řekl prezidentovi, že by jejich souhlasu nedostal. Proto prezident prohlásil, že tedy on sám musí mluvit se stranami. Na dotaz Gottwaldův, má-li soudit z rozhovoru s prezidentem, že nedá souhlas k doplnění vlády, jak o to předseda vlády žádá, prezident odpověděl, že neříká ani že ho dá. Musí mluvit se stranami. Gottwald na to poznamenal, že msgre Šrámek už není ve straně pánem situace. Gottwald naléhal, aby prezident šel s komunisty, ale dr. Beneš odpověděl, že nepůjde proti komunistům, ale situace že zůstane nerozřešena. Není Hácha, nedá souhlas k ničemu,³¹

Po Gottwaldově návštěvě, která prezidenta velmi vyčerpala, s ním rozmlouval Jan Masaryk o své účasti v příští vládě. Gottwald mu totiž sdělil, že s ním nadále počítá pro zahraniční resort. Masaryk se snažil dozvědět se Benešův názor, avšak konkrétní odpovědi se nedočkal. Prezident se nevyslovil ani pro účast ve vládě, ani ho nevyzval k podání demise, rozhodnutí ponechal na Masarykovi. Večer pak Beneš pověřil politického referenta své kanceláře, aby velmi důvěrně informoval ministry Ripku a Hálu o tom, že ještě neobdržel od Gottwalda návrh doplněné vlády a po dnešní rozmluvě s ním a v důsledku nových událostí je rozhodnut demisi nepřijímat, nýbrž zůstat v úřadě. Vyslovil obavy, aby komunistické vedení v Praze nepostupovalo jako v Bratislavě minulého dne, kde předseda sboru pověřenců Gustáv Husák zbavil funkce pověřence za Demokratickou stranu a sám jmenoval jejich zástupce. O vzkazu se zmiňoval Smutný ve své studii, přesněji zaznamenal pokyn ke vzkazu; není potvrzeno, že jej adresáti vůbec dostali.³²

V průběhu úterý 24. února vyslovil tedy prezident několik rozdílných názorů, návrhů na řešení vládní krize. V dopise vedení KSČ, který byl zřejmě koncipován už minulého dne a v úterý upraven, dominovala výzva k jednání, k udržení dosavadní koalice Národní fronty a politických poměrů. Dohoda všech politických stran zůstala podle jeho přesvědčení v tehdejší situaci jedinou možnou cestou k uskutečnění parlamentně demokratické varianty řešení krize. Odpověď nepřímou vymezovala politickou základnu jednání a také reagovala na vykonstruovaná obvinění, zuřivě proklamovaná komunisty: garantovala účast KSČ ve vládě včetně vedoucí pozice v ní (Gottwald předsedou) a ubezpečovala o kladném vztahu k socializačnímu úsilí. Vy-

31 Smutný IV, s. 137.

32 Tamtéž, s. 140.

zněla jako jeho poslední pokus o prosazení jeho původní varianty, která by umožňovala záchranu dosavadního režimu a postavení nekomunistických stran. V dopoledním jednání s představiteli Demokratické strany dotvořil svou novou variantu řešení, na jejímž konci byl odchod z nejvyšší státní funkce. Politikové odcházeli z Hradu s přesvědčením, že prezident komunistům ustoupí. Pět hodin nato rozmlouval s Gottwaldem, obhajoval a prosazoval svou původní variantu a trval na dodržení parlamentně demokratických zvyklostí, tj. na jednání předsedy vlády s vedením demisionujících stran a na zachování dosavadní koalice Národní fronty. Když Gottwald jednání s vedením tří stran kategoricky odmítl, vzkázal Beneš Ripkovi a Hálovi, že se rozhodl demisi nepřijmout a zůstat v úřadě. Obsah tohoto vzkazu se jeví dost nepřirozený a z hlediska vývoje událostí 24. února mohl už působit jen jako gesto, a to z několika důvodů.

Prezident se odvolával na výsledek rozhovoru s Gottwaldem, ten však nepřinesl sblížení stanovisek a potvrdil neústupnost komunistů v řešení vládní krize. Beneš mohl kalkulovat pouze s Gottwaldovými potížemi při utváření nové vlády, neboť do té chvíle ještě nepředložil její návrh, jak ohlásil předešlý den. (Komplikace skutečně existovaly, ve vedení sociální demokracie dosud nepadlo rozhodnutí o účasti ve vládě, ale obsazení Lidového domu tzv. „levicí“ uspišilo pro Gottwalda příznivý vývoj v sociálnědemokratické straně.) Události posledních dvou dnů, zejména 24. února, na které se Benešův vzkaz odvolával, proti komunistickému plánu nehrály. Proběhla pro ně velmi úspěšně generální stávka. Politické čistky se nezastavily, prohlídky v sekretariátech demisionujících stran byly naopak stále častější, pokračovala pasivita jejich vedení, znásobovaná bezpečnostními a administrativními zásahy do spojení ústředí s členstvem a nižšími funkcionáři, izolace vedení ve vlastních stranách postupovala. Snaha obnovit Národní frontu byla už nereálná. Během čtyř dnů komunisté natolik změnili politické poměry, že návrat k jednacímu stolu a k předúnorovým poměrům odmítali. Soustředili už tolik moci a natolik kontrolovali situaci, že si byli jisti svým vítězstvím. A tak dřívější Národní fronta byla mrtvá, jedni nechtěli a druzí neměli sil galvanizovat mrtvolu.

V neprospěch komunistů na druhé straně pracoval čas. Usilovali o rychlé vyřešení vládní krize a prezident jim mohl oddalováním rozhodnutí situaci ztěžovat. On sám si však uvědomoval, že prodlužování krize přispívá k rozpolcení společnosti s nevypočitatelnými důsledky, obával se chaosu a konfliktů. Vedoucí úředníci jeho kanceláře byli 24. února večer přesvědčeni, že následujícího dne padne rozhodnutí – prezident jmenuje vládu a odstoupí. Činili už přípravy „pro případ prezidentovy rezignace“ (Smutný). Také

komunisté chtěli, aby rozhodnutí padlo 25. února, kdy Gottwald předloží prezidentovi návrh nové vlády. Vedení KSČ se usneslo zahájit celostátní generální stávku v případě, že prezident odmítne jmenovat vládu podle Gottwaldova návrhu. Mezi vedoucími funkcionáři komunistické strany se uvažovalo i o akcích za odchod prezidenta.

24. února došly prezidentské kanceláři dva významnější dopisy. Vedení národněsocialistické strany sdělovalo své stanovisko k jednání s prezidentem minulého dne a vyslovilo se pro řešení vládní krize na základě dohody Národní fronty. Pozdě večer, přesto nezvykle rychle, přišla odpověď' předsednictva ÚV KSČ na prezidentův dopis, předaný Gottwaldovi při odpolední návštěvě. Komunistické vedení nejen potvrzovalo, že neustupuje od svého řešení vládní krize, ale schválilo Gottwaldův návrh nové vlády a „vyslovilo pevnou naději, že po bedlivé úvaze uznáte správnost jeho vývodů a budete souhlasit s jeho návrhy". Rychlá odpověď' a usnesení o generální stávce, přijaté po Gottwaldově informaci o výsledcích jednání s prezidentem, svědčily o tom, že komunistické vedení nevyklučovalo možnost, že prezident odmítne nebo oddálí svůj podpis nové vlády a rozhodlo se vystupňovat tlak a Vynutit si přijetí svých návrhů.³³

25. února uložil prezident již ráno osobnímu tajemníkovi Sýkorovi, aby připravil k podpisu dekrety o přijetí demise. Tento obrat byl ve srovnání s obsahem rozhovorů a dopisu z minulého dne výsledkem jeho večerního či nočního hodnocení situace a uvažování o možných východiscích. Teprve v 11 hodin, za dvě hodiny po pokynu Sýkorovi, přijal Gottwalda, Zápotockého a Noska, kteří mu předložili návrh na jmenování nových ministrů, žádali přijetí demise a Benešovo kladné a rychlé rozhodnutí. Prezident zdůrazňoval, že „celou tuto věc ještě podrobně uvážím a rozmyslím si a budu postupovat takovou formou, aby i vám rozřešení bylo umožněno a usnadněno". Opět hovořil o nutnosti parlamentní cesty. Jeho poukaz, že „nakonec musí rozhodnout parlament," Gottwaldovi připomněl dřívější prezidentův názor o souhlasu parlamentu před jmenováním vlády – a odmítl jej. Prezident se zmínil, a to ještě nepřímo, o možnosti svého odchodu („Já nehrozím žádnou demisí") a komunisté se také jen zmínili „o možnosti generální stávky". Tyto oboustranné výhrůžky byly pouze okrajové, převažovalo shodné mínění o nutnosti urychleně řešit krizi a oboustranné ujišťování, že nebudou „věc protahovat". Prezident slíbil, že odpoví ještě týž den. Půlhodinový rozhovor s komunistickou delegací prezidenta velmi vyčerpal. Když v okru-

33 Tamtéž, s. 136-137, 144-146.

hu svých blízkých, Masaryka, Klingera, Jíny a Smutného, zdůvodňoval své vnitřní rozhodnutí přijmout demisi a Gottwaldův návrh vlády, uváděl dva hlavní argumenty: obavu, že stav bez vlády povede k chaosu a k bojům, a přesvědčení, že vývoj dospěl do situace, kdy každý odpor proti komunistickému úsilí po pěti dnech krize se stává marný, když nezačal dříve, už 20. února.³⁴

Při Gottwaldově odchodu Jína oficiálně potvrdil „příjem dopisu (návrh členů vlády – **K.K.**) od p. předsedy vlády K. Gottwalda pro pana prezidenta dr. E. Beneše“. Přibližně ve stejné době přišel na Hrad dopis ministra Ripky, ve kterém prezidenta vyzýval, aby vystoupil na obranu svých přátel (zejména Drtiny a Zenkla) a úpěnlivě žádal, aby demisi a návrh nové vlády nepřijímal, neboť jde nejen „o chvíli přítomnou, nýbrž především o budoucnost“. Dopis z 25. února prezidentovi sděloval, že podle vedení národněsocialistické strany se jmenování nové vlády na jiném principu než na principu dosavadní Národní fronty může uskutečnit až po parlamentních volbách. Dále oznamoval, že ten, kdo přijme členství v nové vládě, je automaticky vyloučen ze strany. Den předtím už vedení lidové strany Hradu oznámilo, že ze svých řad vyloučilo dva nové ministry, Aloise Petra a Josefa Plojhara. Odpoledne 25. února ještě prezident hovořil s J. Masarykem a J. Davidem, kterému sdělil svůj úmysl odstoupit. Rozhodné úsilí Majera a Ripky, aby je prezident přijal, skončilo u kancléře Smutného.³⁵ V 16.30 obdržel Gottwald dekrety o jmenování nových ministrů.

V poledne se začali scházet na Karlově náměstí vysokoškoláci k průvodu, kterým chtěli na Hradě vyjádřit podporu svému prezidentovi. Uposlechli výzvy Československého svazu vysokoškolského studentstva z 23. února: „Nyní přišel čas, abychom dokázali skutky, že jsme věrni Masarykovu

34 Tamtéž, s. 161-162. – SÚA – A ÚV KSČ, fond AN, C-17.

35 A KPR, in.č. 2000/B a 2000/C. – SÚA – A ÚV KSČ, fond 100/24, sv. 54, a.j. 890, 63, 67-68. – Smutný IV, 165. – Rudé právo, 25.2.1948, zvláštní vydání. – Z Ripkova dopisu, jehož předání prezidentovi před podpisem nové vlády je málo pravděpodobné: „Ale zejména snažně Vás prosím, pane prezidente, abyste nepřijímal v žádném případě demise ministrů tří stran. Předpokládám totiž, že nebudete moci souhlasit s návrhem nové vlády, který Vám bude podán, protože tento návrh bude v příkrém rozporu jak s koncepcí Národní fronty, založené na politických stranách, tak se zásadami a zvyklostmi parlamentní demokracie... mohlo by se přijetí naší demise vyložit buď jako souhlas s těmito lživými a pomlouvačnými tvrzeními nebo jako ústup, činěný pod nátlakem těchto tvrzení... Ale opět zdůrazňuji, nejde mně jen o chvíli přítomnou, nýbrž především o budoucnost.“ – Dopis lidové strany nese přijímací datum prezidentské kanceláře 26. února, druhý 27. února 1948.

odkazu a že stojíme za dr. Benešem, Masarykovým žákem, naším druhým osvoboditelem". Průvody přicházely na Hrad několika směry. Všude však narážely na kordony policistů a jen některé se demonstrantům podařilo prorazit. Kolem 17. hodiny se na Hrad dostaly asi 4000 studentů, další zadržela Bezpečnost na Malostranském náměstí a v Nerudově ulici. Delegaci vysokoškoláků přijal za unaveného a vyčerpaného prezidenta kancléř Smutný.³⁶

Prezident k rozhodnutí z rána 25. února, jen zdánlivě náhlému, dospěl po úvaze předcházejícího večera či noci po událostech právě uplynulého dne. Ve stručnosti je zrekapitulujme: Komunistické vedení podalo dva důkazy rozhodné neústupnosti při prosazování svého řešení vládní krize, důkazem byl Husákův postup ve sboru pověřenců; naděje na vzkříšení Národní fronty zmizela; pasivita nekomunistických stran postupovala a jejich vedení ztrácela schopnost je řídit; postavení a vnitřní vývoj těchto stran už dospěly do stavu, kdy nebylo možno očekávat, že se vzchopí k organizovanému odporu, slibované projevy mimo Prahu 24. a 26. února se nekonaly ani nepřipravovaly, podpora venkova nepřicházela. Naproti tomu komunisté svou aktivitu stupňovali, proběhla generální stávka, udržovali v pohotovosti desetitisíce svých funkcionářů a členů i velké závody; od 23. února se množily policejní a administrativní zákroky proti funkcionářům, ministrům a institucím demisionujících stran a zastavení takového postupu komunisté odmítli být jen slíbit; z pozadí řídili útok „levice“ v sociální demokracii; hrozili další generální stávkou 25. února v případě odmítnutí Gottwaldova návrhu nové vlády, zvláštní vydání Rudého práva 25. února ke stávce vyzývalo a psalo o množství došlých rezolucí s požadavkem stávky; ve velkých závodech se formovaly a vyzbrojovaly Lidové milice.³⁷

Analýza této situace vedla prezidenta k závěru, že společnost stojí před rozpolcením a že bezprostředně hrozí nebezpečí vážného otevřeného konfliktu dvou nerovných sil; pevně organizovaných a připravených komunistů s rozhodným a cílevědomým vedením s nepřipravenými odpůrci bez organizace a vedení, kteří už propásli čas a byli zbaveni možnosti připravit masový odpor proti komunistické aktivitě. Otevíraly se dveře živelným, ojedinělým aktům odporu a přechodu komunistů, u kterých už hrála roli

36 A FMV, aj. 305-17-2, 164-165. – Smutný, IV, s. 163, 165.

37 Belda a kol. 1968, s. 304-305. – GP, spis Orl INII, 65/50, V 6301, 111, 104. – SÚA – A ÚV KSČ, fond 100/24, sv. 103, aj. 1176, 5. – Rudé právo, 25.2.1948, zvláštní vydání.

netrpělivost a obava ze ztráty času, k masovému použití mocenských zákroků, perzekuce a věznění. Obava z bezprostřední hrozby konfliktu, jehož signálem byla ohlašovaná generální stávka, patřila k hlavním příčinám prezidentova rozhodnutí z 24. na 25. února. V tomto svém kroku spatřoval záchranu před konfliktem v nejvyšší čas, v poslední chvíli, věřil v jeho uklidňující účinek na rozbouranou politickou hladinu. Věděl, že nese plnou odpovědnost za své rozhodnutí, tak náhlé, že nedodržel svůj původní úmysl a slib svým politickým přátelům, že s nimi v případě změny svého postupu v řešení vládní krize bude jednat.

Rozhodnutí zrálo v prezidentově uvažování postupně, události 24. února tento proces pouze urychlily a vynutily si konečné slovo. Změny stanovisek, někdy i během jednoho dne, rozhodnutí a vzápětí jeho opuštění se jeví jako rozkolísanost, nejistota, nedostatek odvahy, ne zcela jasný plán či představa o řešení vládní krize. Ve skutečnosti to bylo hledání přijatelného východiska ze střetnutí dvou protichůdných koncepcí překonání krize. Přitom spád událostí byl příliš rychlý, od 21. února měli komunisté sice jedinou variantu řešení vládní krize, ale svůj tlak stupňovali, měnili jeho formy, a tak postupně, cílevědomě, krok za krokem nastolovali svůj mocenský monopol. Události se řítily takovým tempem, že prezidentovy úvahy a stanoviska se opožďovaly, omezovaly se na hledání a využití možností, které jeho ústavní funkce poskytovala k prosazení vlastního řešení vládní krize nebo k omezení komunistického postupu. V tomto úsilí zůstal Beneš vlastně sám. Ti, kteří s jeho variantou souhlasili a podporovali ji, nevystoupili jako organizovaná politická síla, schopná ji prosazovat. Nakonec se upnuli na odmítnutí demise prezidentem. Sám Beneš se o získání veřejné podpory, např. projevem v rozhlase, nepokusil. Uvažoval a rozhodoval v únorové krizi sám, sebevědomě a jakoby v izolaci, avšak v jeho přemýšlení byly přítomny faktory vnitřní i mezinárodní povahy, které směr jeho úvah předurčovaly.

Od počátku do konce to byla především obava z rozkolu národa a z eventuality velkého společenského konfliktu v občanské válce. Prezidentova obava z rozkolu nevznikla až v únorové krizi, před jeho neblahými až katastrofálními následky varoval už od roku 1945. V únoru 1948 však rozkol považoval za skutečnou hrozbu.³⁸ V rozhovoru s tajemníkem Sýko-

38 Z Benešova projevu k novinářům 16.5.1946: „Nedovolte nikdy, aby se národ ve svém politickém boji rozpoltil na dvě nesmířitelně bojující části nebo polovice. Před tím nás varovali největší lidé našich dějin. Zažili jsme to v nejtěžších dobách

rou o tomto tématu Beneš řekl: „Proč jsem podepsal a přijal vše, co mně předložil Gottwald, vyplynulo z prosté úvahy, před čím jsme stáli. Byli jsme dva kroky od hrozné propasti občanské vojny, o jejímž výsledku a zakončení stejně nemohlo být pochyb, a bylo mou povinností jako prezidenta něčemu takovému zabránit.“ Stejně vyznívaly výklady, pronášené při jiných příležitostech, např. při již uvedeném rozhovoru 9. dubna. Od 23. února vystupňované policejní a administrativní zákroky komunistů v Bezpečnosti obavy z velkého konfliktu i občanské války opravňovaly. Aktivita Bezpečnosti se však setkala jen s malým veřejným odporem vedení postižených stran a s žádným či jen výjimečným odporem občanů. Jednostranný vývoj tak nehrozil vyústit ve velký konflikt či občanskou válku, ale v masovou perzekuci funkcionářů nekomunistických stran. Takový proces by pak vedl k rozpolcení společnosti, kterému Beneš chtěl zabránit. V obavě z velkého konfliktu a občanské války spočívá také jedna z odpovědí na otázku, proč jako vrchní velitel nevyužil k záchraně demokracie armády. V jejím zásahu spatřoval možný počátek občanské války.³⁹

Na prezidenta i jeho nejbližší okolí rovněž působil politický tlak organizovaný komunisty na přijetí Gottwaldova řešení – během únorové krize došlo na Hrad 5327 telegramů a rezolucí (opačných bylo pouze 150). A přitom naprostá většina rezolucí vyjadřovala důvěru prezidentovi a víru, že vyslyší jejich hlas. Kanceláři prezidenta republiky docházely zprávy o masových shromážděních na podporu Gottwalda, o činnosti akčních výborů Národní fronty, o politické čistce, kterou prováděly. Masovost akcí organizovaných komunisty vyvolávala i u prezidenta dojem, že převážná část občanů si přeje socialistický způsob života. I tyto formy politického tlaku zvětšovaly obavy, že jejich další stupňování směřuje ke konfliktu.*

Na prezidentovo rozhodování o možnostech řešení vládní krize měla vliv už zmiňovaná nečinnost a nepředvídatost vedení demisionujících stran. Očekávaná a jimi slibovaná podpora, která by v jednáních otupila komu-

své historie po válkách husitských a ve válce třicetileté. A byl to tehdy po obakráte začátek konce. Byl by to začátek konce i dnes, politicky, kulturně a hospodářsky. Jsme geograficky na nanejvýš nebezpečném místě Evropy. Proto jsme měli národní historii tak pohnutou.“ – Stejně myšlenky vyslovil prezident i na sjezdu legionářů 6.7.1947.

39 SÚA –A ÚV KSČ, fond 100/24, sv. 103, aj. 1176, 5. – GP, spis Orl I/VII, 65/50, V 6301/111, 104.

40 A KPR, Rezoluce k únorové vládní krizi 1948, in.č. 2000/D. – Belda a kol. 1968, s. 305.

nistické odvolávání se na dobře organizovanou „vůli lidu“, nepřicházela. Důvěra představitelů těchto stran v prezidentův postup překročila únosné meze, ve chvílích mocenského střetu se změnila v pasivitu a jednostranné spolehnutí se. Politikové, kteří mnoho let stáli v Benešově blízkosti a patřili k jeho politickým přátelům, si nepřipouštěli a nepředvíдали možnost jiného směru jeho rozhodování a uvažování, než jaký si přáli a v nějž věřili. Ukázalo se, že prezidenta, kterého považovali za svou vůdčí politickou osobnost, znali méně než Gottwald a jeho vedení. Ten v souvislosti s hodnocením února 1948 konstatoval: „Ale my jsme věděli, poněvadž ho známe, že on má jednu dobrou stránku, že totiž ví, co je síla a dovede ji ocenit realisticky... My jsme s tím počítali... myslím, že vědomí, že jsme připraveni i na jiné řešení, hrálo také roli při tom, když prezident náš návrh přijal.*!“

Prezident i v únorové krizi postupoval v souladu s rolí, kterou svému úřadu vymezil již v roce 1945: být nejvyšším úředníkem, stojícím nad stranami a ve vnitropolitických sporech vystupovat jako usmiřovatel, hledat cesty ke sblížení protichůdných sil.⁴² Z toho vyrůstala i jeho původní varianta řešení vládní krize. Její vůdčí myšlenka – udržení Národní fronty – byla úsilím o smíření sporných stran. Když pro odpor komunistů a pasivitu jejich odpůrců neměl naději na úspěch, omezil se na splnění ústavní povinnosti prezidenta – dát státu vládu a zamezit rozkolu a konfliktu ve společnosti. Také tento úkol patří k nejdůležitějším hlediskům v jeho únorovém uvažování. Dospěl k němu definitivně až 24. února pozdě večer, když si uvědomil, že kalkulace odstupujících stran a též jeho plán nevyšly a nevyjdou. V této situaci prezidentovi záleželo na tom, aby ustavení nové vlády se dělo přísně podle ústavy a na tom, aby co nejvíc jeho politických příznivců zůstalo v novém kabinetu. V obou případech mu Gottwald přece jen vyšel maličko vstříc, a tím i rozhodování ulehčil. Ve vládě byl Jan

41 SÚA –A UVKŠC, fond 01, schůze 9.4.1948. Z Gottwaldova projevu dále: „Takže když viděl [E. Beneš], že nejen my, ale s námi zdrcující většina našeho lidu se staví bezpodmínečně pro přijetí demise odstoupivších ministrů, proti jednáním se starým vedením těchto stran, které z vlády vystoupily, když viděl, a na Hradě tehdy velmi bedlivě poslouchali projev na Staroměstském náměstí [21.2.] a také sjezd [závodních rad] v neděli, slyšel a znal, co bylo v úterý při jednání nové stávce, když to všechno viděli, prostě potom prezident náš návrh podepsal.“

42 Tamtéž. Gottwald o Benešově představě o roli prezidenta řekl: „... on, který nám říkal, že by byl nejraději, kdyby nemusel dělat politiku a byl jen tak ústavním prezidentem, chodit po zahrádce a psát paměti, přece jen politiku dělat chtěl...“

Masaryk, Bohumil Laušman, Vavro Šrobár. A způsob řešení vládní krize formálně neodporoval ústavě – prezident přijal demisi, jmenoval ministry a nová vláda se svým programem ucházela o důvěru parlamentu. Takový postup byl pro Beneše nakonec přijatelný, i když k němu měl výhrady, protože parlamentně demokratickým regulím a zvyklostem zcela neodpovídal, vyřadil vedení politických stran z tvorby vlády a naprosto vyloučil snahu o koaliční dohodu. Právě tuto skutečnost později považoval za hlavní rozdíl mezi svým a Gottwaldovým postupem, jak to vyjádřil v rozhovoru 9. dubna: „... během krize se ztotožňoval s Gottwaldovými návrhy, až na to, že žádal, aby krize byla skončena smírnou cestou, tedy narovnáním mezi komunisty a ostatními stranami.“⁴³

Z hlediska ústavního řešení vládní krize nešlo o rozdíl prvořadě důležitosti, avšak z hlediska mocensko-politického o rozdíl významný. Ve skutečnosti byly rozdíly mezi další Benešovou variantou a Gottwaldovým plánem hlubší. Prezidentův záměr splnit ústavní povinnost, tj. jmenovat vládu, měl druhou část, politicky zvláště významnou: odchod z funkce. Jeho prohlášení o odchodu byla zpočátku fortnou tlaku na politiky, zejména komunistické, později projevem nesouhlasu. S odstupujícími ministry hovořil 23. a 24. února o tom, že v krajním případě bude postupovat jako v roce 1938: ustaví vládu a odejde. O své abdikaci se zmiňoval také komunistickým funkcionářům. Po 25. únoru byla tato prohlášení vyjádřením jeho nesouhlasu s únorovými událostmi či neochoty nést odpovědnost za další vývoj země. V každém případě by byl Benešův odchod chápán doma i ve světě jako veřejná demonstrace odporu. Prezident však zůstal na půli cesty – jmenoval vládu, ale zůstal ve funkci.⁴⁴

43 Tamtéž, fond 100/24, sv. 103, aj. 1176, 6. – GP, spis Orl I/VII 65/50, V 6301/111, 101, 104.

44 GP, spis Orl I/VII 65/50, V 6301/111, 98, 104. Sýkora později reprodukoval Benešovo stanovisko k odchodu z nejvyšší státní funkce: „Jestliže si někdo z našich lidí nyní myslí a říká, že jsem měl odstoupit, na to odpovím docela krátce. Vy dobře víte, že původně chtěl jsem tak skutečně učinit. Pak jsem si to tu [v Sezimově Ústí] ale dobře rozmyslel. Co by to znamenalo? Porážku – vyklizení pozice. Obojí by vedlo k nesprávným závěrům a dohadům. Snad by to bylo gesto. Ale pro koho?... Nic víc a nic jiného než gesto. Bylo by to bývalo takové rozmáchnutí, plácnutí do vody, trochu by se udělalo vln, mluvilo by se o tom jeden dva dny a pak by se na všechno zase pěkně zapomnělo. A nevědělo by se ani, že byl nějaký prezident Beneš. V tom chvatu, jaký teď prožíváme, by to jistě nedopadlo jinak.“

Někteří z Benešových politických přátel a příznivců se již v únoru 1948 a zejména později k tomuto postupu vyslovovali kriticky. Za politicky správné považovali odmítnout jmenování vlády a na protest rezignovat. Z hlediska budoucnosti a zachování Benešovy morálně politické autority ve společnosti jako symbolu obrany demokracie proti komunistické totalitní moci bylo hodnocení kritiků správné. Avšak ani prezident, ani jeho kritikové tehdy v těchto obecnějších souvislostech neuvažovali, měli na mysli momentální užitečnost svých kroků. A v tom se Benešovy představy o budoucím, hlavně mezinárodním vývoji ubíraly směrem, který jeho postup jako by ospravedlňoval. Jeho odklon od původního úmyslu odejít z funkce byl výsledkem úvahy, že by tím ulehčil komunistům situaci, vyklidil pozici a vzdal se možnosti zasahovat, ovlivňovat příští politiku. Zanedlouho se přesvědčil nejen o nerealitnosti své představy, ale také o politické škodlivosti tohoto rozhodnutí.

Prezident od počátku uvažoval o únorové krizi v kontextu mezinárodním, a to velmi širokém. V dopise vedení KSČ z 24. února psal: „... zapojuji si tyto naše události do velkých souvislostí světových a vývojových.* Považoval domácí střetnutí za odraz či součást zápasu mezi Východem a Západem. Nevylučoval a dokonce v některých rozhovorech předpokládal, že mezi nimi dokonce dojde k válečnému konfliktu, který by pro Československo byl velmi osudový. V jeho úvahách nadále hlavní nebezpečí představovalo Německo. Zde kořenily příčiny jeho málo kritického, ba přátelského poměru k Sovětskému svazu a opatrného až kritického vztahu k západním mocnostem. Zprávy o sovětském zájmu na komunistickém mocenském plánu jeho poměr k SSSR poněkud oslabily, zřejmě však nezůstaly bez vlivu na jeho rozhodování.⁴⁶

První zpráva, která na Hrad přišla z ústředního sekretariátu národně-socialistické strany již během prvního dne vládní krize, hovořila o soustředování sovětských vojsk v Maďarsku u slovenských hranic. Druhá zpráva pocházela od informátora V-101 z 22. února. Informátora oslovil náměstek

45 A KPR, inv.č. 2000/D.

46 A ÚTGM, fond BA, kr. 29, sl. projevy, dopisy, 167-168. Z prezidentova dopisu sjezdu Svazu Československo-sovětského přátelství 22.2.1948: „... Češi a Slováci, všichni bez rozdílu, mají nad to za všech okolností na zřeteli, že jejich veliký soused Sovětský svaz je dnes nejpevnější zárukou jejich bezpečnosti a že si zasluhuje jejich hluboké vděčnosti a neotřesitelného přátelství již také pro velké oběti, jež jeho lid přinesl i pro československou svobodu.”

sovětského ministra zahraničí V. Zorin během své návštěvy u ministra I. Pietora a vyjádřil podiv nad nepřijetím demise: „To snad není možné, když prezident ví, že je přáním Moskvy, aby se tak stalo.“ V podrobnější zprávě z 23. února ráno (8.55 hod.) reprodukoval Zorinovy názory šířeji: „Jsou na omylu ti, kteří se domnívají, že přijel do Československa proto, aby zkontroloval komunisty. Moskva vítá aktivitu komunistů. Nechápe však stanovisko pana prezidenta a nemůže pochopit, nač pan prezident a tři strany v Československu spoléhají.“ Informátor již 22. února sděloval Zorinův názor Smutnému a druhý den doporučoval úředníku politického zpravodajství ministerstva vnitra, aby se zpráva dostala na Hrad také jejich cestou. Žádal o své utajení s tím, že jako kamufláž lze uvést kabinet ministra Ripky, „který o tom též ví“. Prezident se zprávu mohl dozvědět již v Lánech nebo ihned po návratu do Prahy 22. února a je možno předpokládat, že ovlivnila jeho první rozhodnutí o přijetí demise, jak vzkázal prostřednictvím Jiny funkcionářům odstupujících stran.⁴⁷ Při jednání s ministry národně-socialistické strany příští den pak zcela nevylučoval možnost sovětské vojenské intervence. V Benešově uvažování mělo tehdy stanovisko Moskvy stále ještě váhu.

Politické rozhodování Edvarda Beneše v únorové krizi hrálo nemalou roli, i když obvykle značně přeceňovanou. Jeho konečné rozhodnutí 25. února se rodilo těžce jako vnitřní svár, jako zápas a konfrontace s vlastními principy a představami, svár, jehož průběh ovlivňoval pocit osamocení, do značné míry způsobené vlastní vinou. Bylo výsledkem působení a střetu často protichůdných jevů, informací, stanovisek a rychlého sledu událostí. Rozporné skutečnosti plodily protichůdná stanoviska, změny jeho názorů a představ o dalším postupu od původní varianty řešení vládní krize k realizaci Gottwaldova návrhu 25. února. Beneš jej na počátku odmítal a po jistém zakolísání se ani později nevzdával naděje, že prosadí variantu svou – udržení dosavadních poměrů a uplatnění obvyklých parlamentně demokratických regulí. Avšak odpověď, plán a aktivita komunistů ho překvapily, byl zaskočen i nepřipraveností a nepromyšlenou taktikou jejich odpůrců. Snažil se o korektury svého původního postupu, o hledání východisek z ne-

47 A FMV, aj. 310-61-7, 1, aj. 310-62-12, 3 a 24. Skutečnost, že Zorin sděloval stanoviska Moskvy právě politicky málo významné osobě, si lze vysvětlit tím, že věděl o spojení informátora nejen se zpravodajskými orgány ministerstva vnitra, ale i s Hradem. Slo o záměr dostat zprávu urychleně na Hrad, což se podařilo.

předpokládané situace, pět dní oddaloval odpověď, prodlužoval vládní krizi. Bylo tedy dost času k přípravě veřejného masového vystoupení nekomunistických stran, které se však neuskutečnilo.

A tak vývoj vládní krize postavil prezidenta před dvě alternativy: demisi ministrů nepřijmout a odstoupit, nebo ji přijmout, jmenovat novou vládu a odstoupit. Prezidentovi političtí přátelé, příznivci a později kritikové očekávali, že využije své moci a autority, zaujme jednoznačný postoj proti komunistům a použije různých prostředků. Avšak všechny uvažované či možné kroky odporovaly prezidentovým zásadám a dalo se těžko předpokládat, že se pro ně rozhodne. Použití armády, nepřipravené k takové akci, vylučovala jeho obava z občanské války a snaha jí zabránit. Na formování masové podpory prezidenta bylo přes velkou autoritu, kterou mezi občany stále měl, pozdě, když se to nepodařilo ani nekomunistickým stranám. Navíc to odporovalo jeho záměru udržet Národní frontu a dosavadní politické poměry, v nichž prezident fungoval jako nejvyšší nadstranický úředník. Bylo to též v rozporu s tím, jak chápal ústavní povinnost funkce prezidenta. Otevřeným konfliktem s předsedou vlády a jeho stranou by byl v čele nekomunistické opozice přímo vtažen do politického zápasu, pro jehož vedení se mu už nedostávalo síl.⁴⁸

Použití zmíněných kroků znamenalo opustit ústavní řešení krize, které prezident považoval za jediné možné. Ústava poskytovala hlavě státu při utváření nové a dokonce i při doplnění stávající vlády velmi omezené možnosti. Předsedovi vlády neukládala jednat s vedením stran a paragraf 22 dokonce zakazoval poslancům, aby ve výkonu funkce přijímali příkazy svých stran. Jednání se stranami byla sice v parlamentních demokraciích obvyklá, nebyla však ústavní povinností. Gottwald tedy s vedením stran jednat nemusel a prezidentovy pochyby o správnosti takového postupu nebo dokonce prezidentovu snahu tato jednání vynucovat nemusel předseda vlády z ústavního hlediska nejen respektovat, ale ani brát na vědomí. Jeho povinností totiž bylo získat souhlas většiny parlamentu s novou vládou a o toto právo se opíral. Prezident mohl sice sám jednat s vedením stran, ale tato jednání nebyla pro předsedu vlády

48 SÚA – A ÚV KSČ, fond 100/1, sv. 25, aj. 178, č. 21, 1-2. Jína se v květnu 1948 zmiňoval o jednom z motivů Benešova postupu v únoru: „Prezident je povahou politický rváč a pouze jeho choroba a fakt, že na jeho rozhodnutí závisel klidný průběh únorových událostí, způsobilo, že ustoupil.“

závazná. V případě sporu o novou vládu či její doplnění zůstávaly podle ústavy prezidentovi dvě možnosti: buď Gottwaldův návrh přijmout, nebo odstoupit. Beneš se z několika důvodů nerozhodl pro druhé řešení, z hlediska jeho budoucí politické autority a z hlediska způsobu nastolení komunistické moci správnější. Mimo jiné nechtěl krizi prodlužovat a tím i prohlubovat až v možný konflikt. Rovněž se nevzdával naděje na Gottwaldovy komplikace s parlamentem, zvoleným ještě v květnu 1946. A konečně bral v úvahu, že protest proti řešení vládní krize odchodem z funkce nevyvolá očekávanou politickou aktivitu nekomunistických stran, neboť poměry se během pěti dnů podstatně změnily. Jeho rezignací by pravomocce prezidenta přešly podle ústavy (paragraf 60) na vládu, což by bylo příznivé pro komunisty.

Prezident se netajil svou nespokojeností a nesouhlasem s průběhem i výsledkem únorových událostí. Později o nich hovořil jako o revoluci, o revolučním řešení, které odsuzoval jako příliš rychlé, ukvapené a předčasné, neboť „já jsem byl vždy pro vývoj a ne pro revoluci..." („Já sám s tím řešením sice tak úplně nesouhlasím, protože se domnívám, že jsme měli vydržet aspoň ještě nějaký čas se svou formou Národní fronty, jaká tu dosud byla... představoval jsem si vývoj ten etapovitě...y*

Ve skutečnosti však únor 1948 zasáhl prezidenta mnohem hlouběji a bolestněji. V kruhu svých nejbližších spolupracovníků to vyjadřoval hned po únoru, ale Gottwaldovi teprve v květnovém rozhovoru opakovaně zdůrazňoval, že k únorovému postupu ho „donutila ulice". Tuto skutečnost cítil jako „ponížení prezidenta republiky a na to nemohu zapomenout". V této souvislosti připomínal Mnichov, protože v obou případech rozhodoval pod tlakem vnějších či vnitřních sil. I osobně ho únor zasáhl, přerušil styky s jeho dlouholetými politickými přáteli. Ti, kteří stáli v jeho blízkosti i po únoru, hovořili o zlomeném člověku, „jehož ideály se zhroutily".⁵⁰

Žádná analýza únorového státního převratu se nevyhne otázce po motivech a důvodech prezidentova počínání. V jejich souhrnu považujeme čtyři

49 GP, spis Orl I/VII, 65/50, V 6301/111, 104.

50 SÚA – A ÚV KSČ, fond 100/1, sv. 25, a.j. 178, č. 21, 1-2; fond 100/24, sv. 33, a.j. 782, 31-32, sv. 53, a.j. 880, 10-11; fond 01, schůze 9.4.1948 (Gottwald). Gottwald v poznámkách o rozhovoru s prezidentem v květnu 1948 zvláště podtrhl: „únor: ponížení prezidenta... jak to bylo v únoru – to byla ulice".

okolnosti za nejpodstatnější. Předně to byla už zmiňovaná obava z rozpolcení společnosti až v otevřený konflikt, včetně nebezpečí sovětské intervence. Benešovo úsilí o smír mezi stranami se nezdařilo, sám „uznal, že to nemožno“. K přijetí Gottwaldova návrhu na řešení vládní krize ho přiměla obávaná možnost konfliktu uvnitř československé společnosti. Hledal cestu k uklidnění situace („on v únoru to také udělal proto, aby to ulehčení přišlo“), přičemž vycházel z reálného poměru mocenských sil.⁶¹

Druhým motivem bylo vědomí ústavní povinnosti dát státu vládu a sloužit tak Československé republice a jejímu jménu v zahraničí. Jednáním v přísně ústavním rámci chtěl zamezit, aby změnu vlády neprovedli komunisté sami, jak se to stalo na Slovensku (to si naopak přáli odstupující ministři). S tím souvisela snaha zachovávat pozici nadstranického prezidenta, jak vyplývala z poválečného politického systému Národní fronty. Ta však během únorové krize zanikla.

Další skutečností, která pro Benešovo rozhodování byla velmi významná, byl překvapující politický i mocenský tlak a aktivita komunistů a stejně zarážející pasivita jejich odpůrců. I u prezidenta se kmitla myšlenka o vyvolání konfliktu a boje. Takovou otázku nemůže přejít či nepoložit si žádný politik. Beneš ovšem patřil k těm politikům, kteří do boje předem prohraného nebo bez jistého výhledu na úspěch nevstupovali. Za takové situace hledal řešení, které lze charakterizovat zásadou zachránit co se dá.

Čtvrtým důvodem byl jeho zdravotní stav. Benešova schopnost jasného uvažování a rozhodování sice zůstala nedotčena, častěji se však dostavovala únava, přechodný stav vyčerpání po jednáních, výjimečně i během rozhodnutí. Zdravotní stav celkově oslaboval jeho vůli k odporu vůči komunistickému tlaku.

Tyto konkrétní skutečnosti a okolnosti, vysvětlující prezidentovo jednání a zejména jeho zdánlivě náhlou změnu 25. února, provázelo uvažování v širších souvislostech a v mezinárodním rámci současného a budoucího politického vývoje. Zde hrají roli tři důležité faktory. Stejně jako jeho političtí přátelé se Beneš příliš koncentroval a jednostranně zaměřoval na ústavní řešení vládní krize. Takový omezený pohled odváděl od poznání podstaty mocenského převratu, který komunisté od 20. února směřovali k totalitnímu režimu. Prezident zpočátku nevěnoval pozornost a nereagoval

51 Tamtéž, fond 100/24, sv. 53, a.j. 782, 31-32.

rozhodně na vlnu perzekucí a nezákonností, která se vyhnula ústavním institucím a činitelům, ale postihovala funkcionáře demisionujících stran a byla jedním z rozhodujících momentů tehdejšího politického života.⁵² Představa, že řešení vládní krize podle původní prezidentovy varianty vrátí politické a mocenské poměry do předúnorového stavu, byla nereálná. Ještě 25. února si Beneš myslel, že je možné udržet či obnovit parlamentně demokratické zásady účasti politických stran a jednotlivých osobností ve vládní koalici, počítal se znovuoživením nekomunistických stran a s dodržováním ústavnosti ze strany komunistických vůdců. Ve skutečnosti však, když svým podpisem 25. února ukončil vládní krizi, demokracie už neexistovala.

Únarovou krizi prezident chápal také, a dokonce možná že především, jako produkt současných mezinárodních vztahů, jako odraz sporů mezi Východem a Západem a jejich společenskými systémy. Ve vyhrocené aktivitě komunistů viděl úsilí o zrychlení socialistického pochodu, a to revoluční cestou. A uvěřil, že se pro to vyslovila většina občanů a dává to během krize najevo. Sám se nestavěl proti postupující socializaci v ekonomice a četné případy perzekuce a nezákonností se mu jevily jako přechodný důsledek a přehmaty probíhající revoluce. Takové chápání událostí mu neumožňovalo poznat, že v první řadě jde o osud demokracie, a udržovalo jeho iluze o možnosti zachovat pluralitní politický systém. Proto také nepochopil, že nastal moment, kdy dodržování pozice nadstranického prezidenta a plnění ústavní povinnosti bude mít nepříznivé důsledky pro osud politické demokracie.

V prezidentově uvažování o mezinárodních souvislostech bylo nejzávažnějším německé nebezpečí. Obava z možného budoucího ohrožení československého státu zůstávala hlavním důvodem Benešovy zahraničně politické orientace na spojení se Sovětským svazem a na slovanskou politiku. Přesvědčení o německém nebezpečí, posílené mnichovským komplexem a obava o osud státu, s jehož zrodem a existencí byl spjat celý prezidentův život, mu bránily vnímat měnící se postavení Německa v Evropě a změny v Německu samotném. A zejména rozpoznat, že se změnila i evropská politika **SSSR** a že hlavním ohrožením státní suverenity ČSR se staly velmocenské zájmy Moskvy. K zapojení Československa do sovětského bloku řekla únorová krize rozhodující slovo. Předpokladem úspěšného odporu proti

52 Tamtéž, aj. 880, 10-11. Gottwald později dokonce prezidentovi argumentoval, že „ulice“ ho v únoru nedonutila k něčemu protiústavnímu či protizákonnému.

komunistickému nástupu k totalitní moci bylo oslabit či přetrhat vazby s **SSSR**, oddělit se. Prezident se pro takový krok nerozhodl také pro osobní spjatost s touto zahraničně politickou orientací, kterou budoval již za druhé světové války.

Prezidentovy úvahy, představy a předpovědi o směrech budoucího vývoje domácího i mezinárodního, které tvořily širší či obecný rámec jeho rozhodování v únorové krizi, se většinou nepotvrdily. Na druhé straně však nutno vidět, že změny v postavení Německa byly v zárodku, důsledky změněné sovětské velmocenské politiky se ještě neprojevovaly přímými zásahy do vnitřního života Československa jako v jiných východoevropských zemích a také únorové řádění se mohlo jevit jako „vyšínutí revoluční doby“, po kterém přijde slibovaný návrat k ústavnosti a zákonnosti. Teprve v polovině roku 1948, po tzv. jugoslávské rezoluci Informačního byra KS, se nezakryté zásahy Moskvy do československých záležitostí staly běžnými. V přibližně stejné době se potvrzovalo, že masová perzekuce a nezákonnost byly samozřejmým prostředkem oficiální politiky, zatímco definitivní likvidace zbytků pluralitní a parlamentní demokracie začala být zjevná záhy po únoru. Změny v Německu a v jeho postavení v Evropě byly zcela zřetelné po několika měsících, např. při berlínské blokádě.

V pozdějším hodnocení únorové krize Beneš kritizoval postup obou aktérů: nepromyšlenost a nepřipravenost demisionujících stran, a neústupnost a nátlak komunistů. A v rozhovoru s Gottwaldem 7. března se zmiňoval o vlastní chybě – oddalování přijetí demise, což spor mezi protivníky vyostřovalo a nepřispívalo ke smíru, o který usiloval. Domníval se, že dřívější přijetí demise by vytvořilo příznivější podmínky pro udržení dosavadní koalice, že krize by skončila pouhou výměnou některých ministrů, o níž by Gottwald jednal s vedením všech vládních stran. I to byl omyl. Odmítání komunistů jednat s existujícím vedením stran bylo od začátku podstatou Gottwaldovy varianty řešení vládní krize jako nezbytný předpoklad přeměny vládní krize v uchopení moci.

V únorovém převratu 1948 se zhroutily Benešovy ideály a politické koncepce, které vycházely ze zkušeností Mnichova. Jeho projekt socializující demokracie, skloubení socialismu s demokracií, a to promítnutím demokracie do hospodářské a sociální oblasti, byl zničen. Jeho zahraničněpolitická orientace na spojení se Sovětským svazem jako záruku státní suverenity před německým nebezpečím byla mylná; za komunistické moci vyústila v dobrovolné zapojení Československa do sovětského bloku a posléze v otrockou závislost na Moskvě. Podruhé ve svém životě prožíval zmar principů, na kterých budoval republiku. Zatímco zánik parlamentní demokra-

cie ještě prožil, ztrátu nezávislosti ve svém úřadě ještě nepociťoval. Na rozdíl od Mnichova po únoru 1948 trval československý stát s vládou a dalšími ústavními orgány, z Čechů a Slováků. Tento rozdíl si prezident uvědomoval a existence Československé republiky a ohledy na její jméno ve světě hrály důležitou roli v jeho postojích k poúnorovému režimu.

Poslední měsíce v úřadě

Nová vláda složila slib do prezidentových rukou 27. února dopoledne. Byla to krátká návštěva, při níž Beneš v projevu naznačil rozdíly mezi rodícím se režimem a jeho představou o demokracii: „Chcete vésti státní věci novými cestami a novou formou demokracie.“ Poté ještě krátce hovořil pouze s Janem Masarykem a Vavro Šrobárem a v půl páté odpoledne opustil Hrad s úmyslem, že se na něj už nevrátí. Byl to jeho projev nesouhlasu s řešením únorové krize. Odjel do své vily v Sezimově Ústí také proto, aby přemýšlel o svém dalším poměru k poúnorovému režimu, totiž o svém setrvání ve funkci prezidenta. Kromě účasti na pohřbu J. Masaryka a na oslavách výročí založení Karlovy univerzity 6. dubna, kde přednesl projev, se v Praze už neobjevil. Druhým vyjádřením nesouhlasu byl zákaz vyvěsit v jeho sídle prezidentskou vlajku. Po Gottwaldově „domluvě“ svůj zákaz 8. března zruší].* Také snaha nevykonávat vůbec či jen omezeně svou funkci měla být formou jeho nespolupráce. Tento záměr nemohl plně uskutečnit, nemohl nepodepisovat nezbytné listiny nebo nepřijímat oficiální návštěvy, i když jejich počet velmi omezil. Přijal polského velvyslance J. Olaszewského (9.3.), sovětského velvyslance M. Silina (1.4.), bulharského předsedu vlády J. Dimitrova (23.4.); k narozeninám mu blahopřál velvyslanec USA L. Steinhardt (28.5.) a francouzský Déjean (30.5.). Z domácích politiků jednal s J. Masarykem (6. a 9.3.), K. Gottwaldem (7. a 16.3., 5.4.), se Z. Nejedlým (4. a 28.5., 8.6.), s bratrem Vojtou (28.2., 2. a 6.3.), J. Davídem, Vl. Clementisem, V. Noskem, L. Svobodou, V. Šrobárem, Vl. Pro-

53 A FMV, aj. 300-26-2. 2.3. hlásila Státní bezpečnost z Tábora: „V posledních dnech se v okolí Tábora rozšířily pověsti, že prezident republiky, který dle soukromě ve své vile v Sezimově Ústí, bude abdikovat, což bylo vyvozováno ze skutečnosti, že na jeho vile není vyvěšena prezidentská standarta. Tento závěr je neodůvodněný vzhledem k tomu, že za soukromého pobytu p. prezidenta v Sezimově Ústí se standarta nevyvěšuje, což je zcela ve shodě s ustanovením §S 4 a 5 platných předpisů o používání prezidentovy standardy.“

cházkou (parlamentní zpravodaj pro ústavu) a s ředitelem Národní banky L. Chmelou. Denní styk udržoval s vedoucími úředníky Kanceláře prezidenta republiky, z nichž nejčastěji přijížděli Smutný, Jína, gen. Hasal a J. Kopta, osobní tajemník Sýkora a od 2. dubna nový tajemník J. Procházka. Odmítal přijímat novináře i další politiky, ale rozšířil návštěvy vědců, kulturních činitelů (A. Pražák, V. Černý aj.). Z těchto víceméně běžných návštěv se vymykala návštěva Noska a Clementise, kteří mu 10. března oznamovali smrt ministra Jana Masaryka. Podle Noskova sdělení prezident na zprávu reagoval: „Již od Londýna jsem se obával, že Masaryk něco takového provede, ale ne teď!“⁵⁴

V rozhovorech s politiky nechybělo téma února 1948, obvykle se k němu vracel prezident, který osvětloval a jakoby obhajoval svůj tehdejší postup. V této souvislosti se velmi často diskutovalo o vývoji mezinárodní situace. Beneš, jak už zmíněno, se zprvu obával brzkého válečného konfliktu Východ – Západ, ale nevylučoval jej zcela ani v pozdější době. Velení armády dokonce vyslovil názor, a to už 27. února, že „události naše rozvíří válečný konflikt, kterému jsem chtěl zabránit. Vývoj nyní půjde tak, že

54 SÚA – A ÚV KSČ, fond 100/36, aj. 100, 4-12362, 5, 7, 10, 12, 12584, 5, 10, 12853, 8; fond AN, D-214 (sl. E. Beneš). – Svobodné slovo, č. 98, 25.4.1948, 1. – Smutný V, s. 11, 18-19, 22-23, 25-26, 42, 47. Zahraniční návštěvníky, pokud přišli bez ohlášení, přijímala paní Hana nebo některý vedoucí úředník prezidentské kanceláře.

55 SÚA, fond 93, aj. 20, 130-132.

Noskovo líčení návštěvy u prezidenta 10. března 1948 si poznamenal André Simone jako podklady pro knihu, kterou chtěl napsat o únoru 1948 v ČSR. Z poznámek lze rekonstruovat průběh návštěvy. Konala se v prezidentově vile v Sezimově Ústí. Přítomni byli též lékař Klinger a kancléř Smutný s paní. V předsíni oba členy vlády vítala paní Hana, plakala a říkala: „Do čeho to jdeme, vždyť všichni máme republiku rádi, to je neštěstí, jak jen mu to řeknu (panu prezidentovi, K. K.) v jeho stavu“. Na to Nosek: „Je to těžká rána, musíme vydržet.“ Poté Klinger odešel k prezidentovi, za ním paní Hana. Za necelých pět minut ji následoval Nosek, prezident jim vyšel naproti: „Tak mně nesete smutnou zprávu.“ Nosek mu oznamoval Masarykovu smrt a podrobnosti: Na posteli byla bible jeho otce, kterou za okupace schovávali a po ní dali Janovi. On si v ní zaškrtl epištoly o střídmosti. Vedle bible byla kniha o Švejkovi a brýle. Na zvlášť přisunutém stolku byl připravený projev k výročí Československo-polského přátelství a tři popelníky plné nedopalků. Na nočním stolku stály tři skleničky léků proti bolení hlavy a na utišení nervů. Potom se Nosek zmiňoval o koupelně, na to se prezident tázal, zda ještě něco pozorovali. Smutný nadhodil, že to vypadalo, jako kdyby Jan nebyl duchem přítomný. Beneš ukončil informace o tragické události už uvedenou větou o svých předchozích obavách.

tomu bude těžko čelit.⁵⁶ Později už názor o bezprostředním nebezpečí válečného konfliktu neopakoval a opustil jej. Vycházel zřejmě z dosavadních zkušeností, že ve vztazích mezi mocenskými bloky existuje buď mír, nebo válka, stav dlouhodobé studené války byl dosud neznámý. Jen postupně a pomalu ožíval jeho zájem o politické záležitosti. V prvních březnových týdnech projevoval starost o osud předních politiků, kteří v únoru odstoupili. V jednání s Gottwaldem 16. března požadoval, „aby byla hledána humanističtější cesta k urovnání osudů některých osob, postižených poslední očistou“. Vynutil si jeho slib, že „nebude činit žádný zákrok proti ministrům, kteří podali demisi“. A 5. dubna žádal ministra Z. Nejedlého, aby se napravily přehmaty, které postihly univerzitní profesory. Komunističtí politikové ho ubezpečovali, že se situace uklidňuje a křivdy napravují. Přijímal tyto zprávy s výhradami a důrazně požadoval, „aby osoby, které byly v únorových dnech odstraněny, byly postupně vráceny k odpovědné práci“. Jeho výhrady a požadavky měly už sice velice omezený účinek, navíc se týkaly jen vedoucích a nikoliv nižších funkcionářů nekomunistických stran, přesto však poněkud a dočasně zmírnily zákroky proti jejich předním politikům.⁵⁷

Záhy po únoru 1948 se začaly šířit zprávy o možném prezidentově odchodu do emigrace. Komunistické vedení, které na začátku března sice dalo pokyn k zamezení emigrace bývalých ministrů, nevyvíjelo přílišnou aktivitu, aby odchodům zabránilo. V prezidentově případě zastávalo však zcela jednoznačné a důrazné stanovisko: všemi prostředky možné emigraci zabránit. Beneš totiž stále zůstával velkou autoritou, naprostá většina jeho příznivců chápala jeho postup v únorové krizi jako nevyhnutelný, komunistickým nátlakem vynucený. Nadále byl symbolem demokracie. Dokonce i nemalá část komunistů ho oceňovala jako zkušeného politika a ještě si ho vážila. Přispělo k tomu i Gottwaldovo celkově pozitivní hodnocení jeho

56 Smutný IV, s. 171.

57 SÚA –A ÚV KSČ, fond 100/24, sv. 67, aj. 978 a sv. 103, aj. 1176; fond 02/1, schůze 17.3.1948. – Smutný V, s. 22-23. Avšak z Gottwaldova a Nejedlého slibu o nápravě na vysokých školách se fakticky nic nesplnilo. Před svým projevem na oslavě založení Karlovy univerzity se prezident dotazoval 2.4. dopisem Gottwalda, co se udělalo v této záležitosti, když u obou „našel pochopení pro nutnost nápravy křivd osobních i škod mravních“. – Účelem Gottwaldovy návštěvy prezidenta 16. března bylo doplnění vlády po smrti J. Masaryka. Beneš odmítl Gottwaldův návrh na jmenování Fierlingera ministrem zahraničí, souhlasil s VI. Clementisem. Předsednictvo ÚV KSČ tuto změnu přijalo.

chování v únoru 1948, jak je přednesl na schůzi ÚV KSČ 9. dubna: „Objektivně vzato je to tak, že prezident, byť i pod tlakem a vzhledem k těm reálným skutečnostem, přece jen sehrál pozitivní roli.“⁵⁸ Beneš se stále těšil uznání i v zahraničí a jeho emigrace by byla západní demokratické politiky ještě více utvrdila v jejich negativním poměru k poúnorovému Československu. Mnoha komunistickým funkcionářům na postoji Západu tehdy ještě záleželo, z různých důvodů si nepřáli větší komplikace mezinárodního postavení republiky a svého režimu.

Většinou vymyšlené zprávy o Benešově emigraci patřily v březnu k trvalým tématům šeptané propagandy. Šířil je i západní rozhlas a tisk. Gottwaldovi a jeho nejbližšímu okruhu přicházely zprávy o nabídkách některých západních diplomatů a také o výzvě čs. exilových politiků k odchodu prezidenta do zahraničí.⁵⁹ Představitelé nového režimu tím byli zneklidněni, když navíc neznali skutečné prezidentovy úmysly a názory v této věci. Jejich neklid způsobila již 3. března informace velitele obranného zpravodajství plk. Bedřicha Reicina, kterou Gottwald obdržel ve tři čtvrtě na sedm večer, o tom, že minulý den přivezlo nákladní auto do Sezimova Ústí kufrы a jiné předměty. Informátor i Reicin z toho vyvodili podezření, „že Beneš hodlá ze Sezimova Ústí odjet. Velitel hradní stráže má však nařídено, aby nežádoucímu odjezdu bylo zabráněno“. Za dva dny pak Reicin hlásil, že hradní stráž v noci hlídkuje přímo pod okny prezidentovy vily, ve dne v bez-

58 SÚA –A ÚV KSČ, fond 01, schůze 9.4. a 9.6.1948. Mnohem barvitěji líčil prezidentovu pozitivní roli v únorové krizi V. Kopecký 9. června: „Avšak objektivně a vděčně jsme kvitovali, že jeho kroky 25. února byly vedeny zřetelem na státní a národní zájmy, a že usnadnil svým postupem ústavní, legální, parlamentní demokratické řešení krize, nepropůjčil se k tomu, aby svou autoritou posloužil nějakým pokusům o násilný odpor vůči vítěznému lidu...“

59 Tamtéž, fond 100/36, a.j. 100-4, 12584, 16; fond 100/1, sv. 25, a.j. 178; fond AN, D-244. – GP, spis Orl I/VII, 65/50, V 6301/111, 91. 12. dubna 1948 obdržel evidenční odbor ÚV KSČ informaci svého důvěrníka, který měl blízko k ženě velvyslance USA L. Steinhardta, že ho pozvala a položila mu otázku odjezdu prezidenta, který měl nabídku, nikoliv však od USA; proti odjezdu se postavila paní Hana, i Beneš odmítl. – V létě 1948 dostali dvě zprávy. Jedna pocházela od KOS (Táborský) z Londýna či Švédska a vyzývala Beneše k odchodu do exilu, kde by se měl ujmout vedoucí role v odboji východoevropských odpůrců sovětské nadvlády a komunistické moci. V létě 1948 se snažila také A. Posse-Brázdová, účastnice prvního i druhého odboje, získat Benešovo stanovisko k emigraci. Druhá, v srpnu, od československého diplomata v exilu J. Papánka, tlumočila žádost některých amerických a britských politiků o sdělení definitivního Benešova rozhodnutí ve věci emigrace.

prostředním okolí. Stejnou informaci obdržel evidenční odbor ÚV KSČ vlastní zpravodajskou cestou. Ta navíc přinášela vysvětlení, že se z objektů, ve kterých prezident pobýval, svázejí potřebné věci, a končila ujištěním, že velitel hradní stráže – komunista (Topinka) už „má vše připraveno, aby odjezdu zabránil“. Ve skutečnosti šlo o přípravu k dlouhodobému pobytu v Sezimově Ústí.⁶⁰

Obavy z Benešova odchodu do emigrace uspíšily a znásobily už dřívější úsilí evidenčního odboru ÚV KSČ (Hrad měl na starosti Osvald Závodský) a politického zpravodajství ministerstva vnitra proniknout do bezprostřední blízkosti prezidenta. Snažili se o to už od května 1945, i když zpočátku s malým úspěchem. Ještě 10. června 1947 si vedoucí úředník zpravodajství J. Hora stěžoval evidenčnímu odboru ÚV KSČ (Vorlasovi), že „obtížně získávají lidi z Benešovy blízkosti“. Omezený okruh informátorů se tehdy ještě rekrutoval pouze z členů a funkcionářů komunistické strany. Ti však v přímé blízkosti prezidenta nebyli.⁶¹ Informace z Kanceláře prezidenta republiky poskytoval předseda organizace KSČ na Hradě a informátoři, které evidenční odbor ÚV KSČ vedl pod značkou A-5 a D-5. Od září 1946 k nim přibyl důstojník vojenské kanceláře prezidenta B. Koloušek pod značkou D-24. Hlouběji do Benešova okolí pronikla informační síť v druhé polovině roku 1947. Zprávy podával informátor zpravodajské služby ministerstva vnitra V-101, který zřejmě podobnou roli hrál i vůči prezidentské kanceláři. O obsahu svých, v podstatě soukromých a přátelských rozhovorů s Benešovým lékařem Klingerem podával zprávy evidenčnímu odboru ÚV KSČ a přímo Slánskému O. Fischl. Dalším zdrojem informací byl jeden úředník prezidentské kanceláře a podle zprávy z 25. března 1947 byl ke spolupráci už částečně připraven, tj. zpracován, jeden z prezidentových komorníků. Zájem těchto zpravodajců se soustřeďoval především na zdravotní stav E. Beneše, na přehled návštěv u prezidenta a jejich obsah,

60 Tamtéž, fond 100/24, sv. 39, aj. 827, 226-227; fond 100/36, aj. 100, 4, 12362, 7. Reicin 3. března též sděloval, že prezident si vyžádal radiovůz, neboť chce objet republiku. Vůz byl dán k dispozici, jeho obsluha však podle Reicina není v rukou příslušníků KSČ, ale dá se ovlivnit.

61 Tamtéž, fond 100/36, aj. 101, 1, 5165, aj. 100-4, 12584, 11, aj. 100-7, 9611. Členové KSČ na Hradě před únorem 1948: Mezi důstojníky hradní stráže – tři a od září 1946 pět komunistů. Z úředníků K.PR nebo z těch, kteří o poměrech v kanceláři byli informováni – tři komunisté. Dva mezi prezidentovými stolníky (jeden v lednu 1948 z KSČ vystoupil), dva v pomocných službách a oba vrátní.

dále na poměry v prezidentské kanceláři, na názory a chování jejích vedoucích úředníků.

Bezprostředně po únoru 1948 se znásobené úsilí pracovníků ministerstva vnitra i evidenčního odboru ÚV KSČ ubíralo dvojím směrem. Jednak se snažili protrhnout kruh kolem prezidenta, neboť byli přesvědčeni, že jde o příslušníky nebo příznivce národněsocialistické strany, a jednak rozšířit zpravodajskou síť nejen početně, ale proniknutím do prezidentovy blízkosti a mezi vedoucí úředníky jeho kanceláře. První záměr uskutečňovali prostřednictvím politicky motivovaných personálních změn a nábořem pracovníků prezidentské kanceláře do komunistické strany.

Politická čistka se tak nevyhnula ani Hradu. 25. února se ustavil akční výbor Národní fronty v Kanceláři prezidenta republiky, o čemž byl Beneš informován. Komunističtí členové výboru vypracovali seznam dvanácti osob, především vedoucích úředníků, které doporučovali rychle vyměnit, propustit nebo přeložit. Autoři tohoto návrhu žádali o souhlas ústředí KSČ, psali o nejnaléhavějších případech, o „nejexponovanějších nepřátelích režimu“ a předpokládali, že bude následovat výměna asi poloviny zaměstnanců, aby v úřadě získali většinu „zastánci lidové demokracie“. Další návrhy personálních změn přicházely od dosavadních informátorů a od jednoho pracovníka prezidentské kanceláře. Původní rozsah čistky akční výbor neprosadil,

-
- 62 Tamtéž a.j. 100-1, 9675, a.j. 100-3, 9494, a.j. 100-3, 6664, 6269, a.j. 100-4, 5967, 5986, 6421, 8901, 9437, a.j. 101-0, 0668, a.j. 101-1, 4149, 5165, 2, 5591, 2, 5796, 2-3, 10338, 6924, a.j. 101-2, 929, a.j. 101-3, 1675, a.j. 101-4, 11183, a.j. 101-5, 9235, a.j. 102-4; fond Politické procesy, sv. 3/2, a.j. 1480-79, 78. – A FMV, a.j. 310-61-10, 41, a.j. 3106-12, 7, 16. O Fischlově úloze později vypověděl Sváb: „Při jiné příležitosti mi Fischl vyprávěl, že má velmi dobrého známého dr. Klingera, který dělá osobního lékaře dr. E. Beneše. Uvedl, že tento Klinger mu sdělí ochotně vše o tom, co se děje kolem dr. Beneše. Současně se nabídl, že v případě, když budu mít o věc zájem, je ochoten ku spolupráci. Celou záležitost jsem sdělil Slánskému. Dostal jsem úkol přimět Fischla k tomu, aby na Klingerovi vyzvídal zprávy o zdravotním stavu Beneše. Fischl se vším ochotně souhlasil a také několikrát uvedl formou všeobecného rozhovoru několik poznámek o zdravotním stavu Beneše. Za čas přišel s tím, že Klinger potřebuje dovozní povolení pro osobní auto z Anglie. Radil k tomu, povolení pro dr. Klingera vymoci a tím si jej zavázat. Vyžádal jsem si souhlas Slánského a Klinger povolení dostal. Tuším, že tehdy k tomu bylo třeba vládního usnesení. Vláda omezila vydávání povolení dovozu osobních aut na několik málo případů. Když jsem však chtěl přimět Fischla k systematické a kontrolovatelné práci s Klingerem, začal se tento vykrucovat a nakonec prohlásil, že podává zprávy o zdravotním stavu Beneše přímo Slánskému a že Slánský si nepřeje, aby ještě s někým jiným o tom jednal. Nepřesvědčoval jsem se u Slánského, zda tomu skutečně tak je.“

zřejmě **narazil** na Benešův **nesouhlas**.⁶³ **Nicméně ke změnám**, které byly projednávány se Smutným, došlo. K nejdůležitějším patřil odchod prezidentova osobního tajemníka V. Sýkory, kterého vystřídal J. Procházka, a odchod J. Vaňka a F. Škarvana, za něhož nastoupil komunista B. Koloušek. Členem prezidia a sekretariátu prezidenta se stal dosavadní informátor – důstojník z vojenské kanceláře – komunista. Ani nábor do KSC neskončil bez úspěchu: z patnácti nových členů bylo pět vyšších úředníků a komorník. Poněkud se rozšířil i počet komunistů mezi služebnictvem.⁶⁴ Po neúspěchu s odstraněním J. Jíny ztroskotala i snaha získat ho za člena komunistické strany a tak proniknout mezi vedoucí úředníky kanceláře.⁶⁵ Celkově se postavení komunistů v prezidentské kanceláři značně posílilo, a tím také možnost získávat přehled o činnosti kanceláře i o postojích úředníků. Většina personálních změn se prováděla v dohodě s komunisty nebo z iniciativy jejich organizace.

Potřebu rozšířit svou informační síť na Hradě po únoru 1948 považovali zpravodajci za zvlášť naléhavou. Jejich dřívější zdroje zpráv se totiž ztenčily, neboť V-101 pozbyl funkce, která mu umožňovala styk s prezidentskou kanceláří, a osobní prezidentův lékař odešel do V. Britá-

63 SÚA – A ÚV KSC, fond AN, D-244 (složka E. Beneš). Akční výbor Národní fronty na Hradě měl 14 členů, z toho 6 komunistů, tři sociální demokraty, dva národní socialisty, dva legionáře, jednoho družstevníka a tři nestraníky. Předsedou byl komunista Stanislav Vořechovský. – V seznamu postižených byli m.j. J. Smutný, J. Jína, J. Vaněk, F. Škarvan, V. Sýkora, M. Koryčanský.

64 Tamtéž, fond 100/24, sv. 39, aj. 827, 236, sv. 108, aj. 1405, 16; fond 100/36, aj. 101-3, 1675, aj. 100-4, 12362, 12 a 12584, 11. Do KSC dále vstoupili: v březnu a dubnu 1948 dva ze správy domu, komorník, šofér a pracovník pomocných služeb. Národními socialisty byli: jeden ve správě domu, dva stolníci, komorná paní Hany, dvě v pomocných službách, šofér, osobní stráž; sociálními demokraty byli stolník, jeden v pomocných službách a zřízenec.

65 Tamtéž, fond 100/1, sv. 25, aj. 178. 19. března oznamoval komunistický funkcionář výsledek rozhovoru s Jínou, který se uskutečnil před třemi dny „podle daných pokynů“. Ze zprávy: „Dr. Jína, byv požádán, aby podal přihlášku do KSC, odvětil, že to pro něj není nic nového, neboť touto otázkou se pro sebe již zabýval. Přitom zdůraznil, že pracuje s prezidentem již od dob omladinářského hnutí přes 40 let. Patří duchovně do generace Masarykovy a cítí se připoután k Benešovi. Na druhé straně si váží toho, že je pokládán za socialistu. Přeje si zdůraznit, že vždy a za všech okolností byl, jest a bude s českým lidem, s nímž jest jeho osud, právě tak jako Benešův osud, svázán v dobrém i zlém. Nikdy by národ neopustil, nikdy by proti němu nešel. Přál si, aby na něm nebyla požadována okamžitá odpověď, neboť tato otázka je pro něho v prvé řadě otázkou svědomí... Vcelku však má informátor dojem, že Jína do KSC nepřistoupí.“

nie. Stále postrádali někoho v nejbližším Benešově okolí, někoho, kdo s ním přicházel do denního styku a komu důvěřoval. Vedoucí evidenčního odboru ÚV KSČ Karel Šváb viděl možnost v získání B. Matouše, archiváře v prezidentské kanceláři.⁶⁶ Rozhodl se pro něho na základě doporučení dvou historiků-komunistů a zorganizoval jednání s Matoušem 1. a opět 3. března. V obou případech se pokus setkal s odmítnutím, stejně jako pozdější snaha z 9. června, kdy už Matouš působil jako osobní prezidentův archivář.⁶⁶

Z hlediska komunistické informační sítě bylo nejzávažnější změnou poměrů na Hradě prezidentovo přesídlení do Sezimova Ústí a jeho nejistý návrat do Prahy. Tím se jeho okolí zúžilo na několik osob, téměř výlučně služebního personálu. Opět se nepodařilo získat informátory mezi těmi, kteří s Benešem přicházeli do styku nejčastěji. (Prezidenta a paní Hanu na častých vyjíždkách autem doprovázeli příslušníci Státní bezpečnosti z oddělení Praha-Hrad. Ještě v červnu si však zpravodajci stěžovali, že kolem Benešovy osoby je sice mnoho lidí, ale jsou „včetně příslušníků Státní bezpečnosti plně oddáni Benešovi a Haně a nelze je asi získat ke spolupráci“.) Trvalým zdrojem informací zůstával tak velitel a někteří důstojníci hradní stráže. Jejich zprávy se týkaly převážně návštěv v prezidentově sídle a událostí mimo jeho pracovnu a obydlí. Jimi poskytovaný přehled návštěv byl sice přesný a úplný, ale chyběl obsah rozhovorů. Navíc se v březnu začaly vztahy mezi velitelstvím hradní stráže a přednostou vojenské kanceláře prezidenta gen. A. Hasalem rychle zhoršovat. Počátkem května Hasal plánoval výměnu velitele hradní stráže; komunistu (Topinku) pak vystřídal národní socialista (Novák).⁶⁷

Nedostatek zpráv a informačních zdrojů z prezidentova okolí a zejména obava z jeho emigrace spojená s důrazným pokynem zamezit jeho odchodu za hranice aktivizovaly velení zpravodajské služby ministerstva vnitra. Od 1. března připravovalo a brzy nato provedlo tajnou akci MAS-Sezimovo

66 Tamtéž, fond 100/36, aj. 101-4, 6209, 12608. Informace o Matoušovi poskytli V. Husa a J. Pachtla.

67 Tamtéž, aj. 100-4, 12584, 12853, 11, 12931, 8, 12362, 4. Prezidenta na vyjíždkách autem nejčastěji doprovázeli: šofér Kotýnek, osobní strážce Kopecký, doprovod Státní bezpečnosti Praha-Hrad – Vavřík, Kotržil, Slánský, Váňa. – V březnu 1948 přijel Hasal do Sezimova Ústí vyšetřovat autory údajného rozkazu, kterým se zakazoval či omezoval výjezd prezidentových aut, a také kdo zabránil prezidentově procházce. Podezřelí z bezpečnostního útvaru a z hradní stráže vydání oněch příkazů rozhodně popírali.

Ústí. Zesílilo kontrolu letiště v Sezimově Ústí o vojáky a své lidi, další „strážce“, vyžádané z Tábora, přidělilo jako brigádu z okresního národního výboru na úpravu hřiště u prezidentovy vily. Všichni měli zabránit případnému Benešovu odchodu do exilu. Několik svých lidí umístilo přímo do prezidentovy ochrany nebo k hradní stráž. Od 8. března instalovalo v Benešově obydli svou radiostanici, která o každém pohybu ve vile a okolí podávala každé dvě hodiny relace ministerstvu vnitra. Toto opatření dohodl 7. března velitel politického zpravodajství Š. Plaček a jeho dva podřízení s přednostou Státní bezpečnosti v Táboře a s dvěma důstojníky hradní stráže. Radiostanice skončila činnost už 24. března, zpravodajci na svých místech zůstali. Nahrazovali informační síť, kterou se nepodařilo uspokojivě vytvořit v prezidentově bezprostředním okolí v Sezimově Ústí. Ani tento účinný a přesný informační zdroj nepronikl „dovnitř“, do bytu, pracovny, konferenční místnosti. Kromě toho, že sledoval tok návštěv, fungoval ovšem jako spolehlivá záruka proti případnému pokusu o odchod do emigrace.⁶⁸

Nakonec se velké obavy z prezidentova odchodu do emigrace ukázaly přehnané a strach z „ilegálního“ odchodu neopodstatněný. Bezprostředně po únoru Beneš sice možnost odchodu zcela nevylučoval, ale 4. března Clementisovi, který se zmiňoval, že rozšiřované zprávy o jeho emigraci zneklidňují veřejnost, odpovídal: „Neopustím republiku bez toho, abych se o tom poradil s vládou.“ Při jeho rozhodování o této věci hrálo zřejmě důležitou roli přesvědčení, že nový režim je „totální vítězství KSC na

68 Tamtéž, aj. 100-4, 1232, 3-6; fond 100/24, sv. 39, aj. 827, 226-227. – A FMV, aj. 305-374-1, 238. Oblastní úřadovna Státní bezpečnosti Tábor 3.3.1948 hlásila ústředí učiněná opatření: 1. zesílené a bdělejší střežení obydli prezidenta pořádkovou službou, 2. obsazení civilního letiště u Čáпова двора v blízkosti Sezimova Ústí devíti vojiny z vojenského útvaru v Táboře, 3. stálá služba Státní bezpečnosti u vily, v obci a okolí. „Pan prezident chodí denně na procházky se svou paní a osobním lékařem, je zamyšlený a nepodnikl dosud ze svého obydli žádnou cestu.“ – Akce MAS byla ve zprávách kamuflována: Benešova vila měla krycí název závod nebo národní podnik, prezident jako jeho ředitel, hradní stráž jako závodní milice, ap. Například 2. března zpravodajci hlásili: „Je podezření, že ředitel nár. pod. MAS míní odjet.“

69 SÚA –A ÚV KSČ, fond 100/24, sv. 103, aj. 1176, 3, 8-9. –A FMV, aj. 300-26-2. – Příloha. Zpráva Státní bezpečnosti z Tábora 7.3.: „K pověstem šířeným ohledně případného odjezdu p. prezidenta za hranice bylo prohlášeno (úředníky prezidentské kanceláře), pan prezident v tomto smyslu se vyslovil naprosto rozhodně panu státnímu tajemníkovi Clementisovi, že naprosto nepočítá s nějakou cestou za hranice, k níž není naprosto žádných důvodů ani předpokladů.“

dlouhou dobu, na dlouhou budoucnost," jak se vyjádřil již 1. března. A tak myšlenka na emigraci brzy zcela zanikla a dokonce tento krok některých politiků zpočátku odsuzoval. Gottwaldovi 7. března oznámil, „že by nikdy republiku neopustil". Jína v květnu 1948 ujišťoval, že prezident „nikdy neměl a nemá v úmyslu opustit republiku". Také Sýkora v pozdější výpovědi potvrzoval Benešovo odmítnutí emigrace a jeho důvody, jak vyplynuly z jejich rozhovorů do poloviny dubna⁷⁰

Přesto však zpravodajci v Sezimově Ústí i v ústředí nadále spatřovali v jakýchkoli neobvyklostech v okolí prezidenta nebezpečí jeho odchodu.⁷¹ Obavy z Benešovy emigrace také oživil Klingerův odjezd do Velké Británie, neboť vyvolal podezření, že jde o přípravu prezidentova útěku. Poslední rozruch se odehrál v první polovině srpna 1948. Velitel Státní bezpečnosti 10. srpna nařídil, aby všech šest členů Benešovy osobní stráže bylo vyměněno a „aby byla veškerá bezpečnostní opatření v okolí bývalého prezidenta republiky zaktivizována a zesílena tak, aby případnému pokusu o útěk mohlo být včas a energicky zabráněno“.⁷²

I když zdravotní stav E. Beneše a názory jeho okolí, zejména paní Hany, nepochybně byly jedním z důvodů odmítnutí myšlenky na emigraci, rozhodující motiv byl politický. Beneš jej několikrát v rozhovorech opakoval: zůstat s lidem, s národem, neopustit ho a neučinit nic, co by poškodilo

70 Tamtéž, fond 100/36, aj. 100-4, 12584, 14 ; fond 100/24, sv. 33, aj. 782, 31-32; fond AN, D-214, složka E. Beneš. – GP, spis Orl I/VII, 65/50, V 6301/111, 105. – Smutný V, s. 56-57. V rozhovoru s Gottwaldem 7. března prezident ujišťoval: „Nepůjdu do vyhnanství – vyloučena jakákoliv zahraniční akce – zůstanu zde."

71 AFMV, aj. 305-374-1, 113. – SÚA – A ÚV KSČ, fond 100/36, aj. 100-4, 12584, 10, 12853, 11, 12931, 4-5, 8. – 20. dubna hlásili ministerstvu vnitra, že „se něco velkého připravuje", protože se u prezidenta najednou objevili Hasal, Smutný a Jína. Koncem června „dobře informovaný pramen" upozorňoval na Benešovo navazování styků „s neznámými západními kruhy přes advokáta dr. Finka". Od července 1948 každý týden informovali úředníci zpravodajské služby a Státní bezpečnosti působící v Sezimově Ústí a v Táboře svou ústřednu o návštěvách vojenských osob u prezidenta (kromě Hasala žádná nebyla) a několikrát dokonce hlásili jeho možný odchod do emigrace nebo únos. Velitel Státní bezpečnosti J. Veselý 14. července nařídil zvýšenou ostrahu prezidentovy rodiny, jeho soukromých vyjížděk a také letiště. Za týden sdělovali zpravodajci své ústředně: „Není vyloučeno, že Beneš překročí hranice na nátlak paní Hany." 26. července obdrželo oblastní oddělení Státní bezpečnosti v Táboře dálkopisnou zprávu z Prahy, že cizí zpravodajská služba chystá Benešův únos. 27. července hlásili ze Sezimova Ústí pohyb letadla nad prezidentovou vilou od 23.35 do 23.45 hod.

72 A FMV, aj. 305-374-1, 108-109. – SÚA – A ÚV KSČ, fond Politické procesy, sv. 3/2, aj. 1480-79, 78.

zájmy Československa ve světě. Ti, kteří podávali svědectví o rozhovorech s ním, formulovali jeho názory dokonce mnohem důrazněji.⁷⁰

Z tohoto stanoviska se odvíjel i Benešův postoj k politické činnosti emigrace. Veřejně ji nikdy nekritizoval, ani se od ní nedistancoval. Zpočátku vyjadřoval v rozhovorech s politiky nesouhlas až odmítání a svůj poměr k tzv. třetímu odboji zdůvodňoval: první a druhý odboj měl cíl: vznik a posléze obnovu československého samostatného státu; jelikož po únoru 1948 československý stát existuje – za co a proti komu a s kým by třetí odboj měl bojovat? Jeho činnost by poškozovala stát ve světě a nikdy nebude uznáván a nezíská mezinárodní podporu jako dva odboje předcházející. Vystupoval by proti republice a proti Sovětskému svazu – zástítě před německou hrozbou – a ve spojení s politickými silami, příznivě nakloněnými Německu. Později, zejména po odchodu z funkce, toto své stanovisko změnil, svoje odsudky mírnil a opouštěl⁷¹*

*

Od února 1948 visel ve vzduchu prezidentův odchod z funkce. Komunistické vedení bylo rozhodnuto organizovat po 25. únoru kampaň za Benešův odchod v případě, že odmítne demisi a Gottwaldův návrh nové vlády. To se nestalo, ale prezident učinil právě 25. února dvě rozhodnutí: jedno se týkalo komunistického návrhu řešení vládní krize, druhé vlastního odchodu z funkce. Rozhodnutí abdikovat sdělil po únorové krizi svým politickým přátelům J. Masarykovi, J. Davidovi, V. Šrobárovi a delegaci československé armády, se kterou jednal 27. února. Také vedoucí úředníci prezidentské kanceláře znali jeho úmysl, někteří si už obstarávali jiné zaměstnání na ministerstvu zahraničí. Své rozhodnutí motivoval prezident v první řadě politicky – nesouhlasem s řešením a výsledkem vládní krize a s poměry poúnorovými: „Nemůžu přihlížet k tomu a nésti za to odpovědnost, aby byli lidé pro svoje politické přesvědčení propouštěni z továren, úřadů, zaměstnání, zatýkáni. Nikdo nemůže zaručit, že u nás nebudou internační

73 SÚA – A ÚV KSČ, fond 100/24, sv. 103, aj. 1176, 4, 8, 10. – GP, spis Orl I/VII, 65/50, V 6301/111, 105-106. – Ze záznamu o rozhovoru s Benešem 9. dubna 1948 – viz příloha. – Obdobně vyznělo i Sýkorovo pozdější svědectví o rozhovoru, rovněž z dubna 1948: „Já sám nikam nepůjdu, já zůstanu tady, půjdu s národem a lidem, všichni jsme dnes pohromadě...“

74 SÚA – A ÚV KSČ, fond 100/24, sv. 53, aj. 880, 24, sv. 103, aj. 1176. – Clementisova informace o jednání s Benešem 4. března – viz příloha.

a koncentrační tábory. Za tohoto stavu nemůžu zůstat a jsem pevně rozhodnut odejít." Důvody zdravotní a splnění ústavní povinnosti byly důvodné. Před opuštěním Hradu 27. února uložil Smutnému, aby připravil abdikací dopis, adresovaný předsedovi parlamentu. Jeho koncept vypracovali 29. února Smutný, Jína a Kopta a příští den předali prezidentovi. Podle původního plánu měla tisková kancelář vydat o tom zprávu už v neděli 29. února. Prezident však své rozhodnutí o okamžitém odchodu změnil. Autorům návrhu dopisu, s jehož obsahem souhlasil, oznámil, že si věc ještě rozmyslí.⁷⁵

Téměř všichni, se kterými o svém rozhodnutí hovořil, ho přemlouvali, aby tak nečinil. Smutný mu uváděl, že zůstal jediným demokratem v zemi, kterému připadá povinnost zachraňovat demokracii. Zvláště na něho působila žádost představitelů armády, opakovaná několikrát ministrem Svobodou a zdůvodňovaná potřebou, „aby v této době zůstal s lidem". Také Albert Pražák, kterého pozval 1. března, prezidenta přesvědčoval, že „vhodný okamžik pro odchod již prošel jmenováním nové vlády a když odejít, tedy až za nejačejší čaš".⁷⁶

75 A FMV, aj. 310-61-21, 3. – GP, spis Orl I/VII, 65/50, V 63101/111, 101-102. – Smutný IV, s. 170-171 a V, 9-10. – Velitel zpravodajského odboru ministerstva vnitra Z. Toman psal přednostovi III/A J. Veselému 2.3.1948: „Jína včera večer obrátil se na velvyslance Heidricha, aby on, Dvořáček, Dvořák, Vaněk z Kanceláře prezidenta republiky byli převzati do služeb ministerstva zahraničí. Odůvodnil to tím, že prezident Beneš abdikuje v těchto dnech." Zpráva byla ministerstvem zahraničí potvrzena a předána ihned Gottwaldovi a Noskovi.

76 SÚA – A ÚV KSČ, fond 100/24, sv. 103, aj. 1176, 8; fond AN, D-214, složka E. Beneš. – GP, spis Orl I/VI, 65/50, V 6301/111, 101-102. – Smutný IV, s. 170-171. – Jde o zprávu od dr. M[achoně] o rozhovoru s A[lbertem] o jeho návštěvě u prezidenta. Ve středu 1.3.1948 navštívil Beneše Albert Pražák, kterému pozvání vyřizoval Smutný a také ho do Sezimova Ústí přivezl. Z projevu L. Svobody k prezidentovi 27.2.1948: „Dozvěděli jsme se, pane prezidente, že máte v úmyslu odejít z prezidentského stolce. Jsou-li tyto informace správné, prosíme vás, pane prezidente, jménem svým i jménem armády, abyste neodcházel a abyste zůstal. Považujeme nejen za svou povinnost, ale i právo, pane prezidente, abychom jako starí bojovníci, kteří stáli u kolébky tohoto státu a za něj v prvním i v druhém odboji bojovali, tuto prosbu jménem svým i jménem armády přednesli. Jsme přesvědčeni, pane prezidente, že s tímto názorem souhlasí celý národ, neboť nad vás není v tomto národě větší jednotící síly, kterou v tuto dobu tak nezbytně potřebujeme a proto ještě jednou vás, pane prezidente, prosíme, zůstaňte se svým národem a neopouštějte jej." U prezidenta kromě L. Svobody byli náčelník generálního štábu gen. B. Boček a přednosta vojenské kanceláře prezidenta republiky gen. A. Hasal.

Žádosti a doporučení z jeho nejbližšího okolí byly pouze jednou z příčin změny prezidentova rozhodnutí o okamžité abdikaci. Rozhodující vliv měla jeho politická úvaha a analýza situace, která ho zaměstnávala první týden v Sezimově Ústí. Pro okamžitý odchod dále hovořilo i očekávané snížení prezidentské role na úroveň, jaká byla v ostatních zemích východní Evropy. Proti abdikaci stála potřeba zastavit pokračující rozkol společnosti a využít své funkce jako překážky nastávajícího perzekučního tažení komunistické moci. K tomu přistupovalo poznání, že původní motiv abdikace ztrácel jejím oddalováním na politickém významu a tudíž musí být zvolen jiný vhodný a závažný důvod, i představa, že politické poměry nejsou ještě zcela vykrytalizovány, např. dosud neznámý postoj komunistického vedení k prezidentovi po únoru 1948, příští postoj parlamentu k nové vládě, postavení politických stran, průběh a výsledky nedalekých parlamentních voleb.

Podle Smutného prezident uvažoval ještě o jedné variantě: setrvat ve funkci a nefungovat. Brzy se však prokázala její nereálnost a neúčinnost. Nakonec se rozhodl neabdikovat a vyčkat dalšího vývoje, ale myšlenky na abdikaci se nevzdát. Toto vyčkávací stanovisko bylo zcela zřejmé v Benešově jednání s Gottwaldem 7. března. Záznam o rozhovoru a o prezidentově stanovisku se u obou shodují: Přijmu a počkám, co bude dál, chci spolupracovat na dohodě a na překonání rozpolcení společnosti – nebo odejdu. Prezident ještě opakoval: „Chtěl jsem napřed vidět, co budete dělat – a nyní čekám, co budete dělat dál – nerad vidím, že vyhazujete tolik lidí, co s tím bude dál, to je pro mne rozhodující, dle toho já budu postupovat“. Gottwald ujišťoval, že ani perzekuce, ani politické monstrprocesy nebudou.⁷⁷

Z rozhovoru bylo zřejmé, že prezident už upustil od úmyslu okamžité odejít. Potvrzovaly to i další skutečnosti. Oživený zájem o politické dění, např. v rozhovoru s Clementisem 4. března nebo v konstatování vedoucích funkcionářů prezidentské kanceláře, že se v Sezimově Ústí začalo úřadovat. Ve zmíněném rozhovoru z 9. dubna s L. Chmelou řekl, „že již nepomýšlí na demisi,“ i když má určité výhrady k prováděné politice. Autor záznamu o setkání měl také dojem, že „prezident již vůbec na podání demise nepo-

77 SÚA – A ÚV KSČ, fond 100/24, sv. 33, aj. 782, 31-32. – A FMV, aj. 300-26-2. – Smutný V, s. 56-57. – Prezident rovněž 7.3., při první rozmluvě s Gottwaldem od únorové krize, splnil slib, který mu dal při jmenování nové vlády, a to, „že svůj osobní vztah k situaci sdělí předsedovi vlády dodatečně“. V první řadě šlo o prezidentovu abdikaci.

mýšlí". Stejně se vyjádřil na schůzi ÚV KSČ 4. dubna i Gottwald. A za dva měsíce také V. Kopecký vychvaloval dvouměsíční úspěšné spoluvládnutí dvojice Beneš – Gottwald, které následovalo po překonání krize ve vztahu prezidenta a poúnorové moci. Prezident podepisoval zákony a přestože nepomýšlel na návrat na Hrad, začal alespoň zčásti vykonávat svůj úřad. Komunistům tento stav velmi vyhovoval a velmi si přáli udržet jej co nejdéle. Počítali s využitím Benešovy autority na domácí i mezinárodní politické scéně jako demokratické fasády svého režimu. Kopecký tento záměr celkem nezakrytě vyjádřil.⁷⁸

Zprávy o prezidentově odchodu vyvolávaly ještě v březnu nervozitu v prezidentské kanceláři, zvláště mezi úředníky. Přispíval k tomu vyprázdněný prezidentův byt na Hradě, z čehož vyvozovali, že se již ze Sezimova Ústí nevrátí. Situace v prezidentské kanceláři se po únoru 1948 změnila pracovně i politicky. Na jedné straně od poloviny března oživil úřední styk mezi vedením Kanceláře a prezidentem, který předložené záležitosti a úřední akta rychle vyřizoval, na druhé straně upadla a fakticky stagnovala práce všech referátů Kanceláře. Objem pošty se zmenšil o polovinu, návštěvy občanů téměř odpadly, úřední styk byl znatelně omezen, dřívější vztahy s ministry a ministerstvy skoro ustaly. Komunističtí funkcionáři na Hradě příčinu tohoto stavu spatřovali v úpadku prezidentova zájmu o veřejné věci. Smutný hodnotil stagnaci jako přirozený jev, který lze překonat organizačními opatřeními a předpokládal, že Kancelář i prezident by se věnovali především zahraniční politice. Příčina poklesu návštěv a dopisů spočívala zejména ve vědomí občanů o prezidentově nepřítomnosti na Hradě a o tom, že se o stížnostech a žádostech už rozhoduje jinde. Změnu politické situace a poměrů v prezidentské kanceláři způsobila především aktivita komunistů, odborové organizace a akčního výboru Národní fronty i skutečnost, že i vedoucí úředníci se přizpůsobovali novým politickým poměrům. Prodělávali

78 SÚA – A ÚV KSČ, fond T00/24, sv. 103, aj. 1176, 8-10; fond 01, schůze 9.6.1948. – Gottwald 9.4.1948: „... kolísal (Beneš) s podepsáním, ale myslím, že se uklidnil a že již úmyslem o demisi se jaksí nemusíme zabývat. Myslím, že je to dobré řešení.“ – Kopecký 9.6.1948: „Naším názorem původně bylo, že se nebude dít žádná změna na místě prezidenta republiky, aspoň ne z naší iniciativy a že bude naší snahou usměrňovat co nejdéle spoluvládnutí soudruha Gottwalda a Beneše, totiž ten stav, že by prezident dr. Beneš zůstával ve své funkci, dával své jméno pod zákony demokraticky usnášené a že by, i když otevřeně kladně, tak z ústavní povinnosti sankcionoval činnost naší vlády. Soudruh Gottwald se vždycky snažil seč mohl, odvrátit rozchod s prezidentem dr. Benešem a oddálit jeho abdikací úmysly.“

posun „doleva“; komunistický informátor na začátku dubna sděloval, že na Hradě převládají příznivci poúnorové sociálně demokratické politiky.

Myšlenka na abdikaci E. Beneše neopouštěla a v druhé polovině dubna dozrála. Nebylo to jenom pro počínání komunistů, na něž si svým přátelům nepřestával stěžovat. Hlavním důvodem se stal nesouhlas s návrhem nové československé ústavy, který se týkal politického systému, proti socializačním zásadám ústavy neměl námitek, což vyjádřil i v původním návrhu abdikačního dopisu: „Souhlasím s články ústavy, které mají být nově podkladem hospodářské výstavby státu a socialistického vývoje budoucího života naší národní společnosti.“ A dokazoval to též jeho souhlas se zákony o druhém znárodnění, které v květnu podepsal. Gottwaldovi sdělil jen hlavní body, se kterými v ústavě nesouhlasil. V první řadě se jeho pojetí zásadně lišilo od „formulace ústavy o vůli lidu“, která stavěla tuto vůli nad zákony a umožňovala nátlak ulice i vůči prezidentovi. Další rozpor se týkal občanských práv, jejichž záruku ústava neposkytovala; jejich rozsah omezoval připravovaný zákon na ochranu lidově demokratické republiky a „bude jej určovat ministerstvo vnitra“.⁸⁰

Prezidentská kancelář se podílela na připomínkovém řízení k ústavě a prosazovala pouze úpravy článků o postavení prezidenta. Benešův zájem o návrh stoupl po návštěvě parlamentního zpravodaje V. Procházky 13. dubna. Zpráva sice hovořila o velmi uspokojivém průběhu rozhovoru, ale od toho dne Beneš komunistický návrh ústavy, který mu Procházka předal,

79 Tamtéž, fond 100/1, aj. 178, č. 4, č. 10, č. 16 a č. 19. – Na celozávodní schůzi odborové organizace na Hradě 18. března s 300 přítomnými přednesl Smutný loajální projev, o „únorových událostech prohlásil, že pracující lid tohoto státu dal najevo, že se připojuje k mohutnému rozvoji myšlenek socialismu, jemuž sovětská revoluce dala kromě veliké, pro celý svět důrazné zkušenosti, také rozsah, obsah i vývojovou formu“. – Podle stejné zprávy šéf právního odboru prezidentské kanceláře „zavádí v úřadě ideologické rozhovory pro vlastní objasnění leninismu a stalinismu“.

80 SÚA –A ÚV KSČ, fond 100/1, sv. 25, aj. 176, č. 21, 1-2. – Smutný V, s. 29-30. Jína shrnul prezidentovo stanovisko k návrhu ústavy: „Ústava byla oktrojována. Operuje se pojmem lid, jenž je abstraktní. Nelze vyřešit rozpor mezi autoritativním režimem a nutnou mírou záruk občanských svobod. Prezident je a byl stále pro řešení stěžejních politických věcí cestou evoluce a nikoli revoluce. Mnohým lidem se stalo bezdůvodné bezpráví. Důležitá místa ve veřejné správě, místní i okresní, jsou obsazena mnohdy lidmi s nedostí čistým charakterem. Rozkrádání státního majetku po osvobození a zneužívání politického a veřejného postavení mnohých osobností k osobní mstě a zakrytí vlastních pletich. Ústava nedává záruky, že tyto závažné budou odstraněny.“

pečlivě studoval, „přemýšlel o tom i po nocích“. Z postupu, který byl v prezidentské kanceláři při zpracování stanovisek k osnovám důležitých zákonů nezvyklý, vyplynulo, že připomínky k návrhu ústavy Beneš formuloval především sám, nevyžádal si náhled příslušných referentů, měl však k dispozici stanoviska některých odborníků.⁸¹ Již předtím vyvolal prezidentův nesouhlas návrh volebního zákona. Nejdříve to byl princip jednotné kandidátky, který nepřipouštěl jinou než vládní kandidátku a fakticky likvidoval základní rysy demokratických voleb. Protestoval u ministra Noska a pověřil ho, aby informoval Gottwalda a aby provedli patřičnou úpravu. Protože hrozilo nebezpečí, že Beneš zákon nepodepíše, komunistické vedení doplnilo návrh o možnost nezávislých kandidátek. Protože „nakonec formule se mu zdála ucházející,“ prezident zákon podepsal. Brzy však ho výklad zákona, jak jej podávali členové vlády, přesvědčil, že volby nebudou svobodné, zejména nebudou tajné a tedy demokratické. Tohoto názoru se nezbavil ani po rozhovoru s ministrem Noskem a rozhodně jej zastával i při jednání s Gottwaldem 4. května.⁸²

Po diskusi ke Gottwaldově informaci o jednání s prezidentem, se předsednictvo ÚV KSČ 4. května usneslo předložit ústavu parlamentu ke schválení bez ohledu na konečné Benešovo rozhodnutí o abdikaci. Z obavy z možného vlivu prezidentova nesouhlasu s návrhem ústavy na poslance nekomunistických stran uložilo „přísnou pohotovost poslanců (komunistických) při jednání parlamentu o ústavě“.⁸³

81 SÚA – A ÚV KSČ, fond 100/1, sv. 25, a.j. 176, č. 16, 9, č. 19, č. 21, 1-2, č. 22, 1-2. – V polovině dubna přišel návrh ústavy do prezidentské kanceláře, byl přidělen příslušným referátům. Chyběly však směrnice, zda prezident zaujme stanovisko; mezi vedoucími úředníky převládal názor, že věc se nebude zpracovávat ani pro vnitřní potřebu. Ani později nedošly pokyny ze Sezimova Ústí k vypracování stanoviska a Kancelář tedy politické stanovisko nezaujala. Neoficiálně tak učinil vedoucí právního odboru, ale jeho spis prezidentovi nebyl odeslán. Obdržel pouze posudek sestavený z nevyžádaných názorů odborníků k ústavě, pouze negativních. Posudek sestavil osobní tajemník Procházka.

82 Tamtéž, fond 100/24, sv. 53, a.j. 880, 19-21; schůze 9.4.1948. – Na schůzi ÚV KSČ 9.4.1948 se Gottwald zmiňoval o prezidentově postoji: s jednotnou kandidátkou „jsme trefili hřebíček na hlavičku, což ukazuje ohlas dole a nesouhlas pana prezidenta. Panu prezidentovi vyhovíme plně v tom smyslu, že jednotnou kandidátku budeme mít, ale upravíme volební řád, aby vedle kandidátky Národní fronty... se ustavila kandidátka jakou budou chtít, bude to ovšem kandidátka opoziční“.

83 Tamtéž, fond 02/1, schůze 4.5.1948. – V listopadu 1946 odpověděl Beneš na otázku britského velvyslance Nicholse o Gottwaldovi: „Panu ministerskému před-

Ukazovalo se, jak nereálná byla představa, že jako prezident bude moci ovlivňovat politiku a brzdít likvidaci zbývajících demokratických prvků v politickém životě. Předpoklady pro takové záměry rychle mizely s pronikáním totalitního režimu do všech oblastí společenského života.

Definitivně se prezident rozhodl 1. května ráno, kdy si náhle pozval kancléře Smutného a pověřil ho přípravou abdikačního dopisu předsedovi parlamentu. Současně mu uložil, aby o tom informoval Gottwalda a pozval ho k jednání. Chtěl abdikační proceduru urychlit tak, aby skončila ještě před přijetím ústavy. 3. května dopoledne Smutný sdělil Gottwaldovi prezidentské úmysly a předal mu návrh abdikačního listu. Gottwald byl Benešovým rozhodnutím překvapen a žádal, aby mu prezident předem sdělil své námítky proti ústavě. Druhý den ráno, 4. května, je Smutný ústně Gottwaldovi tlumočil.

Předsedu vlády a vedení jeho strany prezidentův krok nejen překvapil, ale také zneklidnil. Kromě nesplněného přání o „spoluvládě Beneš – Gottwald“ pro to měli komunisté dva hlavní důvody. Prezident chtěl svůj úmysl uskutečnit necelý měsíc před parlamentními volbami, což považovali za vyhlášení politického boje. A za druhé, jednoznačně politické důvody abdikace, tak jak je obsahoval koncept abdikačního dopisu, především nesouhlas s některými články navrhované ústavy. Gottwald považoval koncept abdikačního dopisu „za velmi ostrý a výbojný. Mluví se o ústavě, s níž jako upřímný demokrat souhlasit nemůže. 25. únor odsuzuje na obou stranách, ale učinil tehdy své rozhodnutí, aby zabránil masakru“.⁸⁴ Obsah a formulování politických motivů činily z prezidentské abdikace formu odporu proti komunistické moci. Zveřejnění dopisu by se ve skutečnosti stalo prvním veřejným Benešovým vyjádřením k únoru a poúnorovému režimu.

Gottwald bezprostředně po přečtení návrhu abdikačního dopisu 3. května dopoledne reagoval velmi rázně a dal svůj postoj najevo přítomnému

sedovi plně důvěřuji. Je neobyčejně rozumný a umí správně řešit věci. V zásadních věcech se vždy se mnou přijde poradit.“ – Sýkora vypověděl, že si Beneš vážil Gottwalda a údajně říkal: „Takových Gottwaldů máme bohužel málo u nás v politice.“ Nebo: „Dr. Beneš ještě (v únorové krizi 1948) poukázal na to, že on si vždy cenil práce Gottwaldovy, to že jistě dobře ví, že on (Beneš) nikdy proti němu nešel...“ – Clementisovi 4. března Beneš řekl: „Doufám, že mě pak vyhledá (Gottwald), jak jsem mu již osobně zdůraznil, že ho očekávám kdykoliv.“ – V rozhovoru 4. května ujišťoval Beneš, že nepůjde proti předsedovi vlády a je mu k dispozici svou radou.

84 Tamtéž, fond 02/1, schůze 4.5.1948; fond 01, schůze 9.6.1948 (V. Kopecký).

Smutnému. Netajil se tím, že „je třeba chápat tento dopis jako vypovězení boje. Museli bychom na něj odpovědět, odmítnout ho, znamenalo by to boj. S. Gottwald ukázal na bustu a řekl, že bychom nechtěli sundavat sochy, chceme se rozejít v dobrém”.⁸⁵ Druhý den odpoledne jednal v Sezimově Ústí s prezidentem přes dvě hodiny (16–18.10) v přítomnosti Smutného a částečně i paní Hany. Ještě večer informoval o výsledku návštěvy vedení své strany.

Jednání s Gottwaldem 4. května patřilo k nejzávažnějším událostem Benešova poúnorového prezidentského období. Neomezilo se na hlavní téma, tj. abdikaci, ale dotýkalo se i dalších politicky důležitých otázek. Celkově šlo o otevřené a ostré názorové střetnutí, ale oproti obsahu původního abdikáčního listu a Gottwaldově reakci na něj byla stanoviska obou mnohem mírnější. Prezident se na setkání připravoval. Klíčovým tématem bylo definitivní rozhodnutí o odchodu z nejvyšší funkce a jeho bezprostřední příčiny: nesouhlas s návrhem ústavy a parlamentními volbami. Prezident ujišťoval, že jde o jeho vlastní rozhodnutí, bez cizích podnětů, a že vychází od něho a nikoliv od předsedy vlády. Prvním ujištěním reagoval na Gottwaldovo podezření, sdělené Smutnému předešlý den, o cizích vlivech na prezidenta. Přestože Gottwald ještě zcela nevyklučoval, že si Beneš svůj úmysl rozmyslí, vycházel z existence návrhu abdikáčního dopisu. Několikrát opakoval, že uváděné důvody i termín odchodu znamenají vypovězení boje, kterého by politicky využili doma i v zahraničí nepřátelé a vedlo by k rozchodu ve zlém. Prezident si konflikt nepřál, chtěl rozchod v dobrém, odvolával se na rozhovory o spolupráci, které s Gottwaldem a jeho druhy vedl v Moskvě a v Košicích ještě za války. Na druhé straně však trval na tom, že nemůže podepsat ústavu a krýt volby. Uznal, že uvažovaný termín a jeho důvody abdikace by mohly být politicky chápány tak, jak uvedl Gottwald. Projevil ochotu k dohodě. V diskusi se pak objevily tři náměty pro řešení rozporu: Benešův na odložení parlamentních voleb, Gottwaldův na tří až šestiměsíční ústavní dovolenou prezidenta, s čímž souhlasili Smutný i paní Hana, a třetí

85 Tamtéž, fond 01, schůze 9.6.1948. – Kopecký líčil první Gottwaldovu reakci stejně: „Prezident republiky dal sdělit s. Gottwaldovi své rozhodnutí vzdát se definitivně svého úřadu, přičemž poslal již text svého abdikáčního projevu politicky tendenčně zahroceného proti našemu režimu. S. Gottwald dal na to sdělit prezidentu republiky, že tento způsob abdikace by znamenal rozchod ve zlém a že by to mělo vzápětí další politické důsledky.”

návrh na odchod po volbách. Spor skončil dohodou, že prezident uváže zmíněné varianty a sdělí předsedovi vlády konečné rozhodnutí⁸⁶

Obsah jednání byl takového druhu, že diskuse nemohla nepřekročit rámec původního tématu. Prezident poprvé, což Gottwalda překvapilo a zdůrazňoval to ve zprávě pro vedení své strany, vyslovil na adresu komunistických politiků ostrou kritiku února a nátlaku, který ho donutil k přijetí tehdejšího postupu. To „ho jako hlavu státu velmi ponížilo. Na toto ponížení nemůže zapomenout“. Odsoudil dále mnohé jevy současné politiky a kritizoval celý poúnorový vývoj. To, že neodstoupil hned po únoru, jak původně předpokládal, nyní považuje za svou chybu. Vedle těchto kritických postojů a odmítání poúnorové oficiální politiky byla patrná snaha o rozchod v dobrem. Prohlašoval, že nepůjde proti předsedovi vlády a jeho straně a naopak s nimi chce zůstat ve styku a po odchodu „zůstává předsedovi vlády k dispozici“.⁸⁷ Konečně v prezidentově výkladu zazněly i tóny osobního vyznání. Prožíval velké utrpení, protože už nemůže ze zdravotních důvodů pracovat, zejména politicky. Politika byla fakticky jedinou náplní jeho života a „chceli odejít do soukromí, opouští vlastně celý svůj život, celý jeho život tím končí a toto zakončení je bolestné“.

Výsledek jednání Beneš – Gottwald 4. května lze stručně shrnout: rozhodnutí o odchodu bylo téměř definitivní, neuskuteční se podle původního úmyslu jako demonstrace nesouhlasu či odporu proti únoru a poúnorovému vývoji; prezident se distancoval od nového režimu, odmítl jeho politický systém, ale pouze způsobem, který by nevyústil v konflikt s jeho představiteli a v úplné rozbití dosavadních vztahů s nimi. Spor o abdikaci tedy skončil tak, že prezident trval na odchodu a ustoupil od uvedení politických důvodů v abdikačním dopise, který bude adresovat předsedovi vlády, nikoliv parlamentu, a pošle jej až po květnových parlamentních vol-

86 Tamtéž, fond 100/24, sv. 33, aj. 782, 31-32, sv. 53, aj. 880; fond 02/1, schůze 4.5.1948. – Smutný V, s. 31-39, 59-61. – Příloha. – O jednání Beneš – Gottwald 4. května jsou tři záznamy – obsáhlý záznam Smutného, Gottwaldovy a Benešovy poznámky a zápis ze schůze předsednictva, kde o rozhovoru Gottwald referoval. Obsahově se všechny shodují, rozdílnosti jsou pouze ve zdůrazňování významu některých postojů. Text Smutného záznamu schválil prezident 15. května a 20. května jej Smutný předal Gottwaldovi.

87 Ze zápisu schůze předsednictva ÚV KSČ 4.5.1948: „Dodatečně s. Gottwald sdělil, že prezident dosud nikdy nemluvil o ponížení a pokoření v únoru. Řekl, že si dělá výčitky, že udělal chybu a dlouho váhal s abdikací. Svého času vyhověl Gottwaldovi a vyvěsil prezidentskou vlajku (v Sezimově Ústí), když nyní uvažuje, má to za chybu.“ (Viz příloha.)

bách. V realizaci svého původního záměru zůstal prezident v půli cesty, obával se konfliktu, pro jehož vedení se mu už nedostávalo sil a který by ublížil mezinárodnímu postavení československého státu.

20. května referoval Smutný prezidentovi o jednání s Gottwaldem, které vedl téhož dne o lékařské zprávě o zdravotním stavu E. Beneše, kterou si nechal od profesorů předložit předseda vlády. Smutný už vycházel z Benešova pevného rozhodnutí odstoupit, dokonce učinit tento krok ještě před volbami, neboť jeho pozdější odchod by znemožnil přijetí ústavy, kterou odmítl podepsat. Přesto Gottwald od Smutného požadoval vyšetřit, zda se prezident rozhodl pro odchod či pro ústavní dovolenou. Benešova odpověď, kterou Smutný sdělil předsedovi vlády 21. května, byla jednoznačná: o Gottwaldově návrhu uvažoval, „došel však k závěru, že musí setrvat na svém původním rozhodnutí rezignovat a že tak učiní po volbách počátkem června, jak se s panem předsedou vlády dohodl“. Úmysl odejít až po volbách potvrzoval též americkému velvyslanci L. Steinhardtovi 28. května. O prezidentově konečném rozhodnutí svědčily i další skutečnosti, mimo jiné i obstarávání bytu v Praze,* 25. května referoval Gottwald vládě o Benešově zdravotním stavu a o připravované rezignaci. 28. května proběhly oficiální oslavy prezidentových 64. narozenin, všechen tisk jim věnoval pozornost a vyzdvihoval jeho zásluhy o republiku. V Sezimově Ústí mu blahopřáli J. David, K. Gottwald, L. Steinhardt, během dvou dnů přišlo kolem pěti tisíc občanů i z dalekého okolí s blahopřáními, dary, květinami.⁸⁹

Po parlamentních volbách, které se konaly 30. května 1948, zaznamenali zpravodajci v Sezimově Ústí návštěvu V. Šrobára, časté návštěvy Smutného

88 SÚA – A ÚV KSC, fond 100/24, sv. 103, aj. 1175, 34-37; fond 100/36, aj. 100-4, 12853, 4, 10. – Smutný V, s. 44-46. – Informátor D navštívil koncem května paní Hanu, od které se dozvěděl, že najala dvanáctipokojový byt u Cernínského paláce v Praze. 19. května byla paní Hana v Praze s tajemníkem J. Procházkou.

89 SÚA – A ÚV KSC, fond 100/24, aj. 1494, schůze vlády 25.5.1948. – Smutný V, s. 47. – Svobodné slovo, č. 123 a 124, 28. a 29.5.1948, I. – Rudé právo, č. 124 a 125, 28. a 29.5.1948. – A FMV, aj. 304-192-4, 25. – A ÚTGM, fond BA, kr. 77.

27.5. se konalo v Národním divadle v Praze slavnostní představení Smetanovy opery Dvě vdovy, kterého se zúčastnil J. David, K. Gottwald, L. Svoboda, V. Nosek, J. Dolanský, V. Kopecký, A. Petr. – V zahradě prezidentovy vily v Sezimově Ústí zazpíval sbor školní mládeže, večer hrála hudba tábořských železničářů a Svazu brannosti, z Tábora přišel průvod uniformovaných legionářů a jiných odbojářů. 28. května kroužila nad vilou tři letadla, jedno z nich shodilo pozdravné poselství. Na Hrad přicházely tisíce blahopřejných dopisů a telegramů.

a sledovali pohyby příslušníků jeho rodiny. 2. června prezident schválil text abdikáčního dopisu a 4. června oficiálně oznámil své rozhodnutí předsedovi parlamentu J. Davidovi. 5. června Smutný seznámil na prezidentův pokyn Gottwalda s textem dopisu s tím, že oficiálně jej obdrží 7. června. Téhož dne odjeli Jína, Smutný a Hasal do Sezimova Ústí, aby byli přítomni oficiálnímu podpisu abdikace.⁹⁰ To se stalo ve tři čtvrtě na deset dopoledne. V 11 hodin se Jína vrátil na Hrad a oznámil, že prezident dnes odstoupí. Ve 12 hodin obdržel Gottwald abdikáční dopis, v němž se prezident odvolával na zdravotní stav. Na Hradě a „v prezidentově okolí panuje deprese,“ hlásili informátoři ÚV KSČ. Kancléř Smutný po návratu ze Sezimova Ústí a od Gottwalda odešel ihned domů a byl přechodně nemocen. 8. června se jménem prezidenta rozloučil se zaměstnanci Kanceláře. Ve Španělském sále, kde se ve 12 hodin shromáždilo 320 lidí, Smutný zdůraznil, „že prezident dr. Beneš se rozhodl k abdikaci dobrovolně, vzhledem k dnešní politické situaci“.⁹¹

Vláda se už 1. června shodla na zásadách připravovaného zákona o volbě prezidenta: v prvním kole lze volit veřejně nebo lístky v případě pouze jednoho kandidáta, a když to navrhne sto poslanců. 7. června návrh zákona schválila. Téhož dne obdržel Gottwald prezidentův dopis se žádostí, aby oznámil Národnímu shromáždění jeho rozhodnutí abdikovat. Gottwald svolal na 15. hodinu mimořádnou schůzi vlády, které Benešův dopis přečetl a učinil prohlášení, které druhý den zveřejnily sdělovací prostředky. Připomínal svou snahu prezidenta od úmyslu odvrátit a vyzvedl „veliké služby, které lidu a republice prokázal“. Vysoce pochválil jeho činnost pro stát v prvním a druhém odboji, v první republice i po roce 1945 a v únoru 1948. Svůj projev končil slibem pracovat na úkolu, který Beneš vyjádřil

90 SÚA – A ÚV KSČ, fond 100/36, aj. 100-4, 12853, 8; fond 100/1, sv. 25, aj. 178, č. 21, 1 a 2, č. 48, 1-2. – Smutný V, s. 46-48. – Smutný byl u prezidenta 1.6., 12.15–15.45 hod., 2.6. 16–19 hod., Šrobár 1.6. 16–17 hod. Paní Hana byla 2.6. v Táboře od 14.05 do 18.45 hod. Zpravodajci hlásili, že parlamentních voleb se zúčastnila z prezidentovy rodiny pouze neteř J. Benešová, která volila proti vládní kandidátce, tj. bílým lístkem.

91 SÚA – A ÚV KSČ, fond 100/36, aj. 100-4, 12853, 7. – GP, spis Orl I/VII, 65/60, V 6301, 111, 114. – Smutný, který si podle Sýkory údajně činil naděje, že zůstane ve funkci i při změně prezidenta, uvedl jako hlavní rys politické situace „rozhodnutí většiny národa, která se rozhodla již k nadšenému budování a výstavbě socialistické republiky“. – Za zaměstnance prezidentské kanceláře se s Benešem rozloučil předseda závodní rady.

ve svém posledním dopise: „aby všichni žili a pracovali v snášenlivosti, lásce a odpuštění, svobody přáli a svobody svědomitě užívali“. Vláda toho dne usnesla, že E. Benešovi bude „v uznání zásluh o národ a stát přirčen čestný plat ve výši platu prezidenta republiky a propůjčen k doživotnímu užívání zámek Lány s veškerým příslušenstvím“. Ještě 7. června sdělil Gottwald dopisem usnesení vlády Benešovi. Druhý den vydal rozkaz ministr národní obrany, jemuž den předtím Beneš písemně oznámil, že se vzdává hodnosti vrchního velitele. V rozkaze ministr vysoce ocenil prezidentovy historické zásluhy o československý stát a sliboval věrnost jeho dílu. 10. června Národní shromáždění jednomyslně schválilo děkovnou adresu prezidentovi⁹²

Prezidentovou abdikaci fakticky skončila jedna zvláště důležitá etapa vztahu prezidenta ke komunistické straně a osobně ke Gottwaldovi. Beneš zásadně odmítal komunistickou ideologii, socialismus sovětského typu, odporující demokratickému vývoji. Uznával sice některé stránky komunistické politiky, ale současně se mocenských záměrů KSČ, které směřovaly k totalitnímu režimu, obával. Zejména od poloviny roku 1947 sledoval s rostoucím neklidem stupňující se úsilí KSČ k uchopení rozhodující moci a rychle přibývajícím nedemokratickým prvkům v její politice. O změně ve vztahu prezidenta a KSČ hovořili tehdy i komunisté, mj. Slánský na schůzi Informačního byra KS v září 1947 a zpráva vedení KSČ pro Moskvu z podzimu 1947 o situaci v ČSR.⁹³ Beneš však věřil, že domácí demokratické proudy, politický vliv a um jeho samotného budou schopny s podporou Západu zabránit komunistickému vítězství.

Zvlášť významným, ne-li nejzávažnějším faktorem v Benešově vztahu ke komunistické straně byla její vazba na Sovětský svaz. Svůj vztah k domácím komunistům považoval vzhledem k Moskvě za důkaz upřímného spojení a přátelství Československa a naopak jejich účast ve vládě za ochranu před sovětským zasahováním do vnitřních záležitostí. Jeho úvahy o únorových událostech byly též silně ovlivněny vědomím či domněnkou, že komunisté postupují v souhlase nebo dokonce po dohodě s Moskvou. Spojenectví se SSSR v tehdejších Benešových politických rozbořech vývoje Evropy

92 SÚA – A ÚV KSČ, fond 100/24, sv. 53, aj. 880, 45-51. – Smutný V, s. 49-53. – Gottwald m.j.: „Vzdáváme mu čest jako důstojnému následníku prezidenta Osvoboditele, jako hlavě našeho osvobozenického zápasu i jako spolubudovateli našeho nového řádu.“

93 SÚA – A ÚV KSČ, fond AN, D-80, 29. – Viz pozn. 7.

a osudu země stále figurovalo na prvním místě jako obrana před pro něho fatálním německým nebezpečím. A tak poměr k SSSR ovlivňoval v největší míře prezidentův poměr ke KSČ a bránil tomu, aby uplatnil svůj skutečný ostře kritický postoj.⁹⁴

V tomto rámci se jakoby autonomně utvářel prezidentův poměr ke Gottwaldovi. Přestože během tří poválečných let se nejednou měnil, zostřoval a zase zmírňoval, jedno zůstávalo jisté: prezident oceňoval Gottwalda jako zkušeného, obratného a cílevědomého politika a Gottwald respektoval Benešovu velkou popularitu a autoritu doma i v zahraničí, a také se jí snažil ve prospěch své politiky využít, zejména v únoru a po něm. Úředníci z prezidentova okolí i jeho lékař tento rys v Benešově poměru ke Gottwaldovi zaznamenali.⁹⁵ Benešovo odvolávání se na rozhovory z Moskvy a Košic naznačuje, že při jednáních o vývoji v osvobozené republice dospěli k poznání, že jejich představy se natolik nerozcházejí a že nepovedou ke konfliktům. Od poloviny roku 1947 se už Gottwaldova politika zřetelně dostávala do rozporu s Benešovými představami o poválečném vývoji republiky. Mezi oběma se objevovaly nesrovnalosti a rozpory, hlavně či výlučně pro politické, protidemokratické praktiky KSČ. Vyhrocení jejich vztahu v únoru a po něm nevedlo k otevřenému konfliktu. Dokonce i faktický politický rozchod na přelomu dubna a května, kdy se prezident již ujistil o své bezmoci proti komunistické cestě k totalitní moci a o neupřímnosti Gottwaldových slibů, proběhl nakonec ve vzájemné dohodě.

Nad posledním tříměsíčním prezidentovým úřadováním visela a stále se vracela otázka: Proč zůstal v čele státu při prvních krocích utváření komunistického režimu? Proč podepisoval zákony jednomyslně usnášené

94 Tamtéž, fond AN, D-214, složka E. Beneš, C-17 (agenturní zpráva 17.5.1960). – Zpráva o rozhovoru s A. (Pražákem) 19. března 1948: „Pan prezident soudí, že co se stalo v ČSR, bylo provedeno se souhlasem Moskvy, resp. po dohodě, aby bylo československé „předpolí“ čisté pro případ války...“ – Prokop Drtina později líčil Benešovy názory z roku 1946 o udržení demokracie v ČSR: „Obrátil se proto (Drtina) na prezidenta Beneše, ale ani u něho neměl úspěch, protože tento byl přesvědčen, že přidá-li se k váze západních demokracií ještě váha jeho osobnosti, nic se demokracii v ČSR nemůže stát.“

95 Tamtéž, fond 100/36, a.j. 100-1, 6664, a.j. 100-4, 6421; fond 100/24, sv. 103, a.j. 1176, 3-4; fond AN, D-214, 18. – GP, spis Orl I/VII, 65/60, V 6301/111, 89, 96, 104. – Klinger 8.5.1947 v rozhovoru s Fischlem: „... dr. B. nemá rád komunisty, že si ale velmi váží Gottwalda, o kterém říká, že je neobyčejně velkým státníkem, k Slánskému má sice poměr korektní, ale chladný, velkou škodu že strana utrpěla ztrátou Švermy, který prý byl neobyčejnou a vzácnou osobností.“

parlamentem? Proč ustoupil od svého původního úmyslu oznámit 29. února odchod z funkce?

Ačkoliv sám několikrát konstatoval, že nekomunistické strany prokázaly naprostou slabost, vnitřní nepevnost a neschopnost svého vedení a že „jsou prakticky rozbity, že se zhroutily," nevzdával se zcela myšlenky na jejich znovuoživení v jiné podobě; sociální demokracie se v březnu dokonce hlásila k životu. Ve vládě byli nekomunisté a na tři z nich se Beneš spoléhal, na Masaryka, Šrobára i na Laušmana. Parlament, zvolený v roce 1946, mohl i po politické čistce stále ještě plnit svou roli a být půdou pro politické střetávání. Předsedou parlamentu zůstala další politická osobnost, na kterou spoléhal, J. David. Vedoucí komunističtí funkcionáři se ještě snažili dodržovat ústavu, pokud šlo o základní a vnější znaky parlamentarismu. Slíbili prezidentovi nápravu únorových přehmatů a informovali ho o uklidnění situace. Sovětský svaz ještě nevyvíjel přímý nátlak na československou politiku, nebo jej Beneš nepociťoval. Tyto propočty a úvahy sice mohly vytvářet obraz ne zcela beznadějně situace pro alespoň částečné či omezené prezidentovy závěry, ale v základě měly jednu velkou, a to rozhodující slabinu. Byly příliš, vlastně výlučně, orientovány na ústavu a formální záležitosti, a k tomu ještě na nejvyšší úrovni – na postavení parlamentu, vlády, prezidenta a na jejich činnosti. Beneš přehlížel nebo nedocenil „řádění" nové moci mimo tyto instituce, tj. masovou politickou čistku a nejružnější formy perzekuce, které se stávaly trvalým prostředkem budování totalitního režimu. Toto „řádění" bylo protiústavní a protizákonné, tak jako jeho výsledek – totalitní moc.

Prezident ve své analýze dospěl k názoru, že nový režim je nastolen na velmi dlouho. V tom se lišil od přesvědčení většiny vedoucích nekomunistických politiků, kteří předpovídali jeho krátkodobost či přechodnost. V jednom se autoři obou úvah shodovali: únor 1948 byl produktem mezinárodních poměrů, současného vztahu Východu a Západu. Optimisté vycházeli z naděje, že západní mocnosti donutí Moskvu k ústupkům a v důsledku toho i k demokratizaci československých poměrů, zatímco prezident těmto předpovědím nepodléhal. Všichni však krátkou dobu po únoru 1948 měli společné to, že si v plném rozsahu neuvědomovali hloubku mocenské přeměny, totiž nástup totalitní moci. Prezident sice již 27. února v rozhovoru s armádním velením hovořil o tom, že lze očekávat koncentrační tábory a rozsáhlou perzekuci, když však bezprostředně po únoru tábory nevznikly a perzekuce se zdánlivě zastavila na únorové čistce, Beneš jako by začal vyčkávat. Netrvalo to ale dlouho a v druhé polovině dubna začalo rychle dozrávat přesvědčení, že již nelze, aby svým jménem kryl totalitní podstatu

nového režimu a jedinou možností je odejít z funkce prezidenta. Šestitýdenní zkušenosti zlikvidovaly dosavadní politické představy a kalkulace. Ukázaly se jako iluze, víc přání než výsledek reálného politického propočtu. Jeho opory ve vládě zanikly Masarykovou smrtí a předpokládaným Laušmanovým odchodem.⁹⁶ Parlament poslušně odhlasovával všechny návrhy komunistů, dříve odmítané. V nekomunistických stranách se ztratily možnosti jejich znovuoživení a sociální demokracie stanula před likvidací. Komunističtí funkcionáři nesplnili slib, že napraví nedávné křivdy, perzekuce pokračovala a připravovaly se politické procesy. Zvlášť těžkou ránu komunisté zasadili novým volebním zákonem s principem jednotné kandidátky a veřejných voleb. A pro prezidenta byla zcela nepřijatelná navrhovaná ústava; odpovídalo jeho chápání politiky, že právě ona se stala rozhodující pro definitivní odmítnutí účasti ve veřejném politickém životě Československa. Dospěl nejen k přesvědčení o nutnosti rozchodu, ale též k přiznání, že ústup od úmyslu abdikovat 29. února byl politickou chybou. A tak sám zhodnotil krátké období svého poúnorového úřadování.

Poslední měsíce života

Od 8. června byl Beneš soukromou osobou, zbaven všech úředních povinností a odpovědnosti. Jeho život se změnil po všech stránkách. Zůstával v Sezimově Ústí pod bedlivým dohledem Státní bezpečnosti a zpravodajské služby, i když početně oslabeným. Stále zaznamenávali návštěvy u Beneše i veškerý jeho pohyb.

Velmi často konal projížďky autem po okolí a hosty přijímal jen málo. Většinu návštěv, mj. časté delegace sokolů, vyřizovala paní Hana. S diplomaty obvykle jednali bývalí úředníci prezidentské kanceláře.⁹⁷ Beneš se stýkal se Smutným, Hasalem, Jínou, s několika politicky blízkými osobami, např. bývalým velvyslancem v Moskvě Horákem. Bývalí funkcionáři neko-

96 SÚA –A ÚV KSČ, fond 02/1, a.j. 110, schůze 17.3.1948. – Ohled na prezidenta patřil k hlavním důvodům, pro něž předsednictvo ÚV KSČ odmítlo návrh sociálně demokratické „levice“ na výměnu Laušmana ve vládě za Fierlingera. Laušman odešel z vlády 15.6.1948.

97 Tamtéž, fond 100/36, a.j. 100-4, 12931, 3 a 8. – A FMV, a.j. 323-16-11, sv. č. 3. – 13., 22. a 24. června přijela do Benešova sídla auta s britskými a egyptskými diplomaty; přijali je Matouš a Škarvan a převzali od nich dopisy.

munistických stran se dostali jen k paní Haně.⁹⁸ Až na jednu výjimku mezi návštěvníky nebyli vedoucí komunisté, návštěvníci jako by symbolizovali Benešův návrat k dřívějším politickým příznivcům. Zmíněnou výjimkou byla návštěva K. Gottwalda. Přijel sdělit rozhodnutí vlády ze 7. června, její projev úcty za vykonané dílo a také to, že je navržen za jeho nástupce.

Po odchodu z nejvyšší funkce se Beneš soukromou osobou nestal, i když už přímo nezasahoval do politického života. Nadále byl přítomen jako politická osobnost. Značná část občanů mu veřejně projevovala úctu, důvěru a lásku, pro naprostou většinu jeho dřívějších příznivců zůstal i po únorové krizi velkou autoritou a symbolem demokracie, československé státnosti a suverenity. Každá veřejně demonstrovaná sympatie a úcta k politické osobnosti jako symbolu demokracie se v tehdejší ještě se formující komunistické moci zároveň stávala vědomým projevem nespokojenosti s poúnorovými poměry. Právě Benešova abdikace a jeho osud podnítily veřejné projevy nespokojenosti i odporu proti komunistickému režimu, a to poprvé v masovém měřítku. Některé vyústily v otevřené konflikty skupin občanů s totalitní mocí. Beneš, který se v prezidentské funkci vyhýbal otevřeným konfliktům, obával se rozdělení národa a snažil se mu zabránit, působil nyní bez vlastního přičinění zcela opačně.

První reakce obyvatel na Benešovu abdikaci byla velmi rozdílná. Část uvěřila oficiálním důvodům o zdravotním stavu, tak jak je šířila státní a komunistická propaganda ve sdělovacích prostředcích. Mnozí ji chápali jako důkaz jeho nesouhlasu s poúnorovým vývojem, a tedy jako přirozený a politicky nevyhnutelný rozchod. Značná část občanů viděla v abdikaci záměr komunistů a výsledek jejich nátlaku. Významný přítom byl tehdy značně rozšířený poslech zahraničního rozhlasu, odkud se zprávy dále i přes trestní zákroky přenášely.

Demonstrativní projevy úcty, sympatií a politické sounáležitosti s prezidentem se odehrávaly brzy po Benešově abdikaci před vilou v Sezimově Ústí. Již 16. června zaznamenal velitel Státní bezpečnosti vzkaz svého

98 Podle sdělení zpravodajských orgánů ministerstev vnitra a národní obrany navštívily paní Hanu bývalé funkcionářky národněsocialistické strany Milada Horáková a Antonie Kleinerová, naposledy 3. září 1949. Autoři zprávy z 25. října 1949 o výsledcích šetření „o domácím hnutí odporu“, konkrétně bývalé národněsocialistické strany (z čehož se postupně vyvinul proces s M. Horákovou a spol.) označili styky s poslankyněmi za předávání zpráv od Petra Zenkla nebo od V. Sýkory, „který vedl jinou důležitou ilegální skupinu“. A zařadili paní Hanu do skupiny „Osoby k zatčení, proti nimž je nutno opatřit průkazný materiál“.

nadřízeného, že se před vilou opakují nepovolené a tedy protizákonné demonstrace, kde se navíc provolávají protistátní hesla. Autor vzkazu považoval za trestné i volání „Ať žije prezident Beneš“, protože Beneš už není prezidentem. Za dva dny nato dostaly všechny služebny Státní bezpečnosti příkaz zjišťovat všechna motorová vozidla, jejich majitele, organizátory zájezdů a učitele, kteří doprovázejí četné školní výpravy do Sezimova Ústí. „Neposlušným“ majitelům vozidel se měla odejmout povolení k jízdě.⁹⁹

Demonstrace však pokračovaly, i když v menším rozsahu. 14. července J. Veselý zotřil dosavadní {Patření, neboť „se stále opakují hromadné návštěvy ve vile E. Beneše“}. Téhož dne získala Státní bezpečnost leták, vyzývající k masové demonstraci před Benešovou vilou. Okamžitě následoval příkaz do Tábora: vzhledem k tomu, „že se očekává na den 18. t.m. ostentativní shromáždění velké masy nepřátel lidově demokratického režimu v uvedeném prostoru“, nutno provést opatření, která by ilegální demonstraci zabránila. Příjezdové cesty do Sezimova Ústí obsadilo 42 příslušníků Veřejné a 33 příslušníků Státní bezpečnosti, kteří zkontrolovali 360 osobních aut, 83 nákladních aut, 19 autobusů a 220 motocyklů. Část z nich vrátili a do města nepustili 600 osob. Vybraní zaměstnanci železnic vraceli občany už z výchozích stanic. Ani po tomto rázném zákroku hromadné návštěvy prezidentovy vily nekončily a Bezpečnost jim nadále zamezovala příjezd do Sezimova Ústí.¹⁰¹

K velmi působivé demonstraci patřila župní cvičení, která předcházela XI. sokolskému sletu, a zejména slet sám. Většina cvičení se konala v českých zemích 13. června 1948 a jejich průběh vedoucí komunistické funkcionáře překvapil a také vystrašil. Zprávy, které dostávali, svědčily o tom, že provolávaná hesla byla předem připravena. Už výzvy k účasti naznačovaly politický záměr pořadatelů: oslavu prezidenta Beneše (Přijďte se

99 A FMV, aj. 305-374-1, 129, 133-137. – 17.6. hlásila Státní bezpečnost z Tábora přijatá opatření, která měla zabránit demonstracím. – Ministerstvo školství a osvěty 22.6.1948 sdělilo všem okresním školním inspektorům, že vzhledem k zdravotnímu stavu E. Beneše není žádoucí, aby se k jeho vile konaly školní výlety a vycházky.

100 Tamtéž, 113. – Nařízení ukládalo zaznamenat všechny vedoucí hromadných výprav a seznam těchto osob týdně posílat Ústředně Státní bezpečnosti, která je postoupí ministerstvu školství a závodním radám na pracovištích k dalšímu opatření. Tehdejší velitel Státní bezpečnosti Veselého příkaz konkretizoval pro služebnu Hrad; nařídil denní hlášení, „jež by obsahovalo tyto údaje: o jakou výpravu jde, kdo je vedoucím, počet osob, případně zvláštní poznatky“.

101 Tamtéž, 110-114, 122-129. – Bezpečnost z Tábora hlásila, že 24.7. přijely výpravy z Orlických hor a různých míst Čech, 25.7. přijelo větší množství výprav, např. z Turnova, Podřipska, Hrotovic na Moravě.

rozloučit s velkým prezidentem, Liberec). Ve všech sokolských průvodech zaznívala cestou na cvičiště hesla, která oslavovala Beneše jako jediného žijícího prezidenta, hesla o „Československé republice svobodné a demokratické, Masarykově a Benešově“. Téměř všude zaznívalo „Věrní zůstaneme“ nebo „Zůstaneme věrní jenom Benešovi“. Tato hesla měla velký ohlas mezi občany, kteří průvodům přihlíželi a hojně se přidávali k jejich provolávání. Při nástupu na cvičiště se na mnoha místech hesla opakovala a byla přijímána potleskem a souhlasnými výkřiky. Také projevy představitelů sokolských žup byly oslavou prezidenta Beneše („všem nám věrným Čechoslovákům a poctivým vlastencům nejdražší prezident“). Projevy přerušoval často silný potlesk a volání slávy Benešovi!¹⁰²

V den župních cvičení se u prezidentovy vily v Sezimově Ústí shromáždilo kolem čtyř až pěti tisíc občanů. Přišli z nedalekého Tábora a přijely i autobusy z Moravy. Lidé se dostavili před troubením večerky ve 21.45 hod. Zpívali státní hymnu, volali „Ať žije náš pan prezident; Věrní zůstaneme a Za Benešem půjdeme stále, i když budem v kriminále“. Beneš na volání přítomných nevyšel, ani se neobjevil. Po 22. hodině se účastníci rozešli. Druhý den, 14. června, se ve stejné době a na stejném místě shromáždilo kolem pěti set osob.¹⁰³

102 SÚA –A ÚV KSČ, fond 100/24, sv. 37, a.j. 815, 56-68. – V Josefově 3970 sokolů mj. volalo: „Ať žije náš prezident Beneš...“, v Duchcově „Chceme Beneše na Hradě a ne v zahradě“. – Zpráva z Brna uváděla: „Bylo několik ohnisek, která se podařilo několika jednotlivcům dát dohromady během řazení průvodu... a strhovali účastníky průvodu k provolávání hesel, jako např. každých pět kroků volali Ať žije prezident dr. Edvard Beneš, nebo: Zůstaneme věrní Benešovi; Zůstaneme věrní jenom Benešovi; Ať žije republika Beneše a Masaryka“. – Zpráva ze Zlína: „Na stadionu při slavnostním proslovu bylo vzpomenu také jméno dr. E. Beneše, což vzbudilo v sevřeném útvaru nastoupených cvičících bouřlivý ohlas. Zatímco při pronesení jména soudruha Gottwalda byl naprostý klid, ...když při proslovu bylo vysloveno Masaryk a Beneš, vyvolali zlíňští sokoli Ať žije prezident Beneš a Věrní zůstaneme, což bylo aplaudováno mezi publikem a možno říci, že většina účastníků se nechala strhnout k potlesku.“ – Zpráva z Hranic: „V průvodu byla skandována hesla Ať si kdo chce co chce říká, my jsme děti Masaryka, My jsme děti Benešovy a Masarykovy, Srdce děvčat z Hané patří paní Haně. Župní vzdělavatel svůj projev zaměřil v duchu věrnosti Masarykovi a Benešovi, což několikrát ve svém projevu zdůraznil. Projev svůj zakončil slovy Ať žije Republika československá, republika demokratická a svobodná.“ – Bez incidentů proběhla župní cvičení v K. Varech, Jičíně a ve dvou místech na Brněnsku.

103 Tamtéž, 63; fond 100/36, a.j. 100-4, 12931, 2. – Původní informace zpravodajců uváděla 4–5000 osob, zpráva pro vedoucí komunisty 1200–1500 osob jen z Tábora, s velkou částí studentů.

Průběh župních cvičení, která sekretariát ÚV KSČ charakterizoval jako pokusy „o demonstraci za dr. Edvarda Beneše“ a zprávy, které upozorňovaly na přípravu podobných akcí na XI. sletu, podnítily komunistické instituce k opatřením. Již 17. června ústředí KSČ poslalo všem svým krajským organizacím pokyny k politickému zajištění sletu a k zakročení proti „nepřátelům republiky“, kteří budou rušit „veliký a slavný státní svátek“. Po sletu však byl sekretariát předsednictvem ÚV KSČ kritizován, že „neuvážil objektivní situaci v Sokole a neučinil potřebná opatření“.¹⁰⁴

Pokyny a jejich realizace nemohly veřejným projevům nesouhlasu, nespokojenosti a odporu proti komunistickému režimu během sletu zcela zabránit, nanejvýš omezily jejich předpokládaný rozsah. V popředí byly opět projevy důvěry a úcty k Benešovi. Naproti tomu velká část cvičenců dala najevo téměř symbolicky svou neúctu ke Gottwaldovi, když se za pochodu před prezidentskou lóží odvrátila. Sokolským funkcionářům – komunistům se podařilo zamezit nejvýraznějším chystaným projevům odporu – stávce cvičenců a vystoupení dorostenců s americkými vlajkami. Politicky nejzávažnější byl průvod sokolů Prahou. Ze tří průvodů se uskutečnily dva, protože 20. června pro deštivé počasí odpadl průvod žáků. 27. června pochodovalo přes 80 000 dorostenců a dorostenek a 6. července 83–100 000 pochodujících mužů a žen pozdravovalo kolem půl milionu diváků.

Během sletu zadržela Bezpečnost 237 osob, z nichž 185 bylo odsouzeno k 1275 dnům vězení a k pokutám ve výši 6700 Kčs, dalších 31 předvedeno k řízení, které se konalo 12. července. Následovala radikální politická čistka v Sokole, která zahrnula kolem 15 000 funkcionářů, z nichž někteří se stali oběťmi perzekuce a byli vězněni.¹⁰⁵ „Benešův slet“ vyzněl jako hold symbolu demokratické republiky a jako projev nesouhlasu s komunistickým režimem.¹⁰⁶

Stále velká popularita a autorita prezidenta Beneše ve veřejnosti vedly ministerstvo vnitra k opatřením v jeho okolí. Přispěly k tomu i obnovené obavy o možném Benešově odchodu do emigrace, které se objevily v souvislosti se zesílenou politickou aktivitou československého exilu. Počátkem

104 Tamtéž, fond 02/1, schůze 19.7.1948; fond 100/24, sv. 37, aj. 815, 55.

105 Tamtéž, fond 02/1, schůze 19.7.1948 (diskuse Bareš, Nosek); fond 05/11, sv. 137, složka XI. slet. – Během průvodu dorostenců bylo zadrženo 16 osob, v noci 4.7. došlo k demonstraci 1000–1200 osob a k zadržení 17, druhý den další shluk lidí a 5 zatčených, během průvodu 6.7. bylo 161 zadržených a dalších 31 předvedeno k soudu.

106 Tamtéž, fond 100/1, sv. 25, aj. 178, č. 25, 21–22. – Viz příloha.

srpna 1948 vedení Státní bezpečnosti provedlo to, co se mu nepodařilo do června: vyměnilo pět členů Benešovy ochrany. 12. srpna sděloval J. Smutný prezidentské kanceláři Benešovu rozhořčenou žádost o zrušení příslušného rozkazu. Za týden další vzkaz ze Sezimova Ústí uvítal provedenou částečnou korekturu ve výměně jeho ochrany a požadoval další úpravu.¹⁰⁷

*

3. září, dva měsíce po sletu, Beneš zemřel. Mnoho občanů nevěřilo úřední lékařské zprávě o příčinách smrti a spíše přijímalo informace o vině komunistů na jeho skonu, rozšiřované v letáčích. Jeho smrt a pohřeb se náhle změnily v důležitou politickou záležitost a v dosavadním pounorovém vývoji vlastně v největší konflikt mezi velkou částí občanů a komunistickou mocí. Ještě večer 3. září přijali Slánský a Zápotocký Gottwaldův pokyn, aby se u Beneše vyzdvihovalo „vše pozitivní, co pro republiku udělal," protože od své abdikace mlčel a nic proti režimu veřejně nepodnikal a pravděpodobnému budoucímu konfliktu s Benešem předešla jeho smrt, která vytvořila stav, kdy „není třeba sundávat jeho bustu" (Gottwald).¹⁰⁸ Tisk a státní propaganda se směrnici řídily. Zápotockého projev, který vysílal rozhlas, vyslechla vláda vstoje na své mimořádné schůzi 4. září. Předseda vlády ocenil Benešovy veliké zásluhy o československý stát a končil slovy: „Bude proto nehynoucí čest jeho památce." Vláda rozhodla o uspořádání státního pohřbu a ustavila meziministerskou komisi pro jeho přepav, která ještě též den vypracovala návrh programu pohřebního obřadu.¹⁰⁹

Vláda také schválila Gottwaldův návrh, aby paní Benešové byl od 1. října 1948 po dobu jejího vdovství vyplácen ze státního rozpočtu čestný

107 SÚA, fond MV-N, kr. 44, a.j. 2262/48 (Záznamy z 12. a 18.8.1948).

108 Tamtéž, fond 02/1, schůze 9.9.1948. – Práce, č. 207-211, 4.-9.9.1948, 1. – Pravda, č. 206-210, 5.-10.9.1948, 1. – Svobodné slovo, č. 206-210, 4.-9.9.1948. – Gottwald svůj názor o příštím konfliktu s Benešem vyvozoval z organizování různých návštěv v Sezimově Ústí a z odchodu jeho přátel do ciziny.

109 Komise pro organizování pohřbu zprvu dojednávala smuteční obřad s J. Smutným, paní Hana byla vyčerpaná. Komise musela respektovat prezidentovo přání: chtěl být pohřben ve vile v Sezimově Ústí, přál si co nejméně projevů na pohřbu, Václav Vydra měl recitovat dvě básně J. Seiferta a J. Hory a mělo se hrát Largo z Novosvětské A. Dvořáka a některá z jeho Biblických písní. – Komise konstatovala, že pražský pohřební ústav dodá do táborské nemocnice dubovou rakev s kovovou vložkou a skleněným poklopem, do níž za přítomnosti konzervátora prof. dr. Šikla budou tělesné pozůstatky prezidenta přeloženy.

zaopatřovací plat ve výši úhrnu všech požitků, které přísluší členovi vlády,'lo

Komunisty organizovaný státní pohřeb a tryzna měly přispět k uklidnění rozvířené politické situace a k upevnění vlastní pozice. Organizátoři sice počítali s masovou účastí občanů na pohřbu v Praze, ale hlavní nápor mimopražských účastníků měl být odveden a „roztroušen“ do místních tryzen a smutečních shromáždění, pořádaných výhradně jen výbory Národní fronty. Obávali se, aby pohřeb nepřerostl v politickou demonstraci a zpočátku věřili, že mají přípravy a průběh věci pod kontrolou. Okamžitě po oznámení Benešovy smrti byla vyhlášena pohotovost všech útvarů Státní bezpečnosti a zpravodajců.¹¹⁰

Všechny krajské orgány komunistické strany sice denně mezi 3.–5. září hlásily, že v jejich oblasti je klid a nedochází k závažnějšímu porušení pořádku, ale již první bezprostřední ohlas na zprávu o Benešově smrti byl pro komunisty znepokojivý. Politická demonstrace proti komunistům a jejich režimu v následujících pěti dnech, které do pohřbu zbývaly, pak skutečně byla ještě rozsáhlejší a ostřejší než při sokolském sletu. Její průběh byl

110 SÚA – A ÚV KSČ, fond 02/5, sv. 76, aj. 199, bod 27. – Podle rozhodnutí prezidenta republiky z 30.9.1948 čestný zaopatřovací plat paní Hany sestával: z platu 80 000 Kčs, z reprezentační částky 100 000 Kčs a z činovního příplatku, tj. 260 000 ročně, a z používání služebního bytu v Praze a v Sezimově Ústí. Byt v Praze na Loretánském náměstí č. 2 pronajal paní Haně v roce 1948 K. Stránský za 38 000 Kčs ročně, vila v Sezimově Ústí byla osobním majetkem. Paní Hana měla k obsluze dvě osoby, služební auto s benzinem a telefon. Sořer Kotýnek byl v kmenovém stavu ministerstva financí. Věcné výdaje, vyúčtované správou domácnosti H. Benešové, uhrazovalo ministerstvo financí a jemu je hradil Státní úřad důchodového zabezpečení. Osobní a věcné výdaje domácnosti paní Hany od 1.10.1948 do 1.1.1954 činily (do r. 1953 ve staré měně, r. 1953 v nové) v tisících Kčs:

	1948	1949	1950	1951	1952	1953
důchod	64	257	257	257	257	40,13
plat řidiče	11,4	45,6	45,6	45,6	45,6	10,98
věcné výdaje	67,29	216,87	226,67	236,39	242,44	52,23
celkem	143,09	520,87	529,87	539,49	545,64	103,35

Když v roce 1953 probíhalo prověřování a snižování důchodů významným politickým a hospodářským činitelům v letech 1918–1948, dostalo komunistické vedení i několik dopisů požadujících zkrátit důchod a požitky vdově po prezidentu Benešovi. Politický sekretariát ÚV KSČ 22. února 1954 požadavek zamítl, neboť takové rozhodnutí by „mohlo být zneužito“ a jeho finanční výsledek by nevyvážil nepříznivý politický ohlas takového kroku.

111 Tamtéž, fond D, dálnopis 4.9.1948; fond 100/2, sv. 103, aj. 177, 49.

opět dramatictější v českých zemích. Demontrace byla převážně klidná a živelná. Lidé vyjadřovali svému prezidentovi úctu různými slovními projevy a masovou touhou zúčastnit se pohřbu. Od 4. září sílilo rozšiřování letáků a nápisů proti komunistické straně, z nichž některé vyzývaly i k akcím proti režimu. Téměř všechna oblastní oddělení Státní bezpečnosti v českých zemích o nich podávala hlášení a jejich autory hledala a stíhala.¹¹² Smuteční obřad v Praze pak byl veřejnou manifestací nesouhlasu s novým režimem.

Záhy po oznámení Benešovy smrti se před jeho vilou shromáždilo přes 500 občanů z Tábora a okolí, kteří se rozešli po 22. hodině. Do Sezimova Ústí přijel sám velitel Bezpečnosti generál František Janda. V Praze se pozdě večer přes tři sta občanů pokusilo demonstrativně pochodovat Václavským náměstím a když proti nim zasáhla jednotka Bezpečnosti, několik účastníků zatkla. První veřejné projevy smutku se v noci 4. září odehrávaly i v dalších městech.¹¹³ Tentýž den na veřejných budovách a soukromých domech zavlály černé prapory nebo státní vlajky na půl žerdi. V oknech

112 Tamtéž, fond 100/24, sv. 103, a.j. 79, 49-78; fond 014/8, sv. 4, a.j. 67. – Citáty z letáků: „Češi, odešel nám dr. E. Beneš, člověk, jenž všechno své žití chtěl věnovat dobru českého lidu, ale český lid ho zradil... Otevřte oči, rozhlédněte se kolem sebe, ať v dole nebo jinde, vidíte nespravedlnost. Dívejte se a jednejte“ (Spořitelna Kopisty u Mostu, kde byl leták nalezen). – „Zemřel – KSC vrazi – Zemřel nikdo ho nenahradí – zemřel, běda KSC“ (Ostrava). – „Radujte se komunisté, odešel vám poslední velíkán z cesty, teď může Gottwald vést dál ke zkáze národ náš, však věz, kdo zrádcem jsi, svou zradu odpykáš“ (Rosaška u Josefova). – „Smrt bolševikům, bolševici a komunisté zmiszte, za Beneše 100 komunistů“ (Vrchlabí). – „Už tady nemáme, koho rádi máme. My nechceme komunisty, pryč s nimi. Pryč s vládou Gottwaldovou“ (nápis na silnici Opava – Ostrava). – „Teror ven, Češi vzmužte se, dejte nám jíst, my nechceme teror, chceme svobodu“ (nápis Bártovice u Frýdku). – „Smrt prezidenta Beneše bude signálem k ozbrojenému boji proti násilí“ (leták podepsán Saga, Most, Tábor). – „Víte, kdo jsou komunisté? Vrazi Jana Masaryka, národa, demokracie. Pryč s vrahy, pryč s diktátory, zničte komunisty. Prezidentu Osvoboditeli a Budovateli, jakož i jejich odkazům věrní zůstaneme“ (Knětice, Mikošovice[!], okres Písek). – „Zabili nám Beneše vrahové č. 1° (na skříňce KSC, Metylovice, okres Místek). – „Smrt komunismu – ať žije demokracie“ (Nymburk). – „Občané nedejte se oklamat slzami zrádců, kteří připravili prezidentu E. Benešovi takovýto osud“ (České Budějovice). – „Provolání velitele bílých legií k vojákům, aby byli připraveni, až přijde čas (Karlovy Vary). – „Obžaloba SSSR“ uváděla, že odpovědnost za vývoj v CSR má Moskva (Ostrava). – „Nezapomínejte odkazu Masarykova – věrní zůstaneme“ (Brno). – „Prezidentu Benešovi a naší demokracii věrní zůstaneme“ (studenti Plzeň).

113 Tamtéž, fond 100/24, a.j. 79, 49.

byly Benešovy fotografie a večer svíčky, mnozí občané nosili odznaky s jeho portrétem. Ve 14 hodin byly Benešovy pozůstatky převezeny ze Sezimova Ústí do Tábora k balzamování. Kolem 17. hodiny se na Václavském náměstí v Praze scházeli lidé, ozdobení červenobílými karafiáty, a stále jich přibývalo. V devět hodin večer se pokusili o tichou demonstraci, někteří provolávali hesla. Bezpečnost zadržela čtyřicet lidí a předala je do donucovací pracovní v Ruzyni.¹¹⁴

5. září proudili od osmi hodin ráno lidé k vile v Sezimově Ústí poklonit se zemřelému prezidentovi. V kilometrovém trojstupu míjelo katafalk každých deset minut kolem 700 osob. Mezi 50 000 účastníky byl českobudějovický biskup Josef Hlouch a četní diplomaté.¹¹⁵ V nočních hodinách byla rakev s Benešovými pozůstatky podle plánu převezena do Prahy. Krátce po půlnoci byla instalována v Památníku odboje na Žižkově.¹¹⁶

6. září od 9 hodin přicházely zástupy občanů ke katafalku v Památníku odboje. Rychle se tvořila dlouhá řada a kolem 3. hodiny odpoledne končila až dole na Žižkově. Průvod pokračoval nepřetržitě celou noc. 7. září ráno měřil již dva a půl kilometru a během dne se stále prodlužoval. Po dva dny postupoval průvod klidně. Teprve v noci došlo k incidentu, když ve 23.40 oznámili dlouhé řadě čekajících, že rakev bude o půlnoci odvezena. Lidé neuposlechli výzvy Bezpečnosti k rozchodu, hlasitě vyjadřovali nespokojenost a zpívali státní hymnu. Nakonec protrhli řetěz příslušníků Bezpečnosti a zatarasili přístup k Památníku odboje. Teprve po půlnoci je Bezpečnost vytlačila z příjezdových cest. Když byla rakev hodinu a půl po půlnoci převezena do Národního muzea a vystavena v Panteonu, shromáždil

114 Tamtéž, 50-54.

115 Tamtéž, 54, 57-59; fond 014/8, sv. 4, a.j. 67. – Již v 11.30 hod. prošlo před katafalkem 10 000 občanů, v 13.30 hod. už 20 000, v 15.30 24 000. Návštěva veřejnosti skončila v 19.30, ačkoliv měla trvat do 21 hodin. Při organizování zástupu došlo ke sporu či incidentu mezi osobami z okruhu paní Hany a velitelem Státní bezpečnosti J. Horou, který usiloval o dřívější ukončení návštěv u katafalku a znemožňoval lidem, aby se před rakví zastavovali. Když odpoledne přítomnost paní Hany u katafalku postup zpomalila, Hora v tom spatřoval záměrné prodlužování, nařídil místo dosavadního třístupového seřazení čtyřstupové a před katafalk rozkázal postavit civilní orgány Státní bezpečnosti, „kteří pobízeli obecnost k rychlému odchodu“.

116 Tamtéž, fond 100/24, sv. 103, a.j. 79, 59, 64. – Při výkopu hrobky narazili dělníci na skálu, což zpomalilo práce. Oblastní úřadovna Státní bezpečnosti v Táboře nařídila dělníkům třetí směnu. Zaměstnanci stavební firmy Koutenský a brigádníci pracovali nepřetržitě ve dne v noci, aby stavba hrobky byla ukončena 9. září večer.

se před Muzeem početný zástup občanů, kteří provolávali hesla a zatarasili cestu. Bezpečnost zadržela dalších čtyřicet osob.¹¹⁷

Ze všech koutů republiky se chystaly a organizovaly zájezdy do Prahy na pohřeb. Podle zprávy ministerstva dopravy bylo objednáno a připraveno 120 zvláštních vlaků a ještě víc autobusů a osobních aut. Tři dny probíhaly přípravy hlavního pohřebního obřadu bez obtíží. 7. září však komunistické vedení rozpoutalo zuřivou kampaň proti zájezdům do Prahy. Bezprostředním podnětem byla zpráva o demonstraci a provokaci na pohřbu, kterou měli připravovat sokolové. Podle této neověřené zprávy měly tisíce sokolů, shromážděných na Václavském náměstí, odříznout vládní účastníky od katafalku a dále řídit prezidentův pohřeb. Po této informaci se organizované zájezdy do Prahy jevily komunistickému vedení jako vážné nebezpečí.¹¹⁸ Zaleklo se a okamžitě reagovalo.

Úmysl sokolského vedení komunisté vyvodili z jednání meziministerské komise o účasti sokolů na pohřebním obřadu. Představitelé Sokola totiž nabídli 50 000 svých členů jako špalír či pořadatelskou službu a pro své další členy, kteří se dostaví v uniformách, požadovali místo na Václavském náměstí. Informace, ve kterých zřejmě byla i záměrná provokace Bezpečnosti, vyvolaly u vedoucích komunistů pocit, že jejich moc a režim jsou ohroženy, a podle toho odpověděli.!! 7. září se ohlášenými

117 Tamtéž, 61, 63, 66, 68-69. – Účastníci před Památníkem odboje provolávali mimo jiné: Chceme vidět prezidenta Beneše, To je vůle lidu, Kde je svoboda?

118 Tamtéž, fond 02/1 (V. Kopecký); fond 100/24, a.j. 1494, schůze vlády 7.9.1948.

119 Tamtéž, fond AN, D-54 a D-66; fond 100/24, schůze vlády 7.9.1948. – 6. září se mimořádná schůze sokolského vedení rozhodla, že budou postupovat jako v roce 1937 při pohřbu prezidenta Masaryka, že uspořádají 7. září vzpomínkovou tryznu v Tyršově domě a v hojném počtu a v krojích se zúčastní pohřebního průvodu. Již 5. září projednával tajemník sokolské obce A. Maštalka s meziministerskou komisí účast sokolů na špalíru a v průvodu. Komise sice přivítala nabídku jejich pořadatelské služby, ale rozhodnutí neučinila. Nepadlo ani druhý den na ředitelství pražské Bezpečnosti, které přidělovalo korporacím stanoviště; sokolové pro sebe požadovali Václavské náměstí. Definitivní rozhodnutí se měli dozvědět až 7. září po 18. hodině. Mezitím ovšem sokolské vedení posílalo pokyny župám, vyzývalo je k hojné účasti, určovalo jim v Praze seřadiště, ze kterých budou v útvech přecházet na vyhrazené místo. Směrnice uveřejnil i Sokolský věstník, ale protože jej župy mohly obdržet až v den pohřbu, fakticky bezvýznamně. Tu však došlo zřejmě k provokaci; kolem 12. hodiny 7. září někdo volal starostu Sokola J. Truhláře, aby mu sdělil, že sokolské vedení dalo župám příkaz k umístění sokolů na Václavském náměstí a ve špalíru. Truhlář takovou zprávu prohlásil za nepravdivou, protože žádný příkaz tohoto obsahu vydán nebyl. Krátce nato telefonoval tajemníkovi Maštalkovi rozčilený Dunovský z pražského ředitelství Bezpečnosti, že sako-

provokacemi na pohřbu zabývala vláda. Zápotocký hovořil o náznacích, že „reakce chce využít pohřbu ke štvanicím a rozvratným akcím“, přičemž vycházel ze stejných informací jako vedení KSČ (mluvil o organizované účasti 150 000 osob na Václavském náměstí). Ministři A. Neumann a A. Petr se podivovali nad takovou troufalostí a „bezmeznou sprostotou“ sokolského vedení. Vláda ustavila zvláštní komisi v čele se svým předsedou, jejímiž členy byli ministři vnitra, obrany, školství a informací, která měla sledovat situaci a činit potřebná opatření během pohřbu.⁷⁰

Dosavadní směrnice ústředí KSČ krajům měly převážně informativní ráz.⁷¹ 7. a 8. září však již ukládaly: za žádnou cenu nepřipustit „žádné zvláštní vlaky a autobusy“ ani delegace do Prahy. Ministerstvo dopravy odvolalo všechny zvláštní vlaky kromě těch, které už byly na cestě (např. z Bratislavy). Železniční stanice dostaly pokyn nevydávat víc lístků cestujícím než při obvyklém provozu. Krátce po této informaci přišel krajským a okresním sekretariátům KSČ další příkaz: „Uved'te do pohotovosti celý stranický aktiv a naše organizace a celá osazenstva závodů.“ Zvláštní péči směrnice věnovaly Lidovým milicím, které měly být uvedeny do pohotovosti a zúčastnit se „s puškami zítřejších tryzen“. Účast závodů a ozbrojených milic měla zabránit provokacím na tryznách. Kromě toho směrnice ukládaly

lové vydali pokyny a výzvy o přidělení trasy na Václavském náměstí, aniž o tom bylo rozhodnuto. Funkcionáři Sokola prokázali zaznamenaným obsahem svých telefonátů a telegramů nepravdivost informace, o čemž na ředitelství Bezpečnosti sepsali protokol. Mezitím byl Truhlář urychleně pozván do schůze vlády a místostarosta Sokola F. Bláha do Úřadu předsednictva vlády, kde bylo rozhodnuto: večerní vzpomínková slavnost v Tyršově domě odpadne, sokolové nebudou tvořit špalír a jejich trasa je u Vyšehradu, nezúčastní se pohřbu v útvorech, ale jako jednotlivci. Sami nepoloží věnec ke katafalku, do Panteonu Národního muzea bude vpuštěn pouze Truhlář; na pohřební obřad v Sezimově Ústí nedostal vstupenku žádný sokolský funkcionář. 8. září uvěznil Maštalka a několik funkcionářů včetně členů předsednictva Sokola bylo zatčeno.

120 SÚA – A ÚV KSČ, fond 100/24, a.j. 1494, schůze vlády 7.9.1948. – Zápotocký zdůvodňoval nutnost klidu během pohřebního obřadu také tím, že by bylo trapné, hlavně před paní Hanou, kdyby se během pohřbu zatýkalo.

121 Tamtéž, fond 02/3, sv. 2, a.j. 73, schůze 7.9.1948; fond 014/6, sy. 4, aj. 68, 19-20; fond 100/36, a.j. 100-4, 13310. – Organizační sekretariát ÚV KSČ vzal 7.9.1948 na vědomí zprávu R. Slánského o událostech a o učiněných opatřeních, která schválil. Uložil vyšetřit původce pokynů v Sokolském věstníku. – Dálnopisy ÚV KSČ krajům ze 4. a 5. září, pokyny č. 1-3, informovaly, že ve městech budou akčními výbory Národní fronty organizovány tryzny a požadovaly zaslání informací o situaci. – Do Prahy připravovali zájezdy legionáři, odbojáři a další zájmové organizace a spolky.

komunistům svolat na závodech ještě před tryznami veřejné schůze a projevit rozhořčení nad předpokládanými provokacemi a žádat zákrok proti jejich organizátorům.¹²²

Kraje už od 7. září oznamovaly do ústředí, že uložená opatření splnily. Lidové milice a Bezpečnost byly v pohotovosti, na nádražích se činily kontroly a nepouštěly krojované osoby do vlaků, na některých místech bezpečnostní orgány kontrolovaly i cestující ve vlacích a vysazovaly je. Okresy vydaly zákaz autobusových zájezdů, na přístupových cestách ku Praze stály hlídky a vracely vozidla směřující do města. **"*Ve všech velkých závodech proběhly 8. září ráno schůze s poměrně vysokou účastí. Podle přání iniciátorů a organizátorů se obracely proti provokující „reakci“.** Po schůzích nastupovaly puškami vyzbrojené Lidové milice, pochodovaly ulicemi okresních a větších měst a také jimi procházely ve dvojicích.**"*Odpolední tryzny proběhly ve většině měst, ale byly poznamenány aktivitou komunistů. Na mnoha místech se jich účastnilo nezvykle málo občanů, většinu těch, kteří se chtěli důstojně rozloučit s prezidentem, odradil příliš zjevný politický záměr organizátorů – tj. snaha zneužít tryzen k politickým cílům, proti „reakci“ – a přítomnost ozbrojených útvarů Lidových milic. V několika městech naopak přišlo hodně občanů, většinou šlo o organizovanou účast zaměstnanců závodů, úřadů a škol. V některých pohraničních krajích se z rozhodnutí komunistických funkcionářů tryzny vůbec nekonaly.**¹²³

122 Tamtéž, fond 014/8, sv. 4, a.j. 68, 21-22; fond AN, D-54. – Pokyn č. 9 z 9.9. [má být 8.9.] v 0.15 hod.: „Vy sami víte, že z venkova se chystaly veliké výpravy do Prahy. Je zřejmé, že reakce se chtěla pokusit zneužít pohybu dr. Beneše k dalekosáhlým protistátním akcím, k pokusu o puč... Proto je třeba být v pohotovosti, svolajte ráno schůze na závodech, zařídte také, aby závodní milice byly už do ranních hodin v pohotovosti a uznáte-li za potřebné, aby v krajských (ještě župních) městech a v důležitých průmyslových střediscích kraje procházely ulicemi..." (Slánský). – Do Plzně poslal Slánský 8.9. příkaz: „Proti studentům, kteří provokují, postupujte tvrdě. Zatýkejte provokatéry." – Z Ostravy vyžadoval 7.9. „podrobnou zprávu o tom, jak došlo k velmi mírným trestům sokolským funkcionářům před státním soudem".

123 Tamtéž, fond 014/8, sv. 4, a.j. 68, 7-12.

124 Tamtéž, 14-18, a.j. 69, B-11; fond AN, D-54. – 7.9. ve 23 hodin hlásili z ministerstva dopravy (Kalina): „Mimořádné vlaky ani vlaky se zesílenou soupravou nikde nevyjely... Posilové vozy, které odjely na Moravu k zesílení normálních souprav, budou odesílány nazpět nákladními vlaky." – 8.9. v 16.55 hod. hlásil tajemník ÚV KSS K. Moško: Na Slovensku je všude klid, v pořádku vyslechnut projev A. Zápotockého.

125 Tamtéž, fond 014/8, sv. 69, 5-11; fond 100/24, sv. 103, a.j. 177, 70-80; fond AN,

Přes všechna rázná až drastická a nezákonná opatření se do Prahy sjelo velké množství lidí.¹²⁷ Komě sokolů, legionářů, účastníků druhého odboje v krojích a uniformách se přišly se svým prezidentem rozloučit desetitisíce prostých občanů. Praha je přivítala patnácti tisíci příslušníky Lidových milic a Bezpečnosti, svezеныmi i z okolních okresů. K nim se připojili úředníci Státní bezpečnosti a početné organizované skupiny komunistů z pražských závodů. Všichni měli zabraňovat očekávaným provokacím.

Ke střetům s příslušníky Bezpečnosti a Lidových milic a k jejich zá-
krokům docházelo už od 7. září na různých místech ve středu Prahy i bez-
prostředně před pohřebním obřadem.¹²⁸ Tryzna, která začala v 15 hodin

D-54. – Účast na tryznách: Hradec Králové 400-600 osob, Havlíčkův Brod 600 (z toho 60 milicionářů), Chotěboř – tryzna nebyla, Humpolec 400, Kolín 50 000 (plná účast závodů), Ledec n.S. – tryzna nebyla, Čáslav 1500, Kutná Hora – tryzna nebyla, Tábor – pouze účast závodů a Lidových milic, Plzeň 25 000, Bílina 250, Duchcov 400, Litoměřice 700, Děčín – málo lidí, v sedmi jihočeských okres-
ních městech 3700, Třeboň a Český Krumlov – tryzny nebyly, Strakonice 150, Písek 300, Prachatice 250, Týn n.V. 510, Mělník 1200, Nymburk 120, Poděbrady 500, Brno 25 000 a 600 milicionářů, Klatovy 5000, Znojmo 4000, Domažlice 2000, Sušice 5000, Boskovice 500, Přerov 2000, Ostrava – účast četná, na 14 tryz-
nách v kraji Karlovy Vary bylo 4950 (z toho v Karlových Varech 1500), Uherský Brod 200, Uherské Hradiště 6000.

126 I když ojediněle, podařilo se vypravit zvláštní vlaky do Prahy např. z Turnova, kde úředníci nerespektovali pokyn nadřízených. Také normální vlakové spoje „byly přeplněny obecnstvem“, uváděla zpráva sekretariátu UV KSC 8.9.1948 v 15 ho-
din. – Už 6. září se podařilo ujet dvěma autobusům z Moravy do Prahy.

127 SÚA – A ÚV KSČ, fond AN, D-256; fond 02/1, schůze 9.9.1948. – Štáb Lidových milic v Pražském kraji schválil 7.9.1948 opatření pro prezidentův pohřeb: Lidové milice vytvoří kordon po trase smutečního průvodu, na Václavském náměstí bude 5100 příslušníků, na Národní třídě 3000, na Náměstí hrdinů 1800, v pohyblivém kordonu při průvodu 1000 osob, operační zálohy kraje a oblasti bude tvořit 2200 osob, pohotovostní oddíl 270, celkem 13 370 osob. Slánský 9.9. uváděl čísla vyšší, podle něho se pohřbu zúčastnilo na 16 000 milicionářů. Pochvaloval si, že během dvou dní vydali v Praze 10 000 pušek.

128 Tamtéž, fond 014/8, sv. 4, a.j. 68, 3-5. – Situace v Praze podle hlášení Bezpečnosti: 7. září

12.25 – v Tyršově domě se schází početná skupina sokolů

15.45 – přijíždějí vlaky s množstvím lidí na pohřeb, v krojích sokolských, odbo-
jáři

18.30 – na Václavském náměstí hodně lidí, hlavně z venkova, štvou proti pomě-
rů a obviňují komunisty z vraždy J. Masaryka a Beneše

19.10 – Václavským náměstím jde velký průvod sokolů, a příjezd dalších

v Panteonu Národního muzea a na které promluvil A. Zápotocký, proběhla v klidu. Při smutečním průvodu Prahou občané respektovali pietní ráz chvíle. Václavské náměstí a Národní třída byly doslova přeplněny lidmi a také přilehlé ulice se zcela zaplnily. Trasu smutečního průvodu lemovaly desetitisíce občanů. Během trizny a zejména při průvodu lidé plakali a důstojně i hlasitě pronášeli „Sbohem pane prezidente, věrni zůstaneme“. Po průvodu, který procházel Národní třídou a nábřežím na Pankrác, se účastníci srnu-

-
- 20.10 – sokolovna na Žižkově je uzavřena pro všechny civilisty, přístup mají pouze sokolové a legionáři. Účastníkům jsou rozdávány zbraně, hovoří se o tiskárně, jež má vytisknout provolání (neověřená zpráva agenta)
 - 20.40 – přijíždí vlak z Bratislavy, asi s 1000 lidmi
 - 22–23 – v centru Prahy je hodně lidí, tvoří hloučky
 - 24.00 – z Vítkova se rozléhá volání „Ať žije vůle lidu“

 - 8. září od půlnoci očekává mnoho občanů ve středu Prahy převoz Benešovy rakve do Národního muzea
 - 0.40 – v Mladoňovičově ulici asi osm tisíc osob, hlavně sokolové z Moravy, zpívá hymny
 - 2.00 – před Národním muzeem se shromažďuje asi 2000 osob, reptají proti Bezpečnosti a Gottwaldovi, Veřejná bezpečnost odmítá zakročit
 - 2.05 – přijíždí rakev, lidé se sbíhají a zpívají hymnu, Bezpečnost vyklizuje prostor, ale nové zástupy přicházejí
 - 2.21 – Václavské náměstí – mnoho lidí, Bezpečnost nemůže zvládnout situaci, štvání proti Bezpečnosti, hlavně Slováci
 - 2.30 – organizované masy táhnou k Bulharu
 - 2.36 – Bezpečnost vytlačila lidi z Václavského náměstí
 - 2.39 – opět zasahuje proti těm, kteří se vrátili
 - 2.40 – sokolský průvod směřuje Vinohradskou třídou k Václavskému náměstí
 - 2.45 – dav lidí táhne na Václavské náměstí ze Žižkova, Bezpečnost jej vytlačuje – napjatá situace
 - 2.55 – na Václavské náměstí přicházejí Lidové milice
 - 3.05 – Bezpečnost uzavírá Koněvovu ulici, nastupuje se samopaly, lidé slovně napadají Bezpečnost
 - 3.25 – sokolové na Národní třídě vyhrožují, že protrhnou policejní kordon a půjdou na Václavské náměstí
 - 7.00 – na Václavském náměstí přibývá lidí
 - 9.40 – náměstí je plně obsazeno osobami s červenobílými karafiáty
 - 13.00 – mezi lidmi čekajícími na triznu se šíří netrpělivost
 - 13.45 – prolomen kordon Bezpečnosti a Lidových milic u kavárny Slavie, urážlivé výroky proti Bezpečnosti
 - 15.00 – začátek trizny, lidé poslouchají a všude je klid
 - 19.00 – všude je klid
 - 20.00 – lidé odcházejí v klidu k vlakům

tečního obřadu rozcházeli. Ve 20.58 průvod skončil, kolem půlnoci byla rakev doprovázená ministry národní obrany a vnitra převezena do Sezimova Ústí. Přesný ani pravděpodobný počet účastníků v Praze nelze uvést, s určitostí ~~doráhl~~ ~~několika~~ ~~desí~~ ~~několika~~ set tisíc.¹²⁹

Zvýšenou pohotovost měla také Státní bezpečnost. Její útvary v Praze byly posíleny o dvě stě příslušníků z Čech a sto padesát z Moravy. Podle „Pokynů pro Státní bezpečnost při pohřbu E. Beneše“, které dostali 7. září, nastupovali „do akce“ už téhož dne ve dvě hodiny ráno a měli za úkol proniknout „mezi davy, čekající na rakev v Praze“, zjišťovat náladu a zakročovat proti „neposlušným“. Kromě toho dostali speciální úkol, zajistit bezpečnost domů na trase průvodu. „Od 4. září byli v Praze i mimo ni zatýkáni lidé. Státní bezpečnost hlásila, že do 9. září bylo zadrženo nebo vzato do vazby 249 osob v českých zemích a mimo Prahu.“¹³¹ V Praze bylo 5. září zatčeno a převezeno do donucovací pracovny v Ruzyni 40 osob, druhý den dalších 30 osob, 8. září se v preventivní vazbě ocitlo 79 osob¹³² a 114 osob. Bezpečnost zadržela během dne.¹³³ Trestní řízení se 166 zadrženými občany proběhlo ve dnech 9.–15. září a dalších 83 přišlo na řadu tři dny nato. Mezi 166 souzenými bylo 30 osob do 18 let, 70 dělníků a zřizenců, 38 úředníků, 23 studentů; byli odsouzeni celkem ke 2042 dnům vězení.¹³⁴

129 Tamtéž, 6; fond 100/24, sv. 103, aj. 177, 78.

130 A FMV, aj. 310-77-2, 39-42, aj. 305-374-1, 21. – Speciální úkol spočíval v tom, že 7.9. navštíví orgány Státní bezpečnosti všechny domy na Václavském náměstí, v Ulici 28. října a na Národní třídě, aby „zjistily a písemně sepsaly jména majitelů domů a zavázaly je, že ručí osobně prostřednictvím majitelů bytů za všechny osoby, které budou přihlížet konduktu z oken domů, že se nedopustí žádných provokací“. V Ulici 28. října měly upozornit nájemníky, že „v každém domě bude otevřeno pouze jedno okno a v něm bude přítomen orgán Státní bezpečnosti, který bude pozorovat domy protější“. Dohled na diváky na balkonech Národního divadla budou mít dva příslušníci Státní bezpečnosti na každém balkonu.

131 Tamtéž, 49-78, a fond 014/8, sv. 4, ... 67-69. – Nejvíce postižených bylo v okrese Hradec Králové (155), Vejprty (18), Karlovy Vary (11), Náchod (18), Sezimovo Ústí (10). V Plzni byla zatčena skupina studentů, kteří se pokusili položit červeno-bílé květy k Masarykovu pomníku, s nápisem na stuze: Prezidentu Benešovi a naší demokracii věrní zůstaneme.

132 Seznam osob v preventivní vazbě, viz příloha.

133 Seznam zadržených osob v Praze a v Plzni, viz příloha.

134 A FMV, aj. 305-374-1, 9, 51-65. – Zaměstnanci ministerstva vnitra nebyli s rozsudky spokojeni a doporučovali – bez úspěchu – soudit zadržené ostřeji podle zákona na ochranu republiky, u některých čin „definovat jako pokus o úklady proti republice“.

Komunistické vedení učinilo z Benešova pohřbu mocenský konflikt. Když si uvědomilo nebezpečí, že se pohřeb může změnit v masovou manifestaci věrnosti prezidentovi a jeho demokratickým zásadám, rozhodlo se zasáhnout. Živelnou touhu statisiců rozloučit se se svým prezidentem i organizovanou účast především sokolů pojalo jako přípravu k pokusu o puč, o jakýsi antiúnor, jak znělo jejich oficiální hodnocení, v němž se hovořilo také o „pohřbu posledních nadějí naší reakce“.¹³⁵ Přijalo taková politická, administrativní a bezpečnostní opatření, která v zemi vytvořila téměř výjimečný stav. Některá předčila svým rozsahem i únorový převrat. Městy procházely ozbrojené hlídky a skupiny, které hrubě porušovaly občanská práva, např. zakazovaly volný pohyb do Prahy, na závodech vytvářely pogromovou náladu proti tzv. „reakci“. Komunisté si tehdy chtěli Beneše politicky přivlastnit a využít i jeho pohřbu k upevnění své pozice. Avšak přes všechny zákazy a další zákroky, které občanům znemožňovaly svobodně projevit vztah k Benešovi, byl jeho pohřeb velkou manifestací úcty k němu. V zuřivosti a rozsahu opatření dala komunistická moc najevo své obavy z mrtvého symbolu demokracie a tak paradoxně zvýraznila politický obsah, který manifestace zcela přirozeně dostávala: odpor proti poúnorovým poměrům a totalitnímu režimu. Byla to od února 1948 nejmasovější demonstrace tohoto druhu.

Už druhý den po pohřbu hodnotilo komunistické vedení události 4.–8. září. Označilo je nejen za pokus o puč, o antiúnor, ale přijalo Gottwaldovo doporučení, „abychom využili této situace k tomu a udělali řadu důležitých zákroků proti reakci“. Dostaly souhrnný název „politika ostrého kursu“, která byla dalším rozvíjením dosavadních a zaváděním nových forem perzekuce velkéh^o množstv^í občan^ů.¹³⁶

Vlastní Benešův pohřeb v zahradě jeho vily v Sezimově Ústí se konal 10. září. Obřadu, který vykonal arcibiskup Josef Beran a biskup Josef Hlouch, se zúčastnili jen nejbližší pozůstalí a početná vládní delegace v čele s předsedou vlády Zápotockým a předsedou parlamentu Oldřichem Johnem.¹³⁷

135 SÚA – A ÚV KSČ, fond 02/1, schůze 9.9.1948 (Slánský, Kopecký).

136 Tamtéž, a fond 100/36, a.j. 100-4, 13336.

137 A FMV, a.j. 304-192-4, 37. – Zpráva uváděla, že 8.9. přivezla čtyři nákladní auta květiny a druhý den přicházely další. – Obřadu se zúčastnili: paní Hana, bratr Vojta, Klučka a Klučková, J. Benešová, J. Vlček, Jína, Smutný. Vládní delegace: Široký, Fierlinger, Ševčík, Svoboda, Clementis, Jankovcová, Kopecký, Kliment,

Hrob prezidenta Beneše se stal, zejména v příštím roce, poutním místem. Početné návštěvy začaly u příležitosti jeho 65. narozenin 28. května 1949, kdy přišlo přes pět tisíc občanů, přinášejících svíčky, květiny se stuhami a hesly: „Vzpomínáme – pravda zvítězí“. Na Svatodušní svátky přijelo již 14 000 návštěvníků. Znepokojení funkcionáři státní správy a Bezpečnosti v Českých Budějovicích v srpnu hlásili, že návštěvy stále trvají, že zájezdy organizované závodními radami i jinými institucemi přijíždějí z celé republiky. Dožadovali se, aby okresní národní výbory v celém státě povolovaly autobusové zájezdy s přesným vypsáním směru jízdy. Upozorňovali, že jimi podniknutá opatření nedostačují, neboť přesvědčování návštěvníků, aby upustili od návštěvy Benešovy hrobky, působí málo. Před prvním výročím prezidentova úmrtí vydalo ministerstvo vnitra na týden od 3. do 9. září zvláštní příkazy.¹³⁸ Tato opatření, uplatňovaná ve všech krajích, přinesla přechodný úspěch. Od 11. září až do konce listopadu 1949 však návštěv opět přibývalo. Od 28. května do začátku prosince 1949 navštívilo Benešův hrob téměř 150 000 poutníků.¹³⁹

Nemoc

Okruh blízkých spolupracovníků a politických přátel prezidenta Beneše zejména později uváděli, že jeho rozhodování v letech 1945–1948 ovlivnil zdra-

Čepička, Nosek, Petr, Neumann, Šlechta, Dolanský, Krajčír, Hodinová-Spurná. – Zpěvácký spolek Hlahol zazpíval dvě Benešovy oblíbené písně „Tam tichou nad Lužnicí“ a „Ach synku, synku, doma-li jsi“.

- 138 Tamtéž, a 60, 63; a.j. 304-254-7, 34, 59, 73-74, 82. – Ve dnech 18.–23.7.1949 byl vchod k hrobce uzavřen. – Výnos ministerstva vnitra z 24.8.1949 ukládal, aby ve dnech 3.–11.9. vystavovaly krajské či okresní úřady povolení k hromadným zájezdům. V Táboře vyhlásili podle pokynu ministerstva vnitra na 3. a 4.9. pohotovost, zesílili pohotovostní oddíl v Sezimově Ústí, zavedli leteckou hlídku, která podávala zprávy o pohybu aut a podle jejího hlášení hlídky zajížděly k oznámeným zájezdům a přemlouvaly je k návratu nebo kontrolovaly tak, aby je zdržely.
- 139 Tamtéž, a.j. 304-254-7, 82-128. – Dopravili se vlaky a podle ne zcela úplných údajů Bezpečnosti 309 autobusy či nákladními auty, 2132 osobními auty, 1233 motocykly a 359 jinými dopravními prostředky, které autoři zpráv pro ministerstvo vnitra přesně neroztřídili. Počet návštěvníků i dopravních prostředků byl vyšší, nezaznamenal ty, kteří unikli dohledu a registraci Bezpečnosti. Údaje o návštěvách chybějí za červen a polovinu července 1949. Za dobu od 25.7. do 7.8.1949 není uveden počet návštěvníků, byl odhadnut podle počtu návštěvníků s obdobným množstvím dopravních prostředků v jiných dnech. – Viz příloha.

pracovním zatížením. Jiný informátor (B. B.) po rozmluvě s Klingerem 26. ledna 1947 oznamoval, že zdravotní stav vyžaduje stálou pohotovost osobního lékaře, který přicházel i několikrát denně na Hrad a byl přítomen při všech návštěvách, „aby je reguloval, neboť [jejich] větší počet prezidentovi škodí*.

Naopak ti, kteří s prezidentem přicházeli v polovině roku 1947 do styku, potvrzovali, že „po dlouhé měsíce se jevil okolí tak zdrav, jako nikdy“. Klinger se při dvou setkáních s Fischlem 8. a 15. května nezmiňoval o zhoršení zdravotního stavu, i když při jiné příležitosti konstatoval, že Beneš „nemá dostatečnou energii a trpí celkovou sešlostí“. Oslabení a celková únava se při plnění státní funkce projeví v poklesu výkonnosti v porovnání s Benešovou dřívější mimořádnou aktivitou, avšak vůbec neovlivňovaly schopnost jeho rozhodování, úsudku a formulování politických postojů. Podle Klingera na prezidentovo zdraví nepříznivě působil politický vývoj, který se neubíral zcela podle jeho představ z Košic 1945.¹⁴²

Náhlá změna nastala v červenci 1947, kdy prezidenta postihl první záchvat mrtvice, a podle Klingera i malý úžeh, na sjezdu legionářů 5. července. Přestože záchvat byl poměrně silný, Beneš se nejdříve v Sezimově Ústí a potom v Topolčiankách rychle zotavoval. 12. září, týden před odjezdem na Slovensko, odpověděl Klinger na Fischlův dotaz o pověstech o prezidentově nemoci, „že tomu není pravda a že mně by to řekl, kdyby šlo o něco vážnějšího“. V předvečer odjezdu se však Beneš necítil dobře a Smutný oznamoval 19. září 1947 Gottwaldovi, že prezident sice dojel v pořádku, „ale dosti unavený“. Komplikace vznikly z prezidentova nachlazení, přestože na Slovensku stále trvala velká vedra. Klinger nařídil úplný odpočinek a totéž ještě důrazněji potvrdil přivolaný prof. Hynek. Ten trval na tom, aby prezident nepřijímal v Topolčiankách žádné oficiální návštěvy, „trávil čas co nejklidněji“ a nevracel se přímo ze Slovenska do Prahy, ale jeden dva měsíce pobýval ještě v Sezimově Ústí. Přes uvedené obtíže a únavu se podle Smutného situace lepšila a prezident se věnoval hlavně poslední korektuře svých Pamětí. Další kancléřova zpráva z 26. září znovu hlásila zlepšení zdravotního stavu, neboť prezident „se cítí mnohem lépe, nežli když sem přijel. Každý den prodlužuje své procházky a vyjíždíky

142 Tamtéž, fond 100/36, aj. 315-3, 13205, 8; aj. 100-3, 6604; fond 100/24, sv. 103, aj. 1175, 38-40; fond AN, D-214, 18. – Hennerův dopis.

autem". Beneš uposlechl rady lékařů a odjel z Topolčianek do Sezimova Ústí, kde chtěl strávit několik týdnů pěkného podzimního počasí¹⁴³*

Podzimní ofenziva komunistické strany, její nástup na cestu za mocí bez ohledu na použité prostředky, vzbudila již v září a zejména pak od října 1947 Benešův zájem a angažovanost ve vnitropolitických záležitostech. Zpočátku považoval aktivitu komunistů za předvolební horečku, ale posléze se snažil přispět k jejímu oslabení, k udržení jednoty a posílení nekomunistické opozice. Z pozadí se podílel na Fierlingerově porážce při volbě předsedy sociální demokracie na brněnském sjezdu 14.–16. listopadu 1947. Sledoval vývoj podzimní politické krize 1947 na Slovensku a vyslovoval se proti štěpení ^{Demokratické strany} ^{okrajové strany} ¹⁴⁴.

Za touto prezidentovou podzimní aktivitou, která vyvolávala dojem lepšího se zdraví, se skrývaly více či méně postřehnutelné nepříznivé známky. 11. listopadu se od prezidenta vrátil Pietor se špatným dojmem o jeho zdravotním stavu. Tehdy také Klinger hovořil o tom, že „zdravotní stav prezidentův je špatný“ a příčinu nespatořoval ve fyzickém ochuravění, ale v nedobré nervové stavu. Za poslední tři měsíce prezident zhubl téměř o šest kilogramů, zhoršily se „vyjadřovací schopnosti řečové“ a fyzická hybnost. Některé úkazy mohlo rozeznat pouze jeho okolí – stupňované rozrušení, a to i kvůli věcem, které dříve nechávaly prezidenta klidným, a občasná dlouhodobá nespavost. Celkový lékařův posudek ke konci roku 1947 konstatoval, že v posledních několika letech prezident zestárl o dvacet let, „je prý starý, sešlý člověk“.¹⁴⁵

143 SÚA – A ÚV KSČ, fond 100/36, aj. 100-4, 13291; fond 100/24, sv. 103, aj. 1175, 41-42; fond AN, D-214.

144 Tamtéž, fond AN, D-80, 26, D-244 (zpráva 16.9. a 17.10., 11.11.1947). Vedoucí funkcionáři KSC ve zprávě do Moskvy z podzimu 1947 o prezidentovi psali: „Pozice Beneše. Podle všech známek je prezident velmi vážně nemocen. Přesto však zasahuje do posledních politických událostí. Přijal vážně inscenaci tzv. atentátu proti nár. soc. ministrům a poslal jim gratulaci k 'zachránění'. Vyslovil pochybnosti o milionářské dani a nepřijal demisi Majerovu. U příležitosti smrti T. G. Masaryka mluvil proti násilí, teroru a demagogii. Podobné vystoupení měl také na nedávném legionářském sjezdu.“ – Klinger se v rozhovoru s Fischlem 11.11.1947 zmiňoval, že Benešův stav „je ještě komplikován úporným bojem proti Fierlingerovi. Tomu vytýká, že jej zradil a opětně lhal. Prý po návštěvách u prezidenta tvrdil, že jedná v dohodě s prezidentem, ačkoliv to nebyla pravda, a i jinak nemluvil pravdu ve straně o svých rozmluvách s prezidentem. Nepřijímá Fierlingera a vůbec jej nenávidí“.

145 Tamtéž a zpráva 15.10.1947. – A FMV, aj. 310-77-1, 25. V polovině října se dokonce v prezidentově okruhu uvažovalo o jeho zástupci v případě dlouhodobé

29. ledna 1948 konzilium lékařů, profesori Hynek, Henner a dr. **Klinger**, potvrdilo nezbytnost omezení prezidentovy činnosti a nutnost klidu. Profesor Henner, jehož nález byl 29. ledna neradostný, zaznamenal při dalším vyšetření 14. února „známky zlepšení“. Podle prezidentova osobního tajemníka Václava Sýkory se během únorové krize ve zdravotním stavu „neprojevovalo nic zvláštního. Kromě stoupající únavy a vyčerpání, kdy téměř po každém jednání s politiky musel odpočívat, uléhal“. V únorové krizi sice docházelo k občasným změnám, či výkyvům Benešova zdravotního stavu, ale teprve po únoru 1948 začaly být častější až běžné. Všichni politikové i úředníci, kteří s ním přišli tehdy do styku, se shodovali v tom, že prezident si v únorových událostech zachoval jasnou mysl a jeho schopnost politického uvažování se nezmenšila. Také lékaři potvrdili v září 1948, že jeho „intelekt nebyl nikdy chorobou porušený a rovněž tak zůstala nedotknuta jeho soudnost“. Oslabena však byla jeho vůle k zápasu, k odporu.¹⁴⁶

Únorové události 1948 se nesporně největší měrou, ne-li výlučně, podílely na zhoršení prezidentova zdraví. Hodně se změnil. Jeho osobní lékař v polovině března sděloval, že „chátrá den ode dne jak duševně, tak tělesně“. Změnu mohl opět pozorovat jen nejužší kruh jeho nejbližších, např. jeho dřívější hovornost v soukromí nahradilo mlčení a strnulý pohled na jedno místo. Tehdy už Klinger ujišťoval, že je ze zdravotních důvodů vyloučeno, aby Beneš vykonával svou funkci déle než tři měsíce. Při trvalém zhoršování docházelo ke krátkodobému zlepšení. Prezident měl zřejmě stále ještě schopnost rychle nabrat síly, ale stejně rychle je ztrácel. Návštěvníci, kteří s ním tehdy hovořili i krátce po sobě, mohli vidět zdravotní stav odlišně, změny

nemoci. Podle agenturní zprávy se hovořilo o I. Dérerovi. Jína takové úvahy popřel.

- 146 Tamtéž, fond 100/24, sv. 103, a.j. 1175, 4-5; fond 100/1, sv. 25, a.j. 178, č. 14, 3, č. 12, 4-5. – Generální prokuratura ČSR Praha (GP), spis Orl I/VIL65/50 V 6301, 97. – J. Smutný: Únorový převrat. Londýn 1954, s. 86-87. – Pravda, č. 207, 7.9.1948, s. 1. – Vojenský historický archiv, Praha (VHA), fond L. Sychrava, kart. 10 (Zprávy Ústavu E. Beneše pro politické a sociální studium, č. 4, r. 1951). Národněsocialističtí ministři po návštěvě prezidenta 23. února konstatovali: „Jeho pohled byl jasný, gesta energická, slova klidná a odhodlaná. Když jeho nervové napětí vzrůstalo, jeho obličej rudnul. Chvillemi mu selhával hlas... Ale jeho mysl byla dokonale jasná, ani jedenkrát neztratil linii své myšlenky.“ – L. Sychrava: „Jsou však spolehlivá svědectví, že nemoc nezakalila prezidentovu jasnou mysl. Dosud převládající názor, že prezident pro nemoc selhal, je nesprávný.“

vnívalo pouze jeho okolí, zejména lékař. Prezident se totiž na každou „politickou návštěvu“ připravoval a snažil se o její hladký průběh, únava a komplikace se dostavovaly až po jednáních, nikoliv v jejich průběhu!¹⁴⁷

Politikové, kteří s prezidentem jednali 4. března a 9. dubna 1948, hovořili o dobrém zdravotním stavu. 4. března sice prezident Clementisovi poznamenal, že ho události posledních dnů velmi vyčerpaly a snaží se zdravotně zotavit, ale Clementis psal, že „už dávno nebyl v tak dobré kondici“. Zprávy z 5. dubna uváděly, že paní Jínová viděla prezidentův zdravotní stav jako špatný, prezidentův tajemník J. Procházka ucházející, Klinger hovořil o slabosti. Během oslav 600. výročí Univerzity Karlovy 6. dubna, které vyzněly také jako hold prezidentovi, se ohlásil další zdravotní výkyv. Už při slavnostním projevu a po něm byla znatelná Benešova únava, někteří přítomní se dokonce obávali, že prezident svou řeč nedokončí. Brzy se však podařilo tento stav překonat i zlepšit úplným klidem. Návštěva z 9. dubna měla „pocit, že zdravotně je na tom lépe a že načerpal více tělesných fondů“. Tehdy také profesori Hynek a další, kteří prezidenta navštěvovali dvakrát týdně, byli „spokojeni s jeho zdravotním stavem“. Přesto však uváděli, že po každé delší poradě přicházely obtíže ve vyjadřování, rozkolísal se krevní tlak, stoupala únava duševní i fyzická. 15. dubna sděloval Jína Gottwaldovu okolí, že Smutný našel prezidenta ve velmi znepokojujícím zdravotním stavu; krátce na to telefonoval, že jde pouze o již téměř pravidelný výkyv.¹⁴⁸

Situace se náhle zhoršila koncem dubna a začátkem května, hlavně v důsledku porad 1.– 4. května. Profesor Henner se dokonce zmiňoval o menším mrtvičném záchvatu. Vážné komplikace nastaly bezprostředně po poslední poradě 4. května. Nejzávažnější byla porada s Gottwaldem, který prezidenta odrazoval od úmyslu vzdát se funkce. První náznaky se objevily už též den večer. Druhý den byli urychleně pozváni profesori J. Charvát, J. Víték a K. Hynek. Konstatovali, že změna se projevila „velikou únavou, poruchou rovnováhy a novým ztížením řeči“. Tři následující dny se zhoršovaly „pohybové poruchy u pravé ruky a postupovala i porucha stability

147 SÚA – A UVKSC, fond AN, D-244 (zpráva 18.3.1948. – Henneruv dopis). Profesor Henner rovněž potvrzoval výkyvy ve zdravotním stavu: „Není pochyb, že v době oné choroby byl nemocný značně citlivý na emoční vlivy a že po větším vzrušení vždy se jeho stav zhoršil, ale zase upravoval. Myslím celá léta, nikoli jen poslední měsíce.“

148 SÚA – A ÚV KSČ, fond 100/24, sv. 103, a.j. 1176, s. 1-12.

a řeči". Prezident byl upoután na lůžko. Zpráva ze 7. května uváděla, že nastalo zhoršení zvláště „nervového stavu ve srovnání s nálezem z 29. ledna 1948. Duševní funkce nebyly sice porušeny, ale vážnou se stala porucha rovnováhy při stoji i chůzi, která je nyní možná pouze s oporou". Lékařské konzilium se shodovalo v určení základní choroby: skleróza tepen s převážnou lokalizací v centrálním nervstvu. Nemoc sice nedosáhla dosud takového stupně a rozsahu, aby bezprostředně ohrozila prezidentův život, ovšem přibývání příčin, tj. zejména neúnosných psychických nárazů, způsobovalo pokles výkonnosti a nevyklučovalo přímé ohrožení života. Závěr profesorů vyzněl zcela jednoznačně: protože jde o chorobu v podstatě chronickou a progresivní, její postup závisí na úplném a trvalém léčení, v první řadě vyžaduje úplný a okamžitý klid. Informátor z prezidentské kanceláře potvrdil, že prezident je upoután na lůžko a už týden mu nejsou předkládány k podpisu žádné zákony.¹⁴⁹

20. května Gottwald přijal tři profesory, kteří mu předali lékařský posudek a „vyložili zdravotní stav páně prezidentův ještě pesimističtěji, nežli je uveden v posudku". Podle osobního tajemníka Procházky se Benešovo zdraví právě v polovině května momentálně zlepšilo; předpovídal prezidentův návrat k výkonu úřadu. Profesori však hodnotili celkové tendence a předpokládaný vývoj. Ujišťovali, že pouze úplný klid může zdržet postup choroby a podporovali Benešovo rozhodnutí odejít z úřadu. Gottwald argumentoval tím, že náhlá změna způsobu života může mít stejně tak neblahý vliv na zdravotní stav, jako rozčilování při výkonu funkce. Profesori takový účinek nevyklučovali. Týž den jednal Gottwald s kancléřem Smutným, seznámil ho s lékařským posudkem a znovu opakoval svůj návrh ze 4. května, kdy mu prezident oznámil svůj úmysl abdikovat, aby si prezident vzal šestiměsíční dovolenou. Smutný konstatoval, že za posledních čtrnáct dní se prezident sice zotavil, ale svou abdikaci považuje za hotovou věc. Během rozhovoru Gottwald dvakrát poukázal na skutečnosti, které potvrzovaly, že příčinou Benešova rozčilení 4. května byla právě jeho návštěva, při níž mu

149 Tamtéž, fond 100/24, sv. 103, a.j. 1175, 44-46; fond 100/36, a.j. 100-3; fond 100/1, sv. 25, a.j. 178, č. 216 a 21. Zpráva tří profesorů uváděla: normální nález na srdci a plicích, krevní tlak je rozkolísán a i při malém vzrušení rychle stoupá až nejvýše, kolem 200/120 mmHg, v klidu je stabilizován kolem 170/100. Lehká obrna pravé horní končetiny. Henner psal o menším záchvatu v dubnu, ale věděl o něm od kolegů, sám byl mimo ČSR a zastupoval ho prof. Vítek. K záchvatu došlo 4.5.1948.

Beneš oznámil, že nepodepíše ústavu. Poprvé, když se obával parlamentem schválenou ústavu 9. května poslat „panu prezidentovi v důsledku rozhořčení, který s ním měl dne 4. května, aby ho znovu nerozrušil“. Podruhé, když usoudil, že nyní nemůže navštívit prezidenta, nechce-li ho vystavit novému nárazu. Proto Smutného požádal, aby mu sdělil, jestli se prezident rozhodne pro abdikaci nebo pro pětiletou ústavní dovolenou.¹⁵⁰

Abdikací listinu přivezl Smutný ze Sezimova Ústí 7. června. Všichni lékaři, kteří prezidenta ošetřovali, se shodovali v tom, že klid je hlavní brzdou rychlého postupu choroby. Dramatický vnitropolitický vývoj v posledním roce, zejména během únorové krize, naopak přispěl k rychlému postupu choroby.

Od června se Benešův osobní život začal měnit. Odpadly úřední povinnosti, přijímal pouze návštěvy několika nejbližších přátel, před ostatními ho chránili a většinu jich vyřizovala paní Hana. Téměř denně konal vyjížd'ky do okolí a připravoval se k napsání knihy.¹⁵¹ Trvalé zlepšení zdravotního stavu se však nedostavilo. Nepřála tomu i skutečnost, že prezident neměl žádného osobního koníčka, náplní jeho života a zájmů byla jen politika.¹⁵² Velká horka dokonce několikrát zhoršila nemoc natolik, že musel být povolán prof. Prusík a podruhé prof. Hynek. Každodenní péči o prezidentovo zdraví převzal primář nemocnice v Táboře dr. Jelínek. (Vystřídal Klingera, který se odtjel léčit do Londýna a emigroval.)¹⁵³

150 Tamtéž, fond 100/24, sv. 103, aj. 1175, 34-37; fond 100/36, aj. 100, 4-12584, 5.

151 Například v týdnu 4.-11.7. o vyjížd'kách agenturní zprávy uváděly:

„4.7. - vyjížd'ka od 15.50 do 18.45 hod. přes Planou n. Luž., Zeleč, Ústrašice, Zhoř, Lom. Účelem cesty bylo přání prezidenta Beneše prohlédnout si úrodu. Venku byl velmi spokojen, cesta se mu líbila a tuto chce častěji opakovat. Požádal pak, aby mu byly takovéto cesty připraveny častěji, že si rád opět vyjede.

5.7. - vyjížd'ka od 17.30-18.50 hod. s chotí, směr Tábor, přes Měšice, Turovec, Chýnov, Záhostice, Nuzbely, Radenín, Krtov, Choustník, Skopice, Chabrovice, Košice, Planá. 7.7. - vyjížd'ka od 17.50 do 18.50 hod. směr Tábor, Klokoty, kde se po prohlídce kláštera vracel zpět.

10.7. - vyjížd'ka od 18 do 19.05 hod. spolu s paní Hanou a paní Klučkovou, směr Tábor přes Čelkovice, Slapy, Malšice a zpět. Ve všech vyjížd'kách auto řídil osobní šofér a bezpečnostní doprovod prováděl inspektor Kopecný."

152 SÚA - A ÚV KSČ, fond 100/24, sv. 103, aj. 1175, 43; fond 100/36, aj. 100-4, 12853, 8, 12931.

153 Tamtéž, fond 100/1, sv. 25, aj. 178, č. 20, 4; fond 100/24, sv. 103, aj. 1176, 8. Na začátku května 1948 hovořil v parlamentě s Gottwaldem o odjezdu dr. Klingera

19. srpna nastal v nemoci skutečný obrat, když „pan prezident ztratil do značné míry způsobilost mluvy". Profesor Henner psal o dalším záchvatu mrtvice. Druhý den, v pátek, se dostavil prof. Prusík a zavedl nový způsob léčení. Stav se už během dne natolik zlepšil, že profesor opouštěl Sezimovo Ústí „ne příliš znepokojen". V sobotu se však situace náhle zhoršila, nemocný „úplně ztratil schopnost promluvit a nadto také způsobilost polykat potravu". Večer se vrátil prof. Prusík a v neděli přijel prof. Charvát. Jejich společný závěr byl pesimistický. Poruchy řeči, které se dosud objevily, byly vždy jen krátkodobé a nikdy nešlo o úplnou ztrátu schopnosti promluvit. Za ještě závažnější považovali nezpůsobilost přijímat potravu. Kdyby trvala dva tři dny, musela by být zavedena umělá výživa. Navíc by tento stav mohl způsobit vnitřní komplikace. Nevylučovali sice možnost, že úplným klidem postižené orgány budou opět fungovat, „ale nebude to prý ani brzké, ani trvalé". Prezident svým stavem velice trpěl, uvědomoval si jeho vážnost, neboť stále byl při 1. sně mysli a nemohl „žádným způsobem dát najevo, co cítí a co chce".^{1 4}

Následující dny pak sice docházelo ke krátkodobým zlepšením, ale 26. srpna se zdravotní stav Beneše zhoršil natolik, že prof. Henner opět psal o další, v pořadí už páté mrtvici. Za tři dny, 29. srpna, se dostavil poslední, vlastně už smrtelný záchvat. U prezidenta byli profesori Prusík a Charvát, osobní lékař Jelínek, 30. srpna přibyli profesori Henner a Hynek. Všichni zůstávali v Sezimově Ústí až do posledních chvil Benešova života.

Jína. Velmi se zlobil, protože odjel bez předběžné dohody s Benešem. Oznámil mu úmysl odletět v sobotu, nevyhověl prezidentovu přání, aby odlet posunul na pondělí. Jína pokládala Klingerův odjezd za dezerci lékaře od pacienta, čímž by se měla zabývat lékařská komora. Klingerův návrat Jína nepředpokládala. Ve zmíněném rozhovoru 9. dubna Beneš přiznal, že mu Klinger telefonoval o nutnosti své urychlené operace a že neměl námitky proti jeho odletu; Klinger mu slíbil, že se nejpozději do měsíce vrátí.

154 Tamtéž, fond 100/24, sv. 103, a.j. 1175, 43; fond 01, schůze 9.6.1948.

Kopecký ve zprávě ÚV KSČ 9.6.1948 o charakteru prezidentovy nemoci: „Mohu sdělit, pokud jde o zdravotní stav a jest známo, že již od léta loňského roku se u prezidenta projevovaly důsledky arteriosklerózy – kornatění tepen. Zdravotní stav prezidenta se postupně zhoršoval, prezident již nemohl provádět projevy do rozhlasu, přijímat deputace, nemohl vystupovat veřejně. A když lékaři specialisté zkoumali v květnu jeho stav, zjistili již nezadržitelně postupující arteriosklerózu, projevující se tak, že jazyková schopnost byla ochromena, že končetiny někdy zmrztvěly, že rovnováha byla porušena, že byl nucen často pobývat na lůžku apod. Lékařský posudek posléze vyzněl tak, že jen naprostým klidem a vzdáním se jakékoliv vzrušující práce lze postup choroby zpomalit."

29. srpna pronesl prezident svá poslední slova a upadl do bezvědomí. Druhý den ráno se z bezvědomí krátce probрал, nemohl však mluvit, pouze poslouchal doporučení lékařů, jimž se podle svých sil podřizoval.

Zdravotní stav dr. Beneše byl natolik vážný, že byla vydána lékařská zpráva, kterou denní tisk zveřejnil 31. srpna. V úterý 31. srpna v 5 hodin ráno prezident upadl do hlubokého bezvědomí. Přítomní lékaři očekávali katastrofu v noci z úterý na středu nebo během středy. Jejich poslední zpráva ve středu 1. září hovořila o pokojné noci a zpráva z 18. hodiny o velmi nepatrném a přechodném zlepšení stavu, neboť „bezvědomí bylo o něco mělčí“, takže [pacient] polykal a reagoval na hlubší podněty, vpich“. Ve čtvrtek 2. září v 8 hodin konstatovala ochrnutí pravé horní a levé dolní končetiny a hlubší bezvědomí, po čtyřech hodinách nezměněný stav a v 18 hodin hovořila o tom, že nedošlo k výkyvům, ale ani ke zlepšení, hluboké bezvědomí trvá a „tělesné síly zvolna, ale zřetelně ubývají“.

V pátek 3. září lékařská zpráva z 18.20 hod. oznamovala: „Prezident Edvard Beneš se neprobral během dopoledne z bezvědomí. Kolem 15. hodiny nastala agonie a o 18.10 hod. smrt. Pan prezident umíral klidně, bez smrtelného zápasu, skoro jakoby v hlubokém spánku v kruhu své rodiny.“ Se zprávou o Benešově smrti přinesl tisk druhý den oslavné články, které vyzněly jako upřímný projev zármutku národa nad „odchodem svého velkého syna“. Ošetřující lékaři sdělovali další údaje o průběhu nemoci: začátkem srpna se prezident cítil dobře, ale 19. srpna se choroba, tj. kornatění mozko-^{ch}výcr^{ch} cív, projevíla v plně mře-¹⁵⁵

Prezident nezanechal žádnou závěť napsanou po roce 1945, která by měla politický obsah, nebo nebyla dosud objevena. Jeho politické závěti pocházely z exilové doby a vztahovaly se pouze na válečné a bezprostředně poválečné období. Psal je před svými déletrvajícými cestami. První, z 5. května 1943, vznikla před jeho cestou do USA. Koncipoval ji jako vzkaz předsedovi exilové vlády a ministru zahraničí. Doporučoval řešit své nástupnictví (Jana Masaryka) a vyzýval k pokračování v dosavadní politické linii. Závěr byl jakoby jistým vyznáním: „Jsem spokojen, že se mi podařilo odčinit rok 1938 a věřím v další budoucnost národa a státu. Zachovat věrnost linii Masarykově a mé! Vše pak bude dobře.“ Druhá závěť byla sepsána před odjezdem do SSSR 6. listopadu 1943. Prezident potvrzoval platnost pokynů v závěti z 5. května s dvěma novými doplňky. Zdůrazňoval, aby

155 Svobodné slovo, č. 202-207, 31.8.–5.9.1948, s. 1. – Pravda, č. 203-207, s. 2; 7.9.1948, s. 1. – Práce, č. 203-208, 31.8.–5.9.1948, s. 1. – Hennerův dopis.

případné jmenování jeho nástupce bylo výslovně prohlášeno za provizorium a doporučoval, aby po podepsání smlouvy se **SSSR** byla vláda rozšířena o dva komunisty. Třetí závětí z 6. března 1945, před druhou cestou do **SSSR** a na Slovensko, opět potvrzoval předcházející doporučení a připojil výzvu k národu, aby po osvobození Prahy „postupoval demokraticky a dle poměrů doma. Je pro to dostatečně zraje“.¹⁵⁶

O dědictví soukromého majetku rozhodovala poslední vůle z 5. května 1943: „Všechno své soukromé jmění v Anglii, v Americe a ve vlasti odkazuji své ženě Haně Benešové, která sama rozhodne, jak s ním disponovat.“ V červnu 1948 daroval Beneš milion korun na kulturní a sociální fond pro zaměstnance Kanceláře prezidenta republiky.¹⁵⁷

Osud soukromého archivu dr. Beneše

25. února 1948, toho dne, kdy skončila vládní krize, vznikl pamětní zápis o právním postavení soukromého archivu E. Beneše. Jako svědci tento zápis podepsali J. Jína, J. Smutný a J. Masaryk. Obsahoval ustanovení o přechodu soukromého archivu po prezidentově smrti do vlastnictví státu, a to za následujících podmínek: archiv zůstane trvale uložen v Kanceláři prezidenta republiky jako její samostatná část, bude na třicet let po smrti uzavřený a nepřístupný, v případě smrti bude tajné oddělení archivu zapečetěno. Správcem archivu byl ustanoven Bohuslav Matouš, kterého po odchodu z prezidentské kanceláře Beneš zaměstnával jako soukromého archiváře. Jeho povinností mj. bylo, aby po prezidentově smrti oznámil právnímu

156 SÚA – A ÚV KSČ, fond 100/24, sv. 103, aj. 1175, 3-6.

157 V době prezidentova úmrtí žili kromě paní Hany jeho příbuzní: dvě děti bratra Václava, syn a vnučka sestry R. Hoppové, syn a dva vnuci sestry B. Vožehové, čtyři děti bratra Bedřicha a bratr Vojta. Paní Hana vedla s úřady spor o dědickou daň. Finanční referát v Českých Budějovicích jí vyměřil dědickou daň na celý majetek, zatímco ona považovala polovinu majetku za své vlastnictví. Spor se dostal až k nejvyšším místům. A. Novotný o něm informoval 23.11.1951 ministra národní bezpečnosti L. Kopřivu a 17.12.1951 si od ministra financí J. Kabeše vyžádal stanovisko, které dostal 26.12.1951. J. Kabeš navrhoval vyjít vstříc odvolání paní Hany a snížit dědickou daň z původních 1,847 mil. Kčs na 750 000 Kčs. 31.1.1952 Novotný sděloval krajskému vedení KSČ návrh ministerstva financí, kterým se má řídit.

zástupci veškeré změny v postavení archivu, které by byly v rozporu s pamětním zápisem z 25. února.¹⁵⁸

Benešův archiv, do kterého patřil i osobní fond Klecandův,¹⁵⁹ měl potom dosti dramatickou historii. Projevovali o něj zájem vedoucí funkcionáři komunistického sekretariátu a hlavně se jej chtělo zmocnit vedení ministerstva vnitra, totiž Státní bezpečnost. Již 18. prosince 1947 obdrželo komunistické ústředí informaci o významnosti Benešova archivu, který byl pořádán již od třicátých let a obsahoval záznamy o politicích a událostech. Autor zprávy [Kř.] nevyklučoval náhlou prezidentovu smrt v důsledku jeho nemoci a považoval proto již nyní za nutné zajistit, jak se do archivu dostat a prohlédnout jej bezprostředně po Benešově smrti. Hlavní cestu k tomuto cíli viděl v dosazení „svých lidí“ do archivu, nebo získání spolupracovníků mezi jeho dosavadními pracovníky; počítal dokonce s tím, že „by se potom dal nějakým způsobem získat i sám dr. Matouš“. Druhý den putovala obdobná informace téhož autora Jindřichu Veselému, vedoucímu funkcionáři Státní bezpečnosti. 21. prosince Veselý autorovi zprávy odpověděl, že „zvlášť nutná tato záležitost není“ vzhledem k nepravděpodobnosti prezidentova brzkého úmrtí. Zároveň ho však pověřil „předběžnými zpravodajskými pracemi“, tak jak o nich psal autor ve své zprávě: zjistit, kde je archiv uložen, prověřit jeho zaměstnance, připravit plán zabezpečení archivu, nejlépe z titulu státního tajemství.

Druhý den po vládní krizi, 26. února 1948, v souvislosti s přípravou personálních změn v prezidentské kanceláři, rozhodlo ústředí KSČ, že je „nanejvýš nutno v první řadě zajistit osobní archiv prezidenta,“ protože „do archivu se sbíhají zprávy rozvětvené zpravodajské služby Hradu s velmi četným materiálem všeho druhu“. Svůj záměr hodlali komunisté uskutečnit buď výměnou dr. Matouše, nebo dosazením svého člověka do jeho blízkosti. Během dalších dnů zpravodajská aktivita kolem Benešova archivu zesílila. V polovině března začaly výsledky zaměstnanců Kanceláře prezidenta republiky, kteří archiv znali. Otázky (bylo jich třináct) pro vyšetřujícího úředníka vypracoval sám autor zpráv z 18. a 19. prosince 1947.¹⁶⁰

158 SÚA – A ÚV KSČ, fond 100/24, sv. 103, aj. 1175, Příloha 1, 8-18.

159 AMV ČR, sv. S-208-7, 67. E. Provazníková-Klecandová psala 7.4.1946 prezidentu Benešovi, že přáním jejího otce bylo, aby mu jeho archiv předala.

160 Tamtéž, sv. S-208-6, 10. – SÚA, fond AN, D-224 (záznam 18.12.1947 a 26.2.1948).

Druhá etapa honu ministerstva vnitra za Benešovým archivem začala bezprostředně po Benešově demisi. 7. června, kdy byla oznámena, předložil referent ministerstva vnitra J. K[řížek] návrh postupu k provedení úkolu, jímž byl pověřen: zajistit spisy a archiv Kanceláře prezidenta republiky.¹⁶¹ Týž den se pověřený referent spojil s úředníkem Státní bezpečnosti pro prezidentskou kancelář, který doporučil obstarat si pověření „k převzetí politického archivu a dohledem všech tajných protokolů Kanceláře prezidenta republiky“. Gottwaldem podepsané pověření, které pak zajistil J. Veselý, jmenovalo referenta prozatímním správcem tohoto archivu. S tímto pověřením se 8. června dostavil referent do prezidentské kanceláře, kde kancléře Smutného nezastihl (byl v Sezimově Ústí) a kde mu dr. Matouš sdělil, že o dalším osudu archivu bude Beneš jednat s Gottwaldem. 9. června pak Smutný referenta seznámil s příkazem prezidenta Beneše přestěhovat do 14. června jeho soukromý archiv do Lán, kde jej bude spravovat dr. Matouš. Protože referent protestoval, že má pokyn svého ministra „zachovat věci v takovém stavu, v jakém je převzal,“ Smutný po neúspěšném pokusu o telefonické spojení s ministrem Noskem rozhodl, aby se referent s Matoušem dohodli, co bude do Lán převezeno. Teprve v této chvíli se referent dozvěděl o existenci pamětního zápisu z 25. února 1948. Veselý mu pak sdělil, že Noskovi a jemu Gottwald řekl, že odvoz archivu do Lán schválil. Provedením pověřili dr. Matouše a referenta. Protokol o odevzdání politického archivu prezidenta Beneše z 12. června obsahoval seznam spisů převezených do Lán a materiálů, které převzal referent k uložení v archivu prezidentské kanceláře. Do Lán se stěhovalo 682 beden, krabic, složek.¹⁶²

161 AMV ČR, aj. 310-77-1,55. – Z návrhu referenta 7.6.1948: 1. Vybrat v každém oddělení prezidentské kanceláře komunistu, který by sledoval manipulaci se spisy, 2. nechat sledovat zaměstnance přicházející v úvahu buď pro jejich vedoucí postavení, nebo pro konkrétní možnost manipulace se spisy (provede Státní bezpečnost), 3. připravit seznam osob, které v případě nutnosti budou vyslechnuty, 4. vyhledat a instruovat pověřence, kteří by zajistili veškerý důležitý písemný materiál, zjistili, které písemnosti byly zničeny, odvlčeny, aby proti viníkům bylo zakročeno, 5. pro tento případ je nutno zpracovat materiál přicházející v úvahu u oddělení III/Aa ministerstva vnitra proti vedoucím osobám prezidentské kanceláře. Dodatek k návrhu obsahoval seznam osob, které je nutno sledovat: Smutný, Jína, Škarvan, Belanský, Kalina, Matouš, Šedivá, Lóvová, Svobodová („adresy mám“). Dosadit pověřence na tato místa: politický archiv, politická kancelář – tajný protokol, sekretariát – osobní korespondence, vojenská kancelář – tajný protokol.

162 Tamtéž, sv. S-208-7, 31–51, aj. 310-77-1, 16. – Po vyloučení Benešova soukromého archivu referent ministerstva vnitra převzal do archivu Kanceláře prezidenta republiky mj. archiv Šamálův, spisovou pozůstalost ministrů protektorátní vlády

Ve třetí fázi úsilí o získání archivu vyvinulo ministerstvo vnitra zvlášť silný tlak. Začala již v den prezidentovy smrti 3. září. Předcházelo jí sledování Jana Jíny Státní bezpečností, která ho na základě zpravodajské zprávy z 30. srpna podezřívala, že chce odjet za hranice s „důležitým písemným materiálem“. Pokyny Ústředny Státní bezpečnosti (z 30. srpna, 1. a 2. září) ukládaly úřadovně sledování, a v případě pokusu o využití diplomatického pasu k přechodu hranic měl být Jína zadržen. Byl to zřejmě planý poplach.¹⁶³

Hned po Benešově smrti J. Veselý rozhodl Benešův archiv zajistit a vyslal do Lán pracovníky svého ministerstva, J. Křížka, V. Müllera a J. Pokorného. Když v noci přijeli do zámku, zjistili přítomnost dr. Matouše a S. Svobodové. Oba vyslal do Lán 2. září Smutný, aby zapečetili dokumenty, „které podle přání dr. Beneše mají být zveřejněny až třicet let po jeho smrti“. Zmocněnci z ministerstva vnitra zapečetili místnost, v níž byl archiv uložen, a další tři místnosti, kde byla knihovna a muzeum E. Beneše. K střežení místností se dostavili dva úředníci Státní bezpečnosti. Přítomní zaměstnanci zámku byli vyšetřováni a zavázáni k přísné mlčenlivosti.¹⁶⁴

J. Havelky, A. Popelky, E. Háchy, býv. Národního soudu, tzv. londýnský archiv, tajnou spisovnu K.P.R.

163 Tamtéž, aj. 30-34-1, 10557, 139, 142-145, 148. – Z pokynů Ústředny StB: 31.8.1948, 20 hod.: „Podle důvěryhodné zprávy odjede dnešního dne do zahraničí s důležitým písemným materiálem přednosta politického odboru Kanceláře prezidenta republiky JUDr. Jan Jína, není vyloučeno, že jmenovaný použije diplomatického pasu. Ústředna Státní bezpečnosti nařizuje, aby byla provedena zosťřená celní prohlídka jeho zavazadel a jmenovaný byl zadržen.“ – Zemská úřadovna StB 2.9., 18.45 hod.: „Jína 2.9. v 16.30 odjel autem s manželkou a má kožený kufřík.“ Pokyn Ústředny StB 2.9. v 19.25 hod.: „... bude-li Jína zadržen na hranicích, budiž zdržován různými formalitami. O zadržení budiž ihned podána zpráva ministerstvu vnitra III. odboru, p. min. radovi Veselému se žádostí o další pokyny.“

164 Tamtéž, aj. 310-77-1, 13-14, 35-49. – SÚA, fond 100/24, sv. 103, aj. 1175, Příloha 1, 8–18. – Zmocněnci ministerstva vnitra zjišťovali 3. a 4.9.1948 u zaměstnanců lánského zámku, které osoby vstupovaly nebo měly možnost vstupu do archivu. Protokoly o výsledku, závazek přísné mlčenlivosti se týkají dr. Matouše, J. Svobodové, F. Nevřely (správce zámku) a J. Dresslera (klíčník zámku). Archiv nejdříve obsahoval 195 balíků. 3.9.1948 byla tajná část archivu zajištěna pečeti E. Beneše a H. Benešové. Protokol o úkonu podepsali 27.9.1948 Matouš, Nevřela a J. Svobodová. 5.11.1948 nalezeno dalších 5 krabic ze soukromého archivu a zajištěno pečeti J. Smutného za přítomnosti L. Kašpárkové a Z. Šedivé. V listopadu byly zapečetěny další balíky; podle zápisu 221 pořízeného v Sezimově Ústí 17.11.1948 předal Matouš dalších 18 balíků Kanceláři prezidenta republiky, zastoupené J. Pachtou a M. Pařavou.

Po zapečetění Benešova archivu v Lánech následovaly tahanice o jeho příslušnost. Již 13. září 1948 uložil Smutný novému archiváři prezidentské kanceláře J. Pachtovi, aby se ujal Benešova archivu v Lánech a aby archiv zůstal v prezidentské kanceláři. S tím souhlasil i vedoucí příslušného oddělení kanceláře František Nečásek. Když ministerstvo vnitra ztrácelo naději na převzetí archivu, navrhovalo jako druhou možnost propůjčit si jej na určitou dobu. Ale ani tato alternativa nezískala souhlas odpovědných úředníků KPR.¹⁶⁵

Na začátku října 1948 se pro záměr ministerstva vnitra naskytla vhodná příležitost, když Gottwald požádal o uvolnění lánského zámku pro vlastní potřebu. 12. října přikázal J. Veselý, tehdy už velitel StB, referentovi převést, rozdělit a převzít Benešův osobní archiv, zapečetěný 3. září v Lánech. Jmenoval tříčlennou komisi (Křížek, Pachta, Pokorný), která měla uskutečnit rozluku archivu, tj. rozčlenit, co zůstane v prezidentské kanceláři, co převezme ministerstvo vnitra a co dostane rodina. „Rozluku“ archivu odmítali vedoucí úředníci KPR Nečásek a Smutný. Oba poukazovali na Gottwaldovo stanovisko, že o věci rozhodne pozůstalostní soud. Referent ministerstva vnitra Veselému doporučoval zcela jiný postup: „... bez ohledu na formální řízení pozůstalostního soudu“ splnit původní směrnice, a to rozdělit archiv, přičemž ministerstvo vnitra převezme politický materiál. Po dlouhém jednání se 12. října dohodli zástupci ministerstva vnitra a KPR (Nečásek, Červíček), kterým šlo v první řadě o uvolnění lánského zámku, že veškerý písemný a archivní materiál E. Beneše dostane prozatím do úschovy ministerstvo vnitra a osobní věci rodina. Původně požadovaná rozluka materiálu se měla uskutečnit později.

S dohodou však nesouhlasil Smutný a trval na rozhodnutí soudu a splnění poslední Benešovy vůle předat archiv do prezidentské kanceláře. Spor skončil kompromisem: jeden protokol z 14. října potvrzoval otevření čtyř zapečetěných místností v Lánech; druhý protokol z téhož dne uložení osobního archivu ve dvou uzamčených místnostech v budově ministerstva vnitra v Jiřské ulici na Hradě.¹⁶⁶

165 AMV ČR, sv. 38, sl. E. Beneš, 5; Sv. 208-7, 69. – V září 1948 probíhal spor mezi úředníky prezidentské kanceláře a ministerstvem vnitra, které požadovalo, aby mu byla předána ta část londýnského archivu, která nebyla převezena do Lána a zůstala na Hradě. Odpor úředníků kanceláře vyřídil Veselý v telefonickém rozhovoru s Nečáskem takto: „Londýnský archiv bude předán vnitru 27.9.1948.“

166 Tamtéž, a.j. 310-77-1, 51–53; Sv. 38, sl. E. Beneš, 7–8. Protokol o otevření zapečetěných místností podepsali: Nečásek, Pachta, Nevřela, Křížek, Odstrčil. O uložení archivu Pachta, Křížek, Pokorný.

Ani tím však historie Benešova archivu neskončila. Ministerstvo vnitra a ministerstvo národní bezpečnosti pokračovala v úsilí dostat archiv zcela do své správy, k použití „pro státně bezpečnostní vytěžování“. Narážela ještě na odpor prezidentské kanceláře, část archivu však měla dlouhodobě propůjčenou a zřejmě rozhodující část nakonec přešla do archivu komunistické instituce – do Ústavu dějin KSČ.¹⁶⁷

Krátké (závěrečné) zamyšlení

V třicetileté historii Československa do roku 1948 zaujímal Edvard Beneš důležité místo. Patří k zakladatelům a předním spoluvůdcům státu, deset let byl jeho prezidentem. Republiku považoval za svoje dílo, stala se mu smyslem celého života. Dvakrát byl jako prezident vývojem událostí, na které neměl téměř žádný přímý vliv, postaven do situace, kdy se rozhodovalo o osudu Československa. V obou případech rozhodoval ve chvíli, kdy se jeho politické koncepce výstavby a mezinárodního postavení státu zhroutily, v zápase velmocí o zájmové sféry v Evropě a v tažení totalitních režimů za udržení a rozšíření svého vlivu. Benešovy postoje v obou státních krizích byly tímto zápasem víc než ovlivněny, do značné míry předurčeny, neboť

167 Tamtéž, sv. 38, sl. E. Beneš, 12, 107, 121 (Potvrzení MNB 20.12.1951, protokol z 22.6.1956, předávací protokol z 12.11.1962); Sv. A 31, a.j. 14, 183-4 (Úřední záznam 14.9.1951 a 18.9.1951); a.j. 310-77-1, 1-2. – SÚA, fond 100/24, sv. 60, a.j. 933, 3, 15. – GP, spis Orl I/VII, 65/50, V 6301/11, 1-10. 1-2. – Veselý oznamoval 22.8.1949 Gottwaldovi a Slánskému, že našli u Benešova tajemníka V. Sýkory přehled písemností z tajného archivu prezidenta, což Sýkora trvale popíral. StB Sýkoru tajně zatkla, chtěla kolem něho zkonstruovat „středisko protistátních živelů“ ze zaměstnanců KPR a sociálních demokratů. Zřejmě šlo o provakaci Bezpečnosti. – Kopřiva, tehdy tajemník ÚV KSČ, sděloval 9.2.1950 Gottwaldovi: „Sváb se domnívá, že Benešův archiv zapečetěný na Hradě pomohl by jim vyjasnit mnoho otázek při šetření“ protistátní činnosti. – Archivní a studijní ústav ministerstva národní bezpečnosti žádal 24.8.1951 o povolení odvézt materiály z archivu E. Beneše na Hradě a londýnského archivu z ministerstva zahraničních věcí v Černínském paláci. Podle informací ústavu se v Benešově archivu, který byl ve dvou uzamčených místnostech, nacházelo 1200 krabic a balíků, v londýnském archivu MZV asi 2000 krabic. Vedoucí ústavu konstatoval, že Benešův archiv je majetkem KPR a rozhoduje o něm Nečásek, se kterým jednali 20.4.1951 a narazili na jeho stanovisko, „že archiv nedají“. Vedoucí se dožadoval, aby Gottwald rozhodl o předání Benešova archivu Archivnímu a studijnímu ústavu, neboť „obsahuje závažný materiál státně bezpečnostní“.

zužovaly prostor i možnosti rozhodování a předznamenávaly jeho výsledek; pramenily z osudu nevelkého středoevropského státu, jemuž totalitní velmocí přisuzovaly mimořádný až prvořadý význam pro jeho geografickou a strategickou polohu.

V únorové krizi 1948 i po ní prezident Beneš několikrát připomínal Mnichov. Tak jako tehdy pod tlakem vnějším, rozhodoval tentokrát pod tlakem ulice. V průběhu obou událostí lze nalézt několik podobností, z nichž jedna je významná: konečné rozhodnutí činil prezident sám, s vědomím plné vlastní, osobní odpovědnosti, včetně toho, že jak v případě hranic republiky, tak v případě řešení únorové vládní krize nejedná zcela v souladu s ústavou. Každému rozhodnutí vždy předcházela analýza situace, hodnocení možných variant řešení, nadějí na úspěch a úvaha o budoucím vývoji. Benešova autoritativní rozhodnutí vyplývala jak z pocitu povinnosti zabránit rozkolu společnosti a národa, tak z jeho sebejistoty a suverénního přesvědčení o správnosti vlastního názoru.

Vedle těchto několika podobností si byl Beneš vědom i důležitých rozdílů. Při odchodu do exilu v říjnu 1938 předpokládal krátké trvání následků Mnichova a brzkou obnovu Československa. Únorové změny považoval za dlouhodobé. Po Mnichově předvídal světovou válku jako jeden z předpokladů pro obnovení republiky, po únoru se mu případný válečný konflikt jevil jako tragédie pro československý stát. Třetí rozdíl spočíval v tom, že Mnichov byl počátkem zániku republiky, její likvidace Němci, po únoru československý stát dále trval. Tato skutečnost významně ovlivnila odpor k jeho vlastní emigraci i počáteční odmítavý postoj k odbojové aktivitě exilu.

Prezident Beneš vnímal únorový konflikt v mezinárodních souvislostech. Chápal jej jako součást či produkt sporů a zápasu mezi Východem, zejména SSSR, a Západem. Nevylučoval možnost válečného konfliktu, dokonce naznačil názor o únorovém převratu jako o sovětském úsilí vyčistit si předpolí. Beneš ovšem ještě neměl dostatek čerstvých zkušeností s přímou nadvládou a diktátem Moskvy. Přál si spolupráci Východu a Západu, na jejímž základě postavil svou koncepci poválečného uspořádání a vývoje republiky. Respektoval příslušnost Československa do sovětské sféry vlivu, určenou rozsahem a duchem spojenecké smlouvy z roku 1943, přičemž jeho stálá obava z Německa orientaci na dosavadní zahraniční politické vazby se SSSR udržovala. Nepostřehl, že v únoru a po něm se tyto vazby v souvislosti s formujícími se mocenskými bloky počínaly měnit ve stále větší podřízenost, a to na úkor rychle slábnoucích svazků s demokratickými státy.

Všeobecně se uznává, že prezident během války i po ní trpěl mnichovským komplexem. Zkušenost Mnichova ho však zasáhla mnohem hlouběji, nežlo pouze o komplex. Do osvobozené republiky se vracel zcela jiný politik, než jakým byl před rokem 1938. Jak už zmíněno, považoval československý stát za své dílo, těžce prožíval jeho zánik a jeho obnovu v roce 1945 cítil i chápal jako svůj druhý životní triumf, stejně významný jako 28. říjen 1918. Československo bylo jeho osudem a za svou historickou i ústavní povinnost považoval nejen Mnichov odčinit, ale též vytvořit záruky proti jeho opakování. Právě tento cíl Beneše politicky změnil. Mezinárodní záruku ČSR před německou hrozbou spatřoval ve slovanské politice, především ve spojení se Sovětským svazem. Zahraničněpolitická orientace na **SSSR** však v sobě obsahovala nebezpečí jeho zasahování do československých vnitřních záležitostí. Obava z bolševizace střední Evropy sice během války u Beneše ustoupila do pozadí, neboť věřil ve vnitřní politické přeměny **SSSR** a v jeho definitivní opuštění programu světové revoluce, nicméně sovětského vměšování se obával nadále. Tomu měly zabránit československé důkazy o upřímně míněném přátelství a spojení se **SSSR** a také účast komunistů ve vládě. K nejvýznamnějším zárukám však patřila celková mezinárodní situace, totiž vztah mezi Východem a Západem. Tuto skutečnost si Beneš uvědomoval, snažil se udržovat svazky se západními státy, přičiňoval se o podpis spojenecké smlouvy s Francií, k němuž už nedošlo. V polovině roku 1947, kdy se z velmocí protihitlerovské koalice stávaly bloky stojící proti sobě, se Benešova zahraničněpolitická koncepce svobodného státu zhroutila. Zůstala z ní jedna část – spojení se Sovětským svazem jako ochrana před Německem, jehož role v Evropě byla ovšem vzhledem k předválečným poměrům nesrovnatelná.

Ochrana před „novým Mnichovem“ byla také jedním z hlavních motivů Benešova souhlasu s vnitropolitickými změnami. Usiloval o vnitřní stabilitu republiky, především o vybudování národního státu bez neslovanských menšin. Vnitřní stabilitě měly sloužit nové prvky politického systému – např. redukce politických stran nebo instituce Národní fronty. Tyto a další změny natolik oklešťovaly obecně uznávaný parlamentně demokratický systém, že lze hovořit o zrození systému jiného, o jakési „řízené demokracii“. Vnitřní stabilita státu byla i jedním z motivů sociálně ekonomických přeměn v roce 1945 – odstranění značného vlivu velkého kapitálu na řízení státu a formování státní politiky. Nebyl to ovšem motiv hlavní. Beneš se z exilu vracel jako zastánce režimu, který nazýval socializující demokracií. Na základě svých analýz a úvah o poválečném vývoji dospěl k přesvědčení, že Evropa půjde stejným směrem. Sousedství a spojení se Sovětským svazem in-

tenzitu československého pochodu pouze ovlivňovalo. Beneš svou koncepci socializující demokracie vyslovil ve velmi obecné formě jako rozšíření či vyústění politické demokracie do ekonomické a sociální oblasti a zároveň jako odmítnutí sovětského modelu socialismu, zejména diktatury proletariátu. Ve spojení demokracie a socialismu bylo pro něho zásadní zachování parlamentní pluralitní demokracie, zajištění občanských svobod a práv. Benešově představě zřejmě odpovídal politický režim, vzešlý z Košického vládního programu a prezidentských dekretů v roce 1945.

Benešovy postoje v únoru 1948 byly, jsou a ještě dlouho budou předmětem diskusí, nejen odborných. Jedni považují jeho postoj v dané situaci za jediné možné, jinými je kritizován a odsuzován. Benešovo rozhodování v únoru 48 bylo složitější než v roce 1938. V roce 1938 byly fronty konfliktu nacionálně i politicky zřetelné; nacistické Německo usilovalo o zničení ČSR a jejího demokratického režimu, v roce 1948 se národní stránka a existence Československa jevila zcela jinak. V roce 1938 likvidace republiky a demokracie splynuly v jedno, v roce 1948 byl spoluúčastník na zničení demokratického režimu a pozdější likvidátor státní svrchovanosti Benešem stále chápán jako ochránce před německou hrozbou.

V našem dosavadním výkladu se záměrně opakovaly motivy či záměry, které určovaly Benešův postup v únoru 1948. Vedle úvah o vnějších souvislostech, o vztahu Východ – Západ a o nutnosti mezinárodně zajistit existenci státu stála na předním místě obava z „rozkladu národa“ a z občanské války, a vědomí ústavní povinnosti prezidenta tomu zabránit. Zcela zásadním bylo pro něho řešení vládní krize ústavní cestou, v níž mu prezidentský úřad ukládal povinnost dát státu vládu a vystupovat nadstranicky. V ústavní řešení vládní krize vkládali naději i politikové nekomunistických stran. Uvědomovali si, že opustit tuto půdu znamená uvolnit komunistům prostor. Avšak již méně si uvědomovali omezené ústavní možnosti prezidentovy. Jejich požadavky či přání, aby vládní krizi, vyvolanou jejich demisí, rozvinul v pád celé vlády a tím v neúspěch komunistů, byly nereálné. V dané situaci poskytovala ústava jedinou možnost, a to demisi odmítnout. Použití jiných kroků překračovalo rámec ústavního řešení. Hlavně však odporovalo Benešově dominující snaze zabránit rozkladu společnosti a udržet tak předpoklad silného státu. Zájem o trvalou existenci Československa byl hlavním pramenem Benešova uvažování a převážně určoval jeho únorový postup. Prezidentovo myšlení i rozhodování se podobalo mnichovské situaci v tom smyslu, že se pohybovalo v kruhu stejných či obdobných problémů. Za deset let se však Evropa natolik změnila, že v roce 1948 ani později sama státní existence Československa

nestála na pořadu dne. V únoru 1948 nešlo o existenci státu, ale o jeho demokratický režim.

Na Benešův postup v únoru 1948 působily i osobní vlivy. Jeho zdravotní stav oslaboval vůli k odporu proti komunistickému tlaku, nikoliv však schopnost úsudku a rozhodování. Nezanedbatelný byl přitom jeho dlouholetý návyk jednat samostatně až suverénně, ať už v důsledku sebevědomého přesvědčení o správnosti vlastních názorů, rozborů a předpovědí, nebo přeceňování své pozice, svých politických zkušeností a autority. Několikrát změna postojů při řešení vládní krize i po únoru naznačovala, že jeho sebejistota byla oslabena, jakmile narazila na rozhodný odpor. A konečně prezidentovo politické myšlení i chování poznamenala jeho dlouholetá činnost ministra zahraničí. Po roce 1945 až do poloviny roku 1947 se vlastně výlučně věnoval zahraničněpolitické oblasti. Jeho vnitropolitické působení se však příliš úzce omezovalo na parlamentní politiku, na srovnávání koaličních dohod a hledání kompromisů. Beneš nebyl typem „organizátora mas, tribuna lidu“. Přes velkou autoritu a popularitu, kterou požíval po roce 1945 u občanů, postrádal osobní předpoklady pro organizování a vedení zápasu proti komunistům, jakmile jej přenesli z parlamentu „na ulici“.

*

Kritikové Benešova jednání v únoru 1948 mu ponejvíc vytýkají, že souhlasil s demisí tří stran, ačkoliv slíbil, že ji nepřijme. Jiní poukazují na to, že nevyužil všech možností své funkce a autority, včetně použití armády. Tyto výtky, náměty, doporučení zužují problém na pět únorových dní a pouze z tohoto úhlu posuzují chování politických sil. Pokud jde o prezidenta Beneše, odpověď na otázku o jeho postupu spočívala víc mimo něho než v něm. Od poloviny roku 1947 komunisté stupňovali svůj ofenzivní nástup za získání moci na celé frontě, ve všech oblastech společenského života. A tu vzniká otázka hlavní: Byla v Československu síla schopná tento nástup zastavit nebo se mu účinně postavit? Taková síla neexistovala, nekomunistické strany ani jiné instituce ji nevytvořily. Neprokázaly vůbec nebo až příliš pozdě schopnost se sbližovat, a to ještě pouze ve formálním rámci parlamentní demokracie, nikoliv pro mimoparlamentní zápas. Příliš pomalu a nedůsledně si uvědomovaly změnu komunistické politiky a stejně reagovaly i na změny v mezinárodním měřítku. Navíc v sovětské koncepci evropské politiky od poloviny roku 1947 nebylo pro nekomunistické strany v ČSR místo, octly se tedy i mezinárodně ve vzduchoprázdnu.

Pouze za podmínky organizované politické síly příslušela prezidentovi určitá role a mohl jí využít proti komunistickému nástupu k moci. Beneš se od podzimu 1947 ve vnitropolitických záležitostech angažoval a k seskupování potřebné politické síly přispěl (během politické krize na Slovensku, při volbě předsedy sociální demokracie). Jeho role v tomto procesu, jakož i v narůstajících mocensko politických sporech ale zůstávala stále malá, omezená. Jeho váha prudce stoupla podáním demise ministrů a vyvoláním vládní krize 20. února. Najednou se jeho role jevila jako rozhodující, klíčová, tak ji také chápali funkcionáři odstupujících stran. I když dobře míněná a prokalkulovaná, nicméně nedomyšlená demise ministrů nabídla komunistům možnost, aby ji proměnili v rozhodující mocenské střetnutí. Prezident bez podpory účinné protikomunistické síly vzdoroval jejich tlaku pět dní, poskytl tím dostatek času pro přípravu veřejného masového vystoupení nekomunistických stran. Po pěti dnech, kdy už bylo vítězství komunistů zřejmé a kdy samotné řešení vládní krize se stalo podružnou věcí, prezident z obavy před vyhocením sporu v otevřený konflikt ve společnosti ustoupil.

Odmítnutím demise a případně odchodem z funkce nemohl zastavit komunistický nástup. Na použití armády nepomýšlel, protože chtěl zabránit občanské válce, v kterou se zásah armády v mocenském střetu snadno vyvine. Navíc armáda nebyla na takový úkol připravena ani připravována, politicky ani odborně. Mohl však svým déletrvajícím odporem jejich pochod ztížit, zkomplikovat. Přijetím demise a jmenováním nové vlády prezident určil průběh i formu státního převratu, který v únoru 48 komunisté provedli. Zastavil je před rozvinutím puče, včetně zatýkání funkcionářů nekomunistických stran na všech stupních, které měli připraveno. Skutečnost, že únorový státní převrat neproběhl jako klasický puč nebo se v něj zcela nerozvinul, vytvořila o únoru 48 dojem jako o mocenskopolitickém vítězství komunistů s podporou či souhlasem velkého množství obyvatel.

Obdobně bylo a je rozdílně až protichůdně hodnoceno Benešovo setrvání ve funkci ještě tři poúnorové měsíce, i způsob jeho abdikace. Prezident ještě 27. února počítal s tím, že bude postupovat jako po Mnichovu – jmenuje vládu a odejde. I v tomto případě byla situace v únoru v mnoha směrech jiná: po Mnichově požadoval důrazně Benešův okamžitý odchod Berlín (s pozdějším počítal sám) a čeští politikové si splnění Hitlerova požadavku vynucovali; v únoru vedoucí komunisté uvítali Benešovo setrvání ve funkci. Po Mnichovu byl rozhodnut odejít do exilu a ve vhodný okamžik zahájit politickou aktivitu. V únoru 48 u něho exilová alternativa nepřevažovala; prezident vycházel z toho, že mezinárodní i vnitřní podmínky

pro další odboj nejsou příznivé a politický účel a zaměření odporu posuzoval cíli prvního a druhého odboje – národními cíli, ohrožením státní existence; to byl důvod prezidentova přesvědčení o jeho morální povinnosti zůstat s národem, v jeho státě.

O okamžité abdikaci prezident uvažoval dva dny a upustil od ní. Myšlenky na ni se nevzdal, pouze vyčkával dalšího vývoje. Příčin pro jeho rozhodnutí nepodat demisi okamžitě bylo více, za nimi se však objevuje jedna zásadnější: existovala možnost dlouhodobého spoluvládnutí Beneš – Gottwald, spolupráce prezidenta s komunistickým režimem? Obě strany v takovou možnost nevěřily, politické soužití chápaly jako provizorium a snažily se o způsob rozchodu pro sebe co nejvýhodnější. U prezidenta Beneše vedle dosud zcela nevykrystalizovaných politických poměrů na přelomu února a března působilo vědomí, že zůstal hlavním ústavním činitelem, který může projevit nesouhlas či odpor proti počínání komunistického režimu. Ale jeho projevy nesouhlasu byly nezřetelné a tak obecné (odjezd z Hradu do Sezimova Ústí, nevyvěšení prezidentské standarty, projev k výročí Karlovy univerzity, neveřejné protesty proti perzekuci ap.), že jejich skutečný záměr a smysl chápal pouze malý okruh politicky angažovaných občanů. Navíc v prezidentově postoji bezprostředně po únoru ještě převažoval odpor ke komunistickému nátlaku v době vládní krize a pocit zneuctění nejvyšší státní funkce.

Benešův poúnorový postup a pozice byly sice rozporné, přesto ponechávaly jistou příležitost k jednání. Rozpornost spočívala v tom, že dlouhodobě nebylo možné zůstat v úřadě a neúřadovat, být prezidentem a neplnit ústavní povinnosti. Příležitost naopak nabízel právě výkon prezidentské funkce: např. možnost nepodepisovat zákony, se kterými nesouhlasil, veřejně vystupovat se svými projevy. Pro takovou činnost však již byly vnitropolitické podmínky nepříznivé a prezident ani neměl sílu ke konfliktům s komunisty, jež by jeho aktivita nesporně vyvolala. Tři známé pokusy či kroky podniknuté v tomto směru – případ volebního zákona, protest proti perzekuci vysokoškolských profesorů, původní znění abdikačního dopisu – skončily prezidentovým ústupem.

Komunistickému vedení tato Benešova poúnorová rozporná pozice vyhovovala. Stál v čele státu v době, kdy rozšiřovali a upevňovali svou totalitní moc a úspěšně se jim dařilo bránit veřejnosti, aby se oficiálně dozvěděla o prezidentových názorech, kritických stanoviscích, rozporech s mocí, o sporech uvnitř spoluvládnoucí dvojice Beneš – Gottwald. Přesto komunisté nepochybovali o nevyhnutelnosti konfliktu, kterému nakonec zabránila jenom Benešova smrt. Pro komunistický režim se Beneš stával vážným a poli-

tický nebezpečným problémem především jako symbol bývalé demokratické republiky. Pro naprostou většinu občanů zůstal tímto symbolem i po únoru, dávali to veřejně najevo zejména po jeho odchodu z funkce. Jeho hrob se změnil v poutní místo. Všechny akce, většinou spontánní, spojené s jeho jménem byly veřejným projevem odporu proti komunistickému režimu nebo je tak občané alespoň chápali. Proto se nová moc snažila takové akce likvidovat.

Po šestitýdenní zkušenosti s novým režimem a s jeho představiteli dozávalo v Benešovi přesvědčení o nezbytnosti odchodu. Jeho kalkulace s využitím nejvyšší ústavní funkce k prospěchu republiky, k záchraně torza demokracie a k zastavení politické perzekuce nevyšly. Pouze v ojedinělých případech brali komunisté na prezidenta ohledy a dělali formální ústupky. Jeho jméno a postavení jim sloužilo jako štít ke krytí nezákonností, zvlůle, diktatury. I tak krátká doba poskytla dostatek důkazů o neslučitelnosti totalitní moci s demokratickou institucí, vztahy mezi nimi směřovaly buď k poslušnosti a podřízenosti prezidenta, nebo ke konfliktu, ve kterém ovšem obvykle vítězí mnohem silnější představitelé moci. V prvním případě se demokratická instituce – prezidentský úřad – mění v mechanismus diktatury, v druhém případě její představitel odchází poražen, byť i oficiálně oslavován. Zkušenosti dvou měsíců od odkladu (1. března) k novému rozhodnutí (1. května) o abdikaci způsobily změnu i v Benešově politické analýze a v uvažování o jeho dalším postupu, změnily pořadí hodnot na stupnici jejich důležitosti. Na stejné, ne-li na první místo, vedle obrany československé státnosti, postoupila demokracie, věrnost jejím principům a distancování se od diktatury.

Způsob Benešova rozchodu s poúnorovým režimem prošel zvláštním vývojem. Když 29. února odložil abdikaci, nejen že zůstal v čele rodící se diktatury (byť jen formálně, ve skutečnosti byl jejím odpůrcem) a propásl politicky vhodný moment, kdy ještě mohl učinit ze svého odchodu demonstraci nesouhlasu s režimem, ale ztížil si i budoucí využití abdikace v tomto duchu. Za dva měsíce se komunistická moc upevnila a ovládla společnost už natolik, že celkem snadno dosáhla toho, aby prezident abdikací dopis změnil. Zatímco první dopis byl projevem nesouhlasu s ústavou a tím také s režimem, druhý, zveřejněný, uváděl jako jediný motiv odchodu zdravotní stav. Tato důležitá změna zrcadlila hlubší proces, přesun v postavení prezidenta jako zbytku demokratického systému v utvářející se komunistické diktatuře: jeho bezmocnost, izolovanost, stálý dohled nové moci. Její představitelé dosáhli svého silným tlakem a výhrůžkami „ráznou odpo-

vědí" na politicky zdůvodňovanou prezidentovu abdikaci si vynutili, že Benešův odchod politickou demonstrací nesouhlasu s režimem nebyl a že jeho rozhodnutí s ním se uskutečnil bez veřejného konfliktu. Veřejnosti jej komunisté prezentovali jako rozhodnutí v dobrém.

V únoru 1948 měl prezident Beneš několik možností postupu. Žádná nemohla změnit konečný výsledek státního převratu, každá však mohla různě, více či méně významně ovlivnit způsob jeho provedení, ztížit komunistům cestu. Prezident se nakonec rozhodl pro ústup od své původní varianty, přijal demisi ministrů, jmenoval novou vládu a zůstal ve funkci. Nebyl to postup nejlepší a z hlediska budoucího vývoje byl nepříznivý, neboť poškodil prezidentovu autoritu, oslabil roli symbolu demokracie a odporu proti diktatuře, kterou do Beneše velká část národa vkládala. S odstupem času se nyní ukazuje, že nejvýhodnější bylo odmítnout demisi, nejmenovat vládu a odstoupit. Takový postup by byl jasnou demonstrací nesouhlasu s mocenskými praktikami a záměry komunistů a ani na den by nesvazoval prezidenta s novým režimem. Takový postup by rozmnožil politický kapitál a ještě zvětšil Benešovu roli v příštím možném odporu demokratů proti totalitní moci.

Zcela na závěr patří i hodnocení E. Beneše z úst jednoho z velkých evropských politiků a předních odpůrců komunistického režimu, Winstona Churchilla. V dubnu 1948 se o něm vyjadřoval jako „o jednom z nejlepších politiků v Evropě.“¹⁶⁸

168 W. Churchill pronesl svůj názor v rozhovoru s československými exilovými politiky v dubnu 1948 a účastník rozmluvy V. Krajina jej zaznamenal ve svých dosud nepublikovaných pamětech *Studenou válkou konečně ke svobodě*. Píše dále: „Churchill byl rád, že tam ještě v jakési moci zůstává (Beneš, K. K.) a zaručuje snad, že Československo není úplně ztraceno." Ani Churchillova představa, v době, kdy ji vyslovil, neodpovídala skutečnosti.

Závěť prezidenta z 5.5.1943

Kdyby se mi cokoli přihodilo na cestě do Spojených států, přenechávám p. předsedovi vlády a panu ministru věcí zahraničních tyto vzkazy:

1. Radím, aby věc prezidentského nástupce až do konce války byla vyřízena dle dispozic naší konstituce.
2. Kdyby se jakýmkoli způsobem rozhodlo vyřešit ji, osobně doporučuji jmenovat Jana Masaryka.
3. Radím neměnit nic ve vládě a vydržet až do konce války v dnešním sestavení vlády a funkcí.
4. Radím a prosím, aby všichni zachovali dosavadní mou linii politickou už do konce války a aby zachovali svornost a jednotu.
5. Jsem spokojen, že se mi podařilo odčinit rok 1938 a věřím v další budoucnost národa a státu. Zachovat věrnost linii Masarykově a mé! Vše pak bude dobře.

Dr. Edvard Beneš

Závěť prezidenta z 6.11.1943

K dispozicím ze dne 5.5.1943 dodávám:

1. Pro mou cestu do Sovětského svazu platí totéž, co pro cestu do Spojených států.
2. Kdyby se měla činit osobní opatření pro jmenování prezidenta, radím, aby byla výslovně opřena o prohlášení o provizornosti takového opatření.
3. Po dojednání smlouvy Se Sovětským svazem doporučuji, aby kabinet byl doplněn dvěma členy-komunisty.
4. Všecko ostatní zůstává v platnosti.

Dr. E. Beneš

Závěť prezidenta z 6.3.1945

1. Pro cestu do Ruska a na Slovensko v březnu 1945 platí zásadně totéž, co pro mé dvě cesty předcházející.
2. Radím, aby se do konečného osvobození postupovalo tak, jako bylo naznačeno dříve (při obou dřívějších cestách), a po osvobození Prahy aby postupoval národ demokraticky a dle poměrů doma. Je pro to dospělý dostatečně.

Dr. E. B.

Záznamy tajemníků prezidenta o jeho denním rozvrhu po dobu přítomnosti v Praze

V neděli 1. a pondělí 2. února 1948

Pan prezident republiky neděli a pondělí strávil s milostivou paní v Lánech.

Dr. Sýkora

Opoledne

V 16.45 hod. vrátil se pan prezident s milostivou paní a ostatním doprovodem z Lána na Hrad.

V 18.58 hod. předložil osobní tajemník panu prezidentovi několik spisů k podpisu, načež v 19.05 hod. se pan prezident odebral do bytu.

Dr. Škarvan

V úterý 3. února 1948

Dopoledne

V 10.35 hod. vyslechl pan prezident referát pana kancléře J. Smutného a vyslance dr. Jíny, po jejichž odchodu po krátké přestávce v 11.07 hod. přijal pan prezident pana ministra spravedlnosti dr. P. Drtinu, který zůstal u pana prezidenta až do 12.15 hod. Po krátkém hlášení osobního tajemníka odešel pan prezident ve 13.05 hod. do svého bytu.

Doc. dr. Sýkora

Opoledne

V 16.50 hod. po stručném hlášení osobního tajemníka vyslechl pan prezident referát úředníka KPR dr. J. Procházky, načež po kratší přestávce v 17.05 hod. přijal pan prezident poslance dr. O. Johna, s nímž setrval do 18.50 hod.

Když udělil pan prezident několik dispozic osobnímu tajemníkovi, vzdálil se do svého bytu.

Dr. Sýkora

Ve středu 4. února 1948

Dopoledne

V 10.35 hod. vyslechl pan prezident referát pana kancléře J. Smutného a vyslance dr. J. Jíny, načež v 11.05 hod. přijal ministra zahraničních věcí dr. h.c. J. Mašaryka a státního tajemníka dr. V. Clementise. Oba pánové odešli v 11.40 hod., načež pan prezident přijal hlášení osobního tajemníka a v 11.55 hod. se odebral do svého bytu.

Doc. dr. V. Sýkora

Opoledne

V 16.00 hod. přijal pan prezident předsedu vlády Klementa Gottwalda. Tato audience trvala do 17.15 hod. Po krátké přestávce v 18.30 hod. vyšel pan prezident na procházku, z níž se vrátil v 19.30 hod.

Dr. Škarvan

Ve čtvrtek 5. února 1948

Dopoledne

V 10.35 hod. přijal pan prezident na obvyklé hlášení pana kancléře J. Smutného a pana vyslance dr. Jínu, které v 11.15 hod. vystřídal velvyslanec dr. Peregrin Píša. Po odchodu velvyslance Píši v 11.30 hod. byl uveden k panu prezidentovi vrchní ředitel Legiobanky Josef Khyn, který odešel od pana prezidenta ve 12.25 hod. Po krátké přestávce ve 12.30 hod. přijal pan prezident hlášení s.š. Koričanského. Po jeho odchodu ve 12.35 hod. podal referát panu prezidentovi osobní tajemník, načež ve 12.40 hod. se pan prezident odebral do svého bytu.

Dr. Škarvan

Odpoledne

Pan prezident vyšel na odpolední procházku, z níž se vrátil v 16.05 hod. a přijal pana ministra zahraničních věcí J. Masaryka v 16.20 hod. Po skončení této audience v 16.45 hod. pan prezident se vzdálil do svého bytu, načež v 18.20 hod. přijal pana náměstka předsedy vlády dr. P. Zenkla spolu s poslancem **ÚNS** J. Firtem. Audience skončila v 19.40 hod., načež se pan prezident vzdálil do svého bytu.

Doc. dr. Sýkora

V pátek 6. února 1948

Dopoledne

Po obvyklém hlášení pana kancléře a pana vyslance dr. Jíny, které trvalo od 10.30 hod. do 10.50 hod., přijal pan prezident rektora techniky ing. dr. Josefa Ryšavého, kterého vystřídal v 11.10 hod. Mistr Kopta. Poté v 11.42 hod. byl uveden k panu prezidentovi pplk. Pták s plk. Markem, načež v 11.42 hod. podal referát panu prezidentovi generál Hasal.

Ve 12.05 hod. odebral se pan prezident do svého bytu.

Dr. Škarvan

Odpoledne

Pan prezident zůstal celé odpoledne ve svém bytě, kde přijal v soukromé návštěvě poslance Vojtu Beneše.

Doc. dr. V. Sýkora

V sobotu 7. února 1948

Dopoledne

V 11.35 hod. vyslechl pan prezident referát pana kancléře J. Smutného, k němuž v 11.55 hod. se připojil pan vyslanec dr. J. Jína. Krátce po 12.20 hod., po odchodu obou pánů, pan prezident vzdálil se do svého bytu.

Odpoledne

Celé odpoledne zůstal pan prezident ve svém bytě.

Doc. dr. V. Sýkora

V neděli 8. února 1948

Celý den zůstal pan prezident ve svém bytě.

V odpoledních hodinách stejně tak jako i k večeru vyšel pan prezident na procházku na Valy.

Doc. dr. V. Sýkora

V pondělí 9. února 1948

Dopoledne

V 10.30 hod. přijal pan prezident na obvyklé hlášení pana kancléře J. Smutného a pana vyslance dr. J. Jínu, kteří odešli od pana prezidenta v 10.55 hod.

Po přestávce v 11.30 hod. byl znovu přijat panem prezidentem na referát pan kancléř J. Smutný, kterého propustil pan prezident v 11.35 hod.

Od 11.40 hod. do 12.15 hod. byl pan prezident na procházce.

Dr. Škarvan

Dopoledne

V 16.30 hod. byl uveden k panu prezidentovi vyslanec hrabě Michal Karolyi, který se zdržel u pana prezidenta do 17.05 hod.

V 17.30 hod. odešel pan prezident na procházku, z níž se vrátil v 18.00 hod.

Dr. Škarvan

V úterý dne 10. února 1948

Dopoledne

V 10.40 hod. přijal pan prezident, po příchodu do pracovny, pana kancléře J. Smutného k obvyklému dennímu referátu, který skončil v 10.55 hod. Nato se odebral pan prezident do bytu.

Dr. Škarvan

Dopoledne

Pan prezident zůstal celé odpoledne ve svém bytě.

Dr. Sýkora

Ve středu dne 11. února 1948

Dopoledne

Pan prezident v 10.55 hod. přijal pana kancléře J. Smutného a pana vyslance dr. J. Jínu k obvyklému referátu, který končil v 11.10 hod., kdy byl přijat panem prezidentem předseda ÚNS J. David; zůstal do 11.55 hod., kdy panu prezidentovi podal hlášení osobní tajemník do 12.20 hod.

Doc. dr. Sýkora

Dopoledne

V 16.00 hod. po příchodu pana prezidenta do pracovny přijal pan prezident ministra školství dr. Jaroslava Stránského, který se zdržel do 17.10 hod.

V 17.30 hod. vyšel pan prezident s doprovodem na procházku, z níž se vrátil v 18.08 hod.

Dr. Škarvan

Ve čtvrtek 12. února 1948

Dopoledne

Pan prezident přijal v 10.40 hod. k obvyklému referátu pana kancléře J. Smutného a pana vyslance dr. Jínu, které vystřídal v 11.05 hod. profesor dr. J. Krčmář. Tato audience skončila v 11.30 hod.

V 11.32 hod. podal obvyklé hlášení panu prezidentovi osobní tajemník, načež pan prezident se odebral v 11.45 hod. do svého bytu.

Dr. Škarvan

Odpoledne

O 16.00 hod. byl přijat panem prezidentem předseda vlády Klement Gottwald, po jehož odchodu v 17.50 hod. vyžádal si pan prezident od osobního tajemníka některé informace, načež se vzdálil do bytu.

Doc. dr. V. Sýkora

V pátek dne 13. února 1948

Dopoledne

V 11.30 hod. přijal pan prezident v nástupní audienci rumunského velvyslance Tiberia Ionescu za přítomnosti pana kancléře, ministra Masaryka a velvyslance dr. Skalického. Tato audience skončila ve 12.00 hod.

Dr. Škarvan

Odpoledne

V 15.15 hod. vyšel pan prezident na procházku do Královské zahrady a před 17.00 hod. dal osobnímu tajemníkovi dispozice věcně i časově týkající se příštího dne.

Pan prezident zůstal ve svém bytě.

Doc. dr. Sýkora

V sobotu dne 14. února 1948

Dopoledne

V 11.10 hod. vyslechl pan prezident referát pana vyslance dr. Jíny, po jehož odchodu v 11.25 hod. podali referát přednosty kulturního odboru Mistr J. Kopta a archivář dr. Matouš. Po jejich odchodu ve 12.20 hod. zůstal pan prezident ve svém bytě.

Doc. dr. Sýkora

Odpoledne

V 16.00 hod. odešel pan prezident na procházku, z níž se vrátil v 17.00 hod.

Dr. Škarvan

V neděli dne 15. února 1948

Pan prezident celý den strávil ve svém bytě.

Dr. Škarvan

V pondělí 16. února 1948

Dopoledne

Když pan prezident před 11.00 hod. vyslechl obvyklý referát pana kancléře J. Smutného a pana vyslance dr. Jíny, zůstal ve svém bytě.

Doc. dr. Sýkora

Odpoledne

Odpoledne v 16.30 hod. přijal pan prezident ministra pošt konzistorního radu Františka Hálu, který odešel od pana prezidenta v 17.30, načež pan prezident zůstal již ve svém bytě.

Dr. Škarvan

V úterý dne 17. února 1948

Dopoledne

V ranních hodinách přijal pan prezident ve svém bytě ministra zahraničních věcí Jana Masaryka.

V 10.45 hod. po příchodu do pracovny, podali panu prezidentovi obvyklý referát pan kancléř J. Smutný a pan vyslanec dr. Jína.

V 11.00 hod., po jejich odchodu, byl uveden k panu prezidentovi rektor Vysoké školy obchodní v Bratislavě dr. Štefan Luby, profesor prorektor dr. Cicvárek, které vystřídal v 11.15 hod. s.š. Mistr Kopta. Po jeho odchodu v 11.30 hod. podal hlášení panu prezidentovi přednosta vojenské kanceláře arm. generál A. Hasal, který se zdržel u pana prezidenta do 12.00 hod.

Ve 12.05 hod. vyžádal si pan prezident hlášení osobního tajemníka, načež ve 12.15 hod. se odebral do bytu.

Dr. Škarvan

Dopoledne

Ve 14.20 hod. vyslechl pan prezident ve svém bytě referát pana vyslance dr. Jíny, načež ve 14.35 hod. přijal v knihovně ministerského předsedu Klementa Gottwalda. Po jeho odchodu v 15.40 hod. následoval opět referát vyslance dr. Jíny, po jehož skončení v 16.10 hod. přijat byl panem prezidentem ministr výživy V. Majer, který zůstal až do 17.40 hod. Po 18.00 hod. a opět o 18.30 hod. dal pan prezident osobnímu tajemníkovi dispozice a panu prezidentovi při této příležitosti bylo podáno stručné hlášení.

Dr. Sýkora

Ve středu 18. února

Dopoledne

V 10.45 byli přijati panem prezidentem, po předchozím oznámení pana kancléře J. Smutného, náměstek předsedy vlády dr. P. Zenkl, ministr zahraničního obchodu docent dr. H. Ripka. Po jejich odchodu krátce před 12.00 hod. podal ještě osobní tajemník krátké hlášení, načež pan prezident se vzdálil do svého bytu.

Doc. dr. Sýkora

Dopoledne

V 15.25 hod. přijal pan prezident ministra zahraničních věcí Jana Masaryka, který uvedl v 15.30 hod. k panu prezidentovi polského ministra zahr. věcí Modzelewskiho. Tato audience skončila v 16.15 hod., načež pan prezident, znovu za přítomnosti pana ministra zahr. věcí J. Masaryka, přijal v 16.30 hod. jugoslávského ministra zahr. věcí Simiće, který odešel od pana prezidenta v 17.10 hod.

Dr. Škarvan

Ve čtvrtek dne 19. února 1948

Dopoledne

V 10.40 hod. přijal pan prezident pana kancléře J. Smutného a pana vyslance dr. Jínu, které v 11.15 hod. vystřídal s.š. Mistr Kopta, který se zdržel u pana prezidenta do 11.20 hod.

Po krátké přestávce v 11.30 hod. přijal pak pan prezident předsedu Čs. sociální demokracie Bohumila Laušmana, náměstka předsedy vlády Fr. Tymeše a gen. tajemníka Blažeje Vilíma, kterážto audience trvala do 12.30 hod.

Dr. Škarvan

Odpoledne

V 16.00 hod. přijal pan prezident ministerského předsedu Klementa Gottwalda.
Dr. Sýkora

V pátek dne 20. února 1948

Dopoledne

V 10.40 hod. přijal pan prezident k obvyklému referátu pana kancléře J. Smutného a pana vyslance dr. Jínu, kteří setrvali u pana prezidenta do 11.00 hod. Po krátké přestávce podal hlášení v 11.20 hod. panu prezidentovi osobní tajemník, kterážto hlášení trvalo do 11.30 hod.

V 11.50 hod. přijal pan prezident opět pana kancléře J. Smutného, který odešel od pana prezidenta ve 12.00 hod.

Ve 12.10 hod. odešel pan prezident na procházku, z níž se vrátil ve 12.50 hod.
Dr. Škarvan

Odpoledne

V 15.40 hod. byl přijat panem prezidentem předseda vlády Klement Gottwald, ministr vnitra Václav Nosek, ministr národní obrany arm. gen. L. Svoboda. Této audienci od 16.20 hod. do 16.40 hod. byli přítomni plk. Reicin a plk. Janda.

Od 16.40 hod. až do 17.00 hod byli opět u pana prezidenta sami předseda vlády Gottwald, ministr vnitra V. Nosek a ministr národní obrany arm. gen. L. Svoboda. Arm. generál Svoboda odešel od pana prezidenta v 17.00 hod. zatímco min. předseda Gottwald a ministr vnitra V. Nosek zdrželi se u pana prezidenta do 18.25 hod.

V 18.30 hod. byl přijat panem prezidentem pan vyslanec dr. Jína, kterého v 18.40 hod. vystřídal ministr pošt konzistomí rada Hála, který odešel od pana prezidenta v 18.00 hod. Nato ihned přijal pan prezident pana kancléře J. Smutného a pana vyslance dr. Jínu, kteří odešli v 19.05 hod.

Doc. dr. Sýkora

V sobotu dne 21. února 1948

Dopoledne

V 10.20 hod. přijal pan prezident předsedu Čs. sociální demokracie Bohumila Laušmana, náměstka předsedy vlády Františka Tymeše a generálního tajemníka Blažeje Vilíma. V 11.05 hod., po jejich odchodu, byla přijata pětičlenná deputace Krajské odborové rady, vedená Bedřichem Kozelkou, v níž dále byli kovodělník Josef Bína, kladenský horník Karel Pomajzl, lipčický kovodělník Josef Havlíček a plzeňský železničář Josef Dolák. Audience trvala do 11.20 hod.

Ihned nato byli u pana prezidenta pan kancléř J. Smutný a pan vyslanec dr. J. Jína, kteří odešli v 11.25 hod. Poté byli přijati panem prezidentem min. předseda Klement Gottwald, k němuž ve 12.00 hod. přibyl ministr vnitra Václav Nosek.

V 15.00 hod. odjel pan prezident s milostivou paní do Lán.

Dr. Škarvan

V neděli 22. února 1948

V 16.30 návrat pana prezidenta z Lán.

V 16.45 hod. byl přijat panem prezidentem pan kancléř J. Smutný a pan vyslanec dr. Jína.

V 17.05 hod. byl uveden k panu prezidentovi předseda Čs. sociální demokracie Bohumil Laušman, po kteréžto audienci byli u pana prezidenta pan kancléř J. Smutný a pan vyslanec dr. Jína.

Dr. Sýkora

V pondělí dne 23. února 1948

Dopoledne

V 10.00 hod. byl přijat panem prezidentem v bytě pan kancléř J. Smutný a pan vyslanec dr. Jína. Po odchodu pana kancléře J. Smutného v 10.30 hod. zůstal u pana prezidenta pan vyslanec dr. Jína až do 10.40 hod. Po krátké přestávce v 11.20 hod. byl přijat panem prezidentem v pracovně předseda vlády Klement Gottwald.

Ve 12.05 hod. připojil se k audienci ministr vnitra Václav Nosek. Tato audience trvala do 12.35 hod.

V 16.00 byli přijati odstupující ministři Čs. strany národně socialistické, náměstek předsedy vlády dr. Petr Zenkl, ministr školství dr. Jaroslav Stránský, ministr spravedlnosti dr. Prokop Drtina a ministr zahr. obchodu dr. Hubert Ripka. Audience trvala do 17.35 hod.

V 17.40 hod. byli přijati zástupci odstupujících ministrů Čs. strany lidové náměstek předsedy vlády msgre Jan Šrámek a ministr pošt konz. rada Fr. Hála, kteří se zdrželi do 18.30 hod.

Ve 21.00 hod. byl přijat předseda Čs. soc. demokracie Bohumil Laušman a gen. tajemník Blažej Vilím, kteří odešli od pana prezidenta ve 21.35 hod.

Ve 22.00 byla k panu prezidentovi uvedena pětičlenná deputace studentská, vedená poslancem Lesákem.

Dr. Škarvan

V úterý dne 24. února 1948

Dopoledne

V 10.40 hod. byl přijat panem prezidentem k obvyklému referátu pan kancléř J. Smutný a pan vyslanec dr. Jína, kteří se zdrželi do 10.55 hod.

Po krátké přestávce v 11.00 byli u pana prezidenta předseda slovenské Demokratické strany dr. Jozef Lettrich, náměstek předsedy vlády dr. Štefan Kočvara, ministr dopravy dr. Ivan Pietor, ministr unifikací dr. Mil. Franek a státní tajemník v ministerstvu národní obrany Ján Lichner.

Od 12.10 hod. do 12.40 hod. byl u pana prezidenta pan kancléř, ke kterému se připojil ve 12.20 hod. pan vyslanec dr. Jína.

Dr. Škarvan

Odpoledne

Ve 15.35 hod. podal panu prezidentu referát osobní tajemník.

V 15.40 hod. byli u pana prezidenta pan kancléř J. Smutný a pan vyslanec dr. Jína, které v 16.10 vystřídal předseda vlády Klement Gottwald. Tato audience trvala do 18.05 hod. Po krátké přestávce v 18.20 hod. byl znovu u pana prezidenta pan kancléř J. Smutný a pan vyslanec dr. Jína.

Doc. dr. Sýkora

Ve středu dne 25. února 1948

Dopoledne

V 10.15 hod. byl přijat panem prezidentem pan kancléř J. Smutný a pan vyslanec dr. Jína. Po jejich odchodu byl uveden k panu prezidentovi předseda vlády Klement Gottwald, ministr vnitra Václav Nosek a předseda URO A. Zápotocký.

Po jejich odchodu v 11.30 hod. byli znovu u pana prezidenta pan kancléř J. Smutný, vyslanec dr. Jína, ministr Jan Masaryk a MUDr. O. Klinger, kteří odešli v 11.46 hod.

Od 12.05 hod. do 12.40 hod. byl u pana prezidenta předseda ÚNS Jan David, po jehož odchodu znovu byl u pana prezidenta pan kancléř J. Smutný.

Doc. dr. Sýkora

Odpoledne

V 16.00 hod. byl přijat panem prezidentem pan kancléř J. Smutný a pan vyslanec dr. Jína, které vystřídal v 16.30 pan předseda vlády Klement Gottwald. Tato audience končila v 16.40 hod.

Dr. Škarvan

Ve čtvrtek dne 26. února 1948

Dopoledne

V 11.10 hod. byl přijat panem prezidentem pan kancléř J. Smutný, který odešel v 11.30 hod.

Ve 12.00 hod. podal panu prezidentovi referát osobní tajemník, kterýžto referát trval do 12.10 hod.

Dr. Škarvan

Odpoledne

Celé odpoledne zůstal pan prezident ve svém bytě.

Doc. dr. V. Sýkora

V pátek dne 27. února 1948

Dopoledne

V 10.10 hod. přijal pan prezident pana kancléře. Poté v 10.35 složili do rukou pana prezidenta slib noví ministři, kteří odešli v 10.48 hod.

V 10.53 hod. pan prezident přijal ministra dr. Vavro Šrobára. Po krátké přestávce v 11.25 hod. byl uveden k panu prezidentovi ministr národní obrany arm. generál L. Svoboda, náčelník hlavního štábu arm. gen. Bohumil Boček, velitel I. oblasti gen. Klapálek a arm. generál A. Hasal. Tato audience trvala do 12.15 hod.

Doc. dr. Sýkora

Odpoledne

Ve 14.50 hod. byl u pana prezidenta pan kancléř.

V 15.37 odjel pan prezident a paní Hana Benešová do Sezimova Ústí.

Dr. Škarvan

V pondělí 5. dubna 1948

V 18.00 hod. opustil pan prezident své soukromé sídlo v Sezimově Ústí a doprovázen milostivou paní a sl. Jiřinou Benešovou přijel na Pražský hrad v 19.58 hod. Na Hradě přijal pan prezident ještě večer v bytě pana kancléře.

Dr. Procházka

V úterý dne 6. dubna 1948

Dopoledne

Pan prezident přišel do své pracovny ve velké knihovně asi v 10.15 hod. Přijal referát osobního tajemníka a podepsal několik spisů a knih.

V 11.00 hod. si pan prezident vyžádal některé informace o slavnosti 600. výročí Karlovy univerzity a podepsal několik knih. Poté se odebral do svého bytu.

Dr. Procházka

Odpoledne

Pan prezident přišel do velké knihovny ve 2. patře v 15.15 hod. Po krátkém referátu osobního tajemníka podepsal pan prezident v přítomnosti pana kancléře chartu o obnově buly Karla IV. o založení univerzity. Pan kancléř pak zůstal u pana prezidenta do 15.35 hod. Pan prezident pak odešel do soukromého bytu, odkud v doprovodu milostivé paní, pana kancléře a profesora Janáka navštívil Rajskou zahradu, prohlédl si stavební práce prováděné na Hradě, jako i starý hrad. Do svého bytu se vrátil v 17.40 hod.

V 19.00 hod. přišel opět do velké knihovny a po krátkém referátu osobního tajemníka se vrátil do bytu.

Dr. Belanský

Ve středu dne 7. dubna 1948

Dopoledne

Pan prezident v doprovodu pana kancléře J. Smutného odjel v 10.20 hod. do Vladislavského sálu, kde se zúčastnil mezinárodní slavnosti pořádané u příležitosti oslav 600. výročí založení Karlovy univerzity. Pan prezident měl ve Vladislavském sále krátké poselství, načež odevzdal Univerzitě Karlově chartu o obnově buly Karla IV. k založení univerzity.

Ve 12.50 hod. se pak pan prezident vrátil do bytu.

Dr. Belanský

Odpoledne

Pan prezident zůstal celé odpoledne ve svém bytě.

Dr. Procházka

Ve čtvrtek dne 8. dubna 1948

Pan prezident přišel do pracovny ve velké knihovně kolem 11.00 hod. Přijal referát osobního tajemníka, načež setrval v kratičké rozmluvě s panem kancléřem. O 11.40 hod. přijal pan prezident pana ministra vnitra Václava Noska. Slyšení trvalo do 12.30 hod., načež pan prezident ihned přijal hlášení pana arm. generála Hasala, které trvalo do 12.50 hod. Nato podepsal pan prezident po referátu osobního tajemníka několik knih a o 13.00 hod. se odebral do bytu.

Odpoledne o 15.30 hod. odjel pan prezident do Sezimova Ústí.

Dr. Procházka

Archiv Kanceláře prezidenta republiky, i.č. 1820/364.

Koncept neuskutečněního rozhlasového projevu prezidenta republiky

Drazí spoluobčané!

Jak jsem slíbil, obracím se k vám, abych vám vyložil své stanovisko k událostem, které na nás na všechny od několika dnů doléhají.

Čtu z nesčíslných vašich projevů, které mi posíláte, také úzkost a obavu o věci pro šťastný vývoj národa a státu tak důležité, jakými jsou vnitřní klid, mír, občanská snášenlivost a opravdová jednota.

I mně leží nejvíce na srdci tato jednota a svornost, v níž národ žil za války a s níž vstoupil do časů nového budování své republiky na základně smírně dohodnutého Košického programu.

Cesta k socialismu, kterou jsme jím nastoupili, nebyla cestou násilnou, a my jsme právě uskutečňováním tohoto programu chtěli dokázati nejen sobě, nýbrž celému světu, jak schůdná může býti cesta demokratické socializace.

Svět velmi pozorně sledoval, jak se nám toto úsilí daří a my jsme mohli právem ukazovati, že se pokoušíme o vlastní řešení, které je ve shodě jak s naší národní duší, tak s našimi dějinami, a které může obohatiti hledající svět o svéráznou zkušenost národa malého a přece nikoliv nejmenšího.

Řeklo se o nás v tom světě, že se pokoušíme na marxistické základně hospodářské demokracie budovati politickou demokracii Masarykovu.

To opravdu dobře vystihovalo jak náš budovatelský program, tak jeho provádění a svědčilo ústy ciziny, že opět se u nás děje, co se již tolikrát dalo: že se nebojíme učit se u jiných a přidávajíce své vytvářeti onu syntézu, pro niž je naše duše tak šťastně uzpůsobena a kterou jsme všichni spatřovali vyjádřenu v Košickém programu a v Národní frontě.

Krize posledních dnů, která propukla časově demisí ministrů tří politických stran Národní fronty, postavila nás před otázku, jde-li o krizi přechodnou, nebo má-li býti nastoupena cesta nová.

Vidíme, že o tom není v lidu jednoty.

Jsou zjevy, které ukazují, jak se tvoří v národě dva proti sobě stojící tábory. Mojí povinností je pracovat, aby národ rozštěpen nebyl.

Jako prezident považoval jsem to vždycky za svoji povinnost.

Byl jsem proti vylučování kohokoliv z národa, kdo se z něho nevyloučil sám a kdo stál na půdě Národní fronty, na niž jsme se po šťastném vítězství nad fašismem a nacismem bratrsky dohodli.

Ta dohoda nám umožňuje pokojnou a smírnou cestou uskutečňovat nový život, sotva jsme povstali z hrobu, který násilní okupanti pro nás připravili a jenž se málem již zavíral.

Vzpomeňte si na německý plán vyhlazení celého našeho národa!

Ubránili jsme se mu a takřka zázračně svou podstatu uchovali v boji, který jsme vedli po boku svých velkých spojenců, jenom svorností a jednotou.

Má nás nyní vědomí životní nezbytnosti této svornosti a jednoty opustit?

Řekl jsem v létě loňského roku na Václavském náměstí:

Nedovolte nikdy, aby se národ ve svém politickém boji rozpoltil na dvě nesmiřitelně bojující části nebo polovice. Před tím nás varovali největší lidé našich dějin. Zažili jsme to v nejtěžších dobách své historie po válkách husitských a ve válce třicetileté. A byl to tehdy po obakráte začátek konce.

Znovu to dnes připomínám, znovu vám to dnes kladu na srdce.

Ptáte se mne ve svých dopisech, jak si představuji řešení dnešní krize?

Znáte mne, znáte mé životní krédo i mou životní práci v duchu tohoto kréda, znáte i mou povinnost ústavního prezidenta.

Vidím řešení krize jen na základně parlamentní demokracie, jen dohodou na bázi Národní fronty.

Není problému, který by nemohl býti touto cestou vyřešen. Náš parlament, vzešlý ze svobodných voleb, jak jsou u nás tradiční, představuje výraz svobodné vůle lidu.

Trvám-li na takovémto řešení, nemyslete, drazí přátelé, že v tomto postoji ústavního prezidenta je nějaká tvrdohlavost byrokrata.

Žil jsem život politika a znám rozdíl mezi tvrdohlavostí a zásadovostí. Tvrdohlavost, to je justament. Ale poněvadž se s justamenty nikam nedojde, musí praktický politik znát cestu kompromisu. Zásadovost však kompromisu nepřipouští.

Zásady naší demokracie jsou vtěleny v zákon a já jsem na zákon přísahal.

Nenajde-li se kompromisní řešení, budu-li jako ústavní činitel postaven neústupností vašich dvou táborů před otázkou, mám-li, neb nemám-li dát souhlas k řešení krize cestou mocenskou, neodmítnu vám dát odpověď: s bolestí přiznám svůj neúspěch.

Nejde o osoby, jde o věc. Nejde ani o mou osobu.

Proto znovu vás vybízím k rozvaze a k dohodě. Odpovíte-li mně kladně, jsem nejen svou povinností ústavního prezidenta, nýbrž i celým svým srdcem připraven vám pomáhat.

Archiv Ústavu T. G. Masaryka, fond BA, kr. 31.

**Záznam rozhovoru E. Beneše s K. Gottwaldem,
A. Zápotockým a V. Noskem**

Prezident republiky dr. Edvard Beneš přijal ve středu 25. února dopoledne o 11. hodině za přítomnosti kancléře Jar. Smutného předsedu vlády Klementa Gottwalda, ministra vnitra Václava Noska a předsedu Ústřední rady odborů Antonína Zápotockého.

Předseda vlády Gottwald odevzdal panu prezidentovi návrh na rekonstrukci a doplnění vlády. Připomínám – pravil – že návrh je sestaven tak, aby ve vládě byly zastoupeny všechny složky národa a že byl sestaven za souhlasu všech osob, jež jsou navrhovány.

Pan prezident si prohlédl návrh a pravil:

Musím si věc rozmyslet. V každém případě vám děkuji, že to šlo tak rychle. Já také nebudu nic zdržovat, aby krize byla rozřešena co nejdříve a naprosto jasně.

Včera jsem vám řekl svoje názory, měl jste, pane předsedo, určité pochybnosti. Tomu já rozumím. Znovu jsem ještě věc uvážil a chápu, že nemáte situaci právě snadnou, právě tak jako ji nemám snadnou já sám. Tedy jak jsem řekl, celou tuto věc ještě podrobně uvážím a rozmyslím si a budu postupovat takovou formou, aby i vám rozřešení bylo umožněno a usnadněno. Ale já sám musím postupovat rovněž takovým způsobem, abych neudělal něco, co by se dotýkalo mne. Jinými slovy chci říci, že **budete mít možnost, abyste cestou rozumnou hledali další postup a mohli pokračovat ve svém jednání...** Na druhé straně bych chtěl připomenout jenom to, že chci – jak jsem vám řekl – aby bylo nalezeno řešení parlamentní, aby se věci dostalo v té či oné formě parlamentní sankce. To **nikterak neznamena, že věc zdržuji a nebo budu zdržovat anebo že bych hledal takové nebo onaké záminky pro odklad.** Pro mne se rozumí samo sebou, že nakonec musí rozhodnout parlament. Já sám však nechci ničím býti v cestě ani vám ani parlamentu.

Předseda vlády Gottwald poznamenal, že jest snad způsob poněkud neobvyklý, aby parlament schvaloval vládu před jejím jmenováním, a že tato cesta se mu zdá poněkud neschůdnou.

Pan prezident:

Já vám nijak nebudu ztěžovati. Mně jde jenom o to, abych osobně mohl zachovat – ne dekorum, to není pravé slovo – ale čestné, slušné

stanovisko, abych umožnil situaci takovou, abych já mohl z cesty. Tím není ještě nic řečeno, uvidíme, jak se věci vyvinou. Já nehrozím žádnou demisí, ale chci, aby se věci vyvinuly tak, abych celou situaci umožnil vám i sobě. A proto si to musím všechno rozvážit a rozmyslit. Znovu vás pak ujišťuji, že nebudu dělat žádné zbytečné obtíže ani vám, ani republice. To přece víte, že to není v mé povaze.

Ministr vnitra Nosek se tázal, zda-li pan prezident svými slovy míní, že se vláda představí parlamentu.

Pan prezident:

To se rozumí samo sebou. A znovu opakuji, že si chci celou záležitost dobře rozmyslet a proto vám neříkám žádné definitivní stanovisko, žádné definitivní rozhodnutí, ale znovu ujišťuji, že vám žádných obtíží dělat nechci a nebudu.

Předseda vlády Gottwald se tázal, kdy je možno očekávat prezidentovo rozhodnutí.

Pan prezident:

Co nejdříve. Ale jak pravím, musím si věc rozmyslet, a pomýšlet na důsledky, které rozřešení bude mít, na důsledky, které mohou přijít a které mohou být dobré i nedobré.

Ministr vnitra Nosek poznamenal, že by bylo dobře, kdyby se pan prezident rozhodl brzy.

Pan prezident:

Tomu já také rozumím, vím co to znamená, ale pochopíte, že věc musím uvážit.

Předseda vlády Gottwald:

My bychom jenom byli rádi, kdyby to bylo co nejrychleji. Jsme přesvědčení, že tím všechny obtíže, které vznikly ne naší vinou – jak pane prezidente sám dobře víte – budou překonány.

Pan prezident:

Nebudu to nijak protahovat, že to všechno samo v sobě je krize, že krize se nemůže protahovat a že musí být rozřešena co nejdříve.

Na přímý dotaz předsedy vlády Klementa Gottwalda, zdali pan prezident se hodlá rozhodnouti ještě dnes, pan prezident pravil:

Ano, v každém případě dostanete ještě dnes moji odpověď".

Dále pravil:

Jsem připraven na další vývoj, myslím na vývoj hodně daleký. Dobře rozumím vážnosti této krize, která vznikla, a proto pravím, že jsem na ni připraven a myslím to v dobrém smyslu. Poměr můj k vám – pravil prezident dále – po celou dobu byl naprosto bezvadný, nebylo mezi námi toho nejmenšího. Děkuji vám za to, velmi si toho vážím, ale přece jenom musím vaše návrhy uvážít.

Předseda vlády Gottwald:

Nemáme viny na krizi my, ale když krize vznikla, máme povinnost, cítíme spolu s vámi odpovědnost za republiku, aby příčiny krize byly odstraněny, aby se krize za rok nebo za půl roku nemohla opakovat znovu.

Pan prezident potom znovu opakoval, že nebude za žádných okolností překážkou a že dosud mezi prezidentem a komunistickou stranou byl poměr dobrý a že až do konce tento poměr dobrý zůstane.

Předseda vlády pak dodal, že tento dobrý poměr potrvá i v budoucnosti.

Doufám – odpověděl pan prezident – že tomu bude tak.

Dívám se na všechno naprosto neosobně, pokračoval prezident republiky, s odstupem vůči komukoliv a proto si musím všechno dobře rozmyslet, abych neudělal chybu ani pokud jde o vás, ani pokud jde o národ jako celek. Vím, co se všechno stalo a vyvozují z toho všechny možné důsledky, nejenom ty, které zde jsou, ale i důsledky, které by mohly přijít. A je mou povinností, abych na to pomýšlel. Nesmím udělat chybu – opakuji – ani vzhledem k vám, ani vzhledem k národu jako celku. Vidím konflikt. Nechci rozvádět co jej vyvolalo, ale je to konflikt: s naprostou otevřeností to říkám a své rozhodnutí s naprostou otevřeností řeknu.

Předseda posl. Zápotocký žádal pana prezidenta, aby se rozhodl kladně ve smyslu návrhu předsedy vlády. Ani nám není příjemné – pravil – že jsme se dostali do této situace a že jste se do této situace dostal vy, pane prezident. Kolikrát jsme zde o těchto věcech mluvili a udělali jsme všechno, aby se udržel klid, zvláště ve výrobě. Po každé světové válce se nastrádá spousta nespokojeností, radikalismu. A my jsme se vždycky obávali, aby k takovým věcem u nás nedošlo, neboť stačí kamének a řítí se nám lavina. V takové situaci nyní jsme. V továrnách se nám ta lavina řítí. To nemůžeme potřebovat, u nás potřebujeme klid a pořádek. A čím déle bude krize trvat, tím více roste radikalizace. A proti té lavině se člověk nemůže stavět, protože nechce-li s sebou, bude smeten. Dále upozornil, že všechny akce,

které dosud se staly, minuly v naprostém klidu, ale že není jisto, zdali ten klid bude ve všem i nadále zachován a zmínil se také o možnosti generální stávky.

Pan prezident:

Budu vám jen umožňovat, aby všechno, pokud jde o krizi, bylo provedeno rychle, abychom se vrátili do klidných a normálních poměrů. Některé věci jsem již udělal.

Dívám se na všechno klidně – pravil pan prezident dále –, ale nechci vám nic tajit, to se rozumí u mne samo sebou. Děkuji vám, že jste přišli a já jsem vám i nadále vždycky k dispozici, kdyby bylo třeba znovu o věci ještě mluvit. V tom smyslu pravím, že můžete kdykoliv přijít, a kdybych já potřeboval sám něco od vás, požádal bych, abyste přišli, abych já s vámi mohl mluvit. Co by všechno mohlo přijít, to nevím a to nevíte ani vy.

Předseda vlády Gottwald:

Důsledky našeho návrhu mohou být jenom dobré.

Pan prezident:

To uvidíme. A vám bych to jenom přál.

Děkuji vám, pánové, za návštěvu a mějte se dobře.

Při odchodu pravil ještě předseda posl. Zápotocký, že dalších těžkostí bude pan prezident jistě již ušetřen.

Za správnost přesného opisu:
serž. Fůgelová, v.r.

SÚA –A ÚVKSC, fond AN, C-17, též J. Smutný: Únorový převrat IV, s. 156-159
– A ÚTGM, f. BA, kr. 31, NS, vláda.

Záznam rozhovoru prezidenta Beneše s delegací čs. armády"

Dne 27. února 1948 v 11 hodin 20 minut přijal pan prezident republiky zástupce armády ministra národní obrany arm. gen. L. Svobodu, náčelníka hlavního štábu arm. gen. B. Bočka, přednostu vojenské kanceláře prezidenta republiky arm. gen. A. Hasala a velitele 1. oblasti arm. gen. K. Klapálka. Ministr národní obrany obrátil se na pana prezidenta a přednesl pohnutým hlasem projev za armádu:

„Pane prezidente, dovolte, abychom vás jako nejvyšší představitelé armády v této vážné době co nejsrdečněji pozdravili a ujistili vás, že armáda stojí za vámi, je vám věrna a zcela oddána. Dověděli jsme se, pane prezidente, že máte v úmyslu odejít s prezidentského stolce. Jsou-li tyto informace správné, prosíme vás, pane prezidente, jménem svým i jménem armády, abyste neodcházel a abyste zůstal. Považujeme nejen za svoji povinnost, ale i právo, pane prezidente, abychom jako staří bojovníci, kteří stáli u kolébky státu i za něj v prvním i druhém odboji bojovali, tuto prosbu jménem armády i jménem svým přednesli. Jsme přesvědčeni, pane prezidente, že s tímto názorem souhlasí celý národ, neboť není nad vás v tomto národě větší jednotící síly, kterou v tuto dobu tak nezbytně potřebujeme, a proto ještě jednou vás, pane prezidente, prosím, zůstaňte se svým národem a neopouštějte jej.“

Po přečtení projevu pan prezident republiky poděkoval a vybídl zástupce armády, aby se posadili. – Ministr národní obrany se obrátil na pana prezidenta s dotazem, jak posuzuje situaci. Pan prezident označil situaci za vážnou a výslovně zdůraznil, že ve věci demise ministrů tří politických stran nikdo s ním nemluvil, nikdo se s ním neradil, naopak, že demisí byl sám překvapen. Snažil se po celou dobu udržet jednotu v národě, ale to, co se stalo, ve skutečnosti národ rozdvouje. Jednal o podané demisi postupně s odstupujícími ministry jednotlivých stran, snažil se ze všech sil přimět je k dohodě s komunisty, přimět je k další spolupráci, přesvědčoval je o nutnosti zachováti jednotu v národě. Podařilo se mu nakonec tyto ministry přimět k tomu, že byli svolni jednat s komunistickou stranou. Předseda vlády a komunistická strana, jak je ostatně známo i z obsahu vyměněných dopisů, postavili si však hlavu a odmítli se stranami odstupujících ministrů vůbec jednat. Jednání se protahovalo a nakonec pan prezident, když tlak na něho vzrůstal, aby zabránil případnému neklidu, demisi odstupujících ministrů přijal, a poněvadž stát musí žít a musí mu někdo vládnout, akceptoval návrh předsedy vlády na doplnění vlády novými ministry.

Je přirozené, že s tímto postupem, který vlastně jde proti jeho celoživotnímu dílu a který [se] ho velmi bolestně dotýká, kdy komunisté si postavili justament a kdy použili k nátlaku na prezidenta „pražské ulice“, nemůže souhlasiti, a proto také nemůže zůstat ve své funkci. Nemůže přihlížeti k tomu a nésti za to zodpovědnost, aby byli lidé pro svoje politické přesvědčení propouštěni z továren, úřadů, zaměstnání, zatýkáni. Nikdo nemůže zaručiti, že u nás nebudou internační a koncentrační tábory. Za tohoto stavu nemůže zůstat a je pevně rozhodnut odejít.

Na otázku ministra národní obrany, jaký vliv budou mít naše události na mezinárodní situaci, odpověděl pan prezident zhruba toto:

Mezinárodní situace je velmi vážná, jak jsem ostatně s vámi, pane ministře, mluvil jak v Sezimově Ústí, tak i později. Události u nás mají a budou mít velký vliv na mezinárodní situaci. Vám vojákům to mohu říci, je to jen pro vás, abyste znali můj názor. Události naše rozvíří válečný konflikt, kterému jsem chtěl zabrániti. Vývoj nyní půjde tak, že tomu bude těžko čeliti.

Ministr národní obrany potom se obrátil opět na pana prezidenta s prosbou, aby neodstupoval a národ neopouštěl. Pan prezident na to odpověděl, že je rozhodnut podat demisi. Jelikož byl zvolen parlamentem, podá proto demisi parlamentu, který o ní rozhodne. Poté pan prezident republiky se rozloučil se všemi, kteří odcházeli velmi pohnuti.

J. Smutný: Únorový převrat IV, s. 170-171.

a Zázpis pořídil gen. A. Hasal.

Záznam V. Clementise o rozhovoru s prezidentem Benešem*

I. Informoval som ho v hrubých rysoch o chystaných zmenách na zastupiteľských úradoch a prevedených v centrále **MZV**, pričom prejavil súhlas s tým, aby tieto zmeny z dôvodov naliehavosti boli robené v súhlase s predsedom vlády a vládou bez jeho predbežného súhlasu. Konkrétny záujem javil len o činnosť akčného výboru na veľvyslanectve v Moskve a o tamojšieho veľvyslanca.

Potom som prešiel na prípad Slávikov, pri čom vyhlásil, že nerozumel včerajšej správe, ktorá hovorila o akýchsi činiteľoch a boli tam nejasné narážky. Vysvetlil som, že náhly obrat Slávikov, ktorý deň pred svojou rezignáciou poslal prejav loyality, bol uvádzaný v súvis s možnosťou, že mu boli dodané nejaké nepravdivé správy, alebo dokonca vzkaz označený za vzkaz od prezidenta, že sa tak mohlo stať buď prostredníctvom bývalých spravodajcov, ako napr. Bartíka, alebo možno i cestou Steinhardta. Keď som však potom osobne so Slávikom hovoril po telefóne, dospel som k názoru, že tomu pravdepodobne tak nie je, lebo vôbec nereagoval na moje jasné zdôraznenie, že je snád' obeťou mystifikácie a že jeho krok je iste proti vôli jak Masarykověj, tak aj „najvyššieho miesta“.

Němcova rezignácia bola očakávaná, čakám rezignáciu Ingra a niektorí si myslia, že bude rezignovať aj Táborský. Slávikovi som po telefóne povedal, že spáchal najbezcharakternejšiu vec s akou som sa stretol, a prosím o zmocnenie, aby som mohol cirkulárkou vyrozumieť vyslanectvá o tomto rozhovore, ako aj o tom, že prezident odsudzuje toto zradcovské jednanie.

Po istom váhaní prezident odpovedal, že nemá nič proti tomu, aby som cirkulárkou vyrozumel zastupiteľské úrady o tom, že som mu o rezignáciach referoval, ale je proti tomu, aby tam bolo uvedené, že on tieto prípady odsudzuje.

Odpovedal som, že tak by bola cirkulárka škodlivá, pretože by sa znej usudzovalo a contrario. Jednanie týchto ľudí je predsa v jasnom rozpore s jednaním prezidenta, ktorý aj keď nesúhlasí, prikláňa sa k riešeniu, ktoré neškodí republike. Jesliže títo vyslanci nesúhlasili, mali v tichosti prísť domov a vzdať sa svojich úradov. Oni však volili spôsob, ktorým nám zámerne chcú škodiť.

Prezident súhlasil, ale odôvodňoval svoje stanovisko tým, že on zatiaľ žiadne vyhlásenie nerobí, a že keby odsúdil jednanie týchto vyslancov,

mohlo by byť na nom týmže právom žiadané, aby odsúdil jednanie niektorých politikov u nás doma.

Potom som mu podal výklad o ohlase našich udalostí v zahraničí, ako aj o našich informáciach ohľadne proti nám zamýšľaných krokoch so strany západných veľmocí, ako aj o prípadných našich protiopatreniach.

II. Na to som sa ho spýtal, ako on posudzuje situáciu u nás a čo zamýšľá robiť.

Odpovedal, že zatiaľ sa snaží zdravotne zotaviť, lebo ho udalosti posledných dní vyčerpali. (Už dávno nebol v takej dobrej kondícii, ako som ho našiel pri tomto rozhovore.)

Zatiaľ pozoruje vývoj vecí, odmieta interviewy, o ktoré je stále žiadaný zahraničnými žurnalistami a počúva s uspokojením, že sa situácia ukludňuje.

Položil mi ešte celý rad otázok o chystanom postupe vlády, o náladách ľudu, interestoval sa o bývalého ministra Procházku a podobne.

Po mojom výklade a odpovediach na konkrétne otázky niekoľko razy sa vracal k priebehu udalostí v krízových dňoch, a znovu a znovu zdôrazňoval, že demisia bola preňho prekvapením.

Z mojej strany som podtrhol, že aj on nám môže potvrdiť, že sme my krízu nevyvolali, že sme našich partnerov nesčíselnekrát varovali, ale keď už kríza bola, urobili sme všetko, aby bola vyriešená definitívne, to je bez možnosti recidívy. Znamenalo to síce skok v našom vývoji, ale skok logický a bude v náš prospech, že bol urobený včas. Použili sme tejto príležitosti, aby boli korigované chyby a odstránené nedostatky v koncepcii našej fudovej demokracie.

Veľmi uvítal moje uistenie, že nie sme a nebudeme vedení v našom jednaní žiadnou pomstychtivosťou, nemienime nikoho perzekvovať, hoci nemôžeme nechať bez trestu to, čo je zločinné, a tých, ktorí sa dokonca spájali s cudzími agentami.

Najväčší záujem javil o osud prepustených univerzitných profesorov.

Keď znovu zdôrazňoval svoje uspokojenie nad ukludnením pomerov, pripomenul som mu, že je tu ešte jeden moment, ktorý narušuje stabilitu, a to je skutočnosť, že zahraničná propaganda stále tvrdí, že prezident bude rezignovať. Doma sa robí šopkaná propaganda, rozširujú mnohé detaily apod.

Prezident na to reagoval takto:

„Já o těchto věcech budu mluvit s Gottwaldem. Víím, že je teď zaujat, že máte první zasedání vlády a že si jistě připravuje vládní prohlášení pro zasedání parlamentu. Doufám, že mě pak vyhledá, jak jsem mu již osobně zdůraznil, že ho očekávám kdykoliv. Ale zatím chtěl bych, abyste mu řekl

- a formuluji to stručně a jasně, a prosím, abyste to tak reprodukoval - toto:

Za první, nikdy nepůjdu proti komunistům.

Za druhé, neopustím republiku bez toho, abych se o tom poradil s vládou.

Za třetí, nikdy jsem nepomýšlel a nikdy nepřipravoval a nikdy bych se neúčastnil tak zvaného třetího odboje, protože by to znamenalo předně jít proti Sovětskému svazu, a já jsem proti Sovětskému svazu nikdy nešel a nepůjdu. A pak by to znamenalo automatické spojenectví se všemi nepřáteli našeho národa".

Odpovedal som, že my sme od neho ani iný postoj nikdy neočakávali, že všetci tí, ktorí dnes v zahraničí idú proti nám, sa dostávajú automaticky na platformu ďurčanskovcov a musia rátať s vojnou, v ktorej avantgardou útoku proti Sovietskomu zväzu a teda aj nám, boli by nemecké regimenty. Ja práve preto neverím v bezprostrednú vojnu, lebo Američania Nemcov ešte vojensky neorganizujú.

Prezident týmto vývodom prizvukoval a žiadal ma, aby som mu prišiel referovať, jestliže budú nejaké dôležité veci.

VC."

SÚA - A ÚV KSČ, sv. 103, a.j. 1176.

- a Text dokumentu je publikován bez jazykové redakce, včetně všech bohemismů, které obsahuje.
- b Rukopisné iniciály - Vladimír Clementis.

Poznámky prezidenta Beneše o rozhovoru s K. Gottwaldem

1. Krize.
2. Přijal jsem řešení těžké.
3. Podepsal jsem vyřešení ústavní – protože zabránil krveprolití.
4. Odešel jsem z Hradu.

Ted' chci závěry"

a) Nejdu proti vám.

Nepůjdu proti Sovětům.

Nepůjdu do vyhnanství účastnit se nějaké akce, tj. nepůjdu proti státu.

Během krize – některé chyby:

držel jsem se příliš mimo; a nemohl jsem rozseknout.

Chtěl jsem to smířit – můj dopis komunistům.

Viděl jsem, že to není možné.

Nebylo to možné.

Nemluvil jsem s nikým, ani o SNB – nebylo možno se smířit – ani o demisi – přijmout.

Závěr: 1. nepřijal jsem konflikt dvou, ale

2. musel jsem nakonec řešit zabránění tohoto konfliktu, proto jsem odešel, a č e k á m, co bude dál.

Mnoho vyzvání ano

ne

Budu pracovat o dohodu, aby nedošlo k úplnému rozpolcení národa.

Nebo odejdu.

Nedělám si iluze, ale hledám lidi dobré vůle.

Gottw.: 1. Nebude perzekucí, strana nemá ten úmysl.

2. Byly přehmaty – bude to napraveno.

3. Nebude monstre-procesu.

4. Kde byly nezákonnosti, bude se trestat a politicky kacérovat.

5. Ti ministři se nemohou vrátit – bude se čistit i v parlamentě, nikoli perzekvovat.

6. Co je pro nás nepřijatelné je, že oni to zhuntovali a pak utekli a hodili vám to na hlavu.

My jsme proti vám nešli – vy jste se od nás distancoval.

Já: ano, chtěl jsem napřed vidět, co budete dělat – a nyní čekám, co budete dělat dál – nerad vidím, že vyhazujete tolik lidí, co s tím bude dál; to je pro mne rozhodující, dle toho já budu postupovat.

Ta vlajka má být nahoře – ano, ale já čekám.

Ta lehkomyšlnost – co oni provedli – já – i já udělal chyby, neměl jsem připustit, aby odmítali přicházet do vlády – já sice nemám práva jim to nařídít, ale mělo mi napadnout, že to vyhraní v nesmiřitelný konflikt.

SÚA – A UV KSC, fond 100/24, sv. 33, a.j. 782, též J. Smutný: Únorový převrat V, s. 56-57.

a Podtrženo autorem v originále.

Záznam generálního ředitele Národní banky Leopolda Chmely o rozhovoru s prezidentem Benešem

Pan prezident chtěl znáti hospodářskou situaci. Podal jsem mu proto všeobecnou informaci o situaci hospodářské, o situaci devizové, o vývoji zahraničního obchodu, o organizaci peněžnictví, která má býti v několika týdnech provedena v rámci plánovaného hospodářství, o československém průmyslu, o situaci měnové, s tím závěrem, že jsme překonali relativně velmi lehce únorové dny a že nehrozí naprosto žádné nebezpečí z tohoto hlediska, až na dočasnou újmu devizovou, která je zapříčiněna hlavně loňskou neúrodou. Po několika dotazech přešel prezident Beneš k otázkám politickým a především zahájil rozhovor únorovými událostmi.

Řekl mi, že v únoru byl postaven před velmi těžkou situací, zvláště když předtím několikrát zdůrazňoval politickým stranám, které tehdy podávaly demisi, aby tuto nepodávaly, poněvadž se lehce z vlády utíká, ale těžko se do ní vrací. Přes jeho varování byla podle jeho slov demise podána, přičemž nebyl ze strany demisionujících proveden žádný další krok ani jimi, ani v jejich stranách, takže veškerá tíha odpovědnosti spočívala pouze na bedrech prezidenta republiky. Řekl jsem mu, že již dávno jsem upozorňoval na špatně vedenou politiku Zenklova a že jsem mu několikrát zdůraznil, a také při posledním rozhovoru, že Zenkl není ani vůdcem strany a tím méně státníkem. Řekl jsem mu dále, že zejména národní socialisté dělali politiku romantickou, snad i dobrodružnou, a že dokonce ani mezi vedením a poslanci vlastní strany nebylo žádného styku. Jestliže tedy v komunistické straně věděl každý člen strany, jakou má povinnost a jaké má určení v případě napětí, nebylo ve straně národních socialistů učiněno ničeho, a bylo tedy úplným blufem to, co jejich tisk stále uváděl. Proto také porážka strany byla stoprocentní.

Prezident mi na to odvětil, že i během krize se ztotožňoval s Gottwaldovými návrhy, až na to, že žádal, aby krize byla skončena smírnou cestou, tedy narovnáním mezi komunisty a ostatními stranami. Řekl jsem potom prezidentu republiky, že podle mého soudu, nemohl-li Gottwald sedět v lavici ministrů se Zenklem, že nemohl přijmouti nikoho, koho mu Zenkl do lavice ministrů poslal. I tuto tezi prezident republiky uznal.

V dalším rozhovoru přešel prezident na otázku války a ptal se mne na moje mínění. Pravil jsem prezidentovi, že se nedomnívám, že by došlo k válce, poněvadž Sovětský svaz činí vše, aby válku zamezil, a proto také

nikde nevystupuje ofenzivně, jak vidíme v případě Ameriky. Amerika má mnoho vnitřních problémů a já se domnívám, že těžko by se americký národ ztotožňoval s myšlenkou války chtěnou nejvýše americkým kapitálem, protože se dosud nepodařilo převést americkou válečnou výrobu na mírovou, a proto kazuisticky kapitálem zaplacený tisk se snaží poukazovat na válečné nebezpečí ze strany slovanských států, nebo lépe řečeno ze strany komunismu, anebo na nutnost preventivní války. Domnívám se, že ani k tomu nedojde, i když Amerika má určitý náskok ve výrobě atomových pum, které však nemohou rychle válku skončit; zvláště kdyby Rusko použilo jedné či dvou pum na velká americká města, změnila by se podstatně americká situace. Podle mého soudu nedá se socializace světa zastavit zbraněmi, která by mohla i při použití zbraní přeskochit Evropou do Spojených států.

Vcelku prezident souhlasil s tímto míněním. Je přesvědčen, že vedení v Moskvě a zejména Stalin je zárukou trvalého míru a že vedení Moskvy učiní vše, aby mír byl zachován. Obává se však, aby někdo z podřízených orgánů na exponovaných místech spíše nešikovností než úmyslem nevyprovokoval velké napětí politické, které by mohlo mít vzápětí válku. Řekl jsem mu, že se domnívám, že za daného stavu ani v Itálii nebudou Sověty žádným způsobem průběhem voleb vystupovat, poněvadž to považují jednak za vměšování se do italských poměrů, ač na druhé straně se do nich Amerika vměšuje, a proto nelze podle mého soudu počítat s tím, že by italská komunistická strana měla jakoukoliv podporu ze strany Sovětského svazu. Na to mi prezident odvětil, že měla-li by být válka, musila by být podle jeho soudu brzy, to znamená snad letos nebo nejdéle příští rok, poněvadž v r. 1950 již budou Sověty tak daleko, že by vítězství zbraní Ameriky stalo se problematickým. Sám si nepřeje války, protože vidí ve válce konec republiky a konec československého národa, zvláště když vidí snahu Ameriky, vytvořit z německého lidu nový „Kanonenfutter“ pro americké imperialistické cíle.

Nato se vrátil ke své osobě a já jsem se přímo dotázal, jak se hodlá v budoucnu zachovat. Řekl mi, že hned v prvních dnech oznámil Gottwaldovi, že by nikdy republiku neopustil, poněvadž považuje odchod z republiky a boj proti vlastnímu státu a vlastnímu národu za naprosto nemravný. Řekl mi dále, že lidé, kteří opustili republiku, se vyřazují z národního členství a vlastně řadí se do řad Němců, kteří touží po odvetě. Sám zpočátku počítal s demisí, poněvadž se domníval, že národ je rozdvojen. Na to jsem mu odvětil, že nepovažuji jeho mínění za zcela správné, jak je vidět z chování se bývalých straníků strany národně socialistické nebo strany lidové, které

se houfně rozpouštějí z vlastní iniciativy. Je viděti, že tito lidé přestali důvěřovat vlastnímu vedení, které je zklamalo a oklamalo, a hledají cestu ke straně státotvorné – ke straně komunistické. Jestliže se ale domnívá, že přesto je tu ještě určitá skupina lidí, která nesouhlasí s vládním programem, pak že je jeho povinností aby zůstal a tím potvrdil správnost vládního programu a přivedl bloudící osoby na správnou cestu.

Zmínil jsem se při této příležitosti o jeho vystoupení ve Vladislavském sále, kde musil vidět, že veškerý lid ho má stále a spontánně rád. Tato zmínka ho potěšila, vyslovil svoji spokojenost s provedenými oslavami a řekl mi, že již nepomýšlí na demisi, že však má ještě určitou výhradu, totiž aby osoby, které byly v únorových dnech odstraněny, byly postupně vráceny k odpovědné práci. Dodal pak, že i předseda vlády a ministr Nedjly mu slíbili, že tam, kde se staly přehmaty, budou tyto přehmaty velmi rychle odstraněny. Ba dokonce prý mu předseda vlády slíbil, že nebude činit žádný zákrok proti ministrům, kteří podali demisi v únorových událostech. Řekl jsem mu na to, že mu mohu dokázat, že na vedoucích místech zejména v hospodářském světě stojí funkcionáři – bývalí straníci nár. socialističtí nebo lidoví (např. v Živnobance) a řekl jsem mu dále, že sám předseda vlády a ministr financí se starají o to, aby Ferdinandu Peroutkovi byla zajištěna slušná penzijní renta jako životní základ. Pak jsem uvedl, že jsem slyšel z mnoha úst vynikajících komunistických představitelů, že jako v každé straně i tam se vyskytl místy plevel, který šel dále, než bylo patřično, a že jsem přesvědčen o tom, že jistě bude vbrzku vše uvedeno na pravou míru.

Měl jsem nakonec dojem, že prezident již vůbec na podání demise nepomýšlí, rozhodně však že chce zůstat u svého národa. Jak jsem se zmínil, odsoudil velmi příkře emigraci, která směřuje ke kolaboraci s Němci.

Vrátili jsme se nato k určitým hospodářským problémům. Prezident položil hlavní důraz na řešení otázky zaplacení znárodněného průmyslu cizím státům. Řekl jsem mu, že jsem v této věci měl rozhovor s ministrem financí a že ministr financí vidí nutnost zahájení jednání s cizími státy a že důsledný neúspěch lze přičísti zmocněnci pro tato jednání, poněvadž skončila vesměs nezdarem. Zdůraznil jsem prezidentovi, že toho času nemůžeme mítí zájem na placení, ale že máme zájem na jednání s cizími státy a aby nám totiž buď zvýšeným vývozem nebo ve formě dovozních přírážek bylo umožněno podle našich možností postupné splacení našich závazků. Na to mně řekl prezident, že jestliže Niederle není schopen, aby si ministr financí jmenoval jiného zmocněnce, že však klade velký důraz na vyřešení této otázky. – Dále pak se předmět rozhovoru točil kolem možnosti embargo

Spojených států na vývoz ať už surovin, nebo investičních statků jiných. Řekl jsem mu, že i po této stránce uvažujeme o možnosti náhrady z jiných zemí, a přiznal jsem, že by to znamenalo podstatné zhoršení naší plánované dvouletky nebo budoucí pětiletky; domnívám se však, že k tomu nedojde, protože uzavřením amerického trhu do států s plánovaným hospodářstvím by Amerika poškodila především sebe a že proto asi k tomuto aktu nedojde. Prezident se obzvláště zajímal o stanovisko Ameriky a přál si, abych mu podal zprávu o postoji Ameriky vůči nám na hospodářském poli. Na to jsem mu řekl, že Mezinárodní banka vysílá tento měsíc svoje experty k nám, aby přezkoumali možnost půjčky. Řekl jsem mu, že chci pro případ jednání s Mezinárodní bankou použití této teze: Mezinárodní instituce jsou dnes většinou usazeny v Americe, což vzbuzuje nelibost všech členských států, které se snaží o přesunutí mezinárodních organizací a institucí na jiné neutrální pole, zejména do Ženevy. Jestliže přesto, že byl vyhlášen Marshallův plán, poskytne Mezinárodní banka Československu potřebnou půjčku na jeho obnovu, dokumentuje tím před celým světem, že není institucí americkou, nýbrž skutečně mezinárodní a silně posílí svoji prestiž u všech evropských států. Prezident žádal, aby o výsledku jednání byl později zpraven.

Měl jsem pocit, že zdravotně je na tom lépe a že načerpal více tělesných fondů. Oznámil jsem mu také, že jeho osobní lékař MUDr. Klinger žádal u nás o přiděl deviz na cestu do Anglie, které jsme poskytli po předloženém potvrzení Kanceláře prezidenta republiky a ministerstva vnitra o výjezdním povolení. Na to mi řekl prezident, že Klinger mu telefonoval, že se jeho choroba zhoršila a že musí odjet pravděpodobně k operativnímu zákroku do Anglie co nejdříve; prezident neměl námitek proti odletu. Klinger mu také oznámil, že se vrátí nejdéle do měsíce zpět. Prezident ho nikterak nepostrádá, poněvadž je v lékařském ošetření prof. Hynka a dalších pražských lékařů, kteří ho dvakrát týdně navštěvují a jsou s jeho zdravotním stavem spokojeni.

Toto je asi vše, co jsem si pamatoval z posledního dvouhodinového rozhovoru.

SÚA – A ÚV KSČ, fond 100/24, sv. 103, aj. 1176.

Návrh abdikačního dopisu prezidenta Beneše

Pane předsedo,

Ústavodárné národní shromáždění je před schválením nové ústavy. Studoval jsem pečlivě návrh této ústavy a sledoval jsem také průběh jednání o něm; je mi jasno, že ústava Národním shromážděním přijata bude.

Byl jsem vždy a jsem demokrat a socialista. Souhlasím s články ústavy, které mají být nově podkladem hospodářské výstavby státu a socialistického vývoje budoucího života naší národní společnosti. Konstatuji však, že některé články ústavy jsou takového dosahu, že moje svědomí a mé přesvědčení o demokracii i mé pojetí lidských a občanských práv mi brání vysloviti s nimi plný souhlas.

Nechtěje vyvolati situaci, která by nastala, kdybych jako konstituční prezident republiky zákon o ústavě nemohl podepsat, rozhodl jsem se vrátiti Ústavnímu [!] národnímu shromáždění prezidentský úřad, jímž mne poctilo svou jednohlasnou volbou dne 31. května v r. 1946°. Tímto dopisem tak činím.

Za únorových událostí jsem se rozhodl, zcela svobodně podle vlastního uvážení, setrvati ve svém úřadě, byť jsem nesouhlasil na žádné straně s formami, jichž bylo použito. V konfliktu názorů, stran a osob chtěl jsem zabránit rozdělení národa a boji mezi jeho složkami. Setríváje v úřadě, sledoval jsem další vývoj zaměřený k urychlené socializaci, ochoten pomáhat při jejím uskutečňování všude, kde by se vývoj ten v zásadních věcech nerozcházel s mým svědomím a mým světovým názorem.

Odcházím z úřadu prezidenta republiky a jako její prostý občan budu plniti své povinnosti. Mezinárodní situace je stále vážná, svět se nezotavil z hrozných ran poslední války, mír není uzavřen a horizont je zachmuřený.

Děkuji Ústavodárnému Národnímu shromáždění za jeho důvěru, děkuji za důvěru a lásku lidu, která mi byla vždy nesmírnou posilou a kterou jsem se snažil nikdy nezklamat. Přeji všem svým drahým spoluobčanům, jejich zodpovědným zástupcům a jejich vládě, aby republika zůstala ušetřena všech pohrom, aby všichni žili a pracovali v snášenlivosti, lásce a odpouštění, svobody přáli a svobody svědomitě užívali.

Váš Dr. E. B.

J. Smutný: Únorový převrat V, s. 58-59.

1 Omyl v datu. Volba proběhla 19. června 1946.

Záznam

o návštěvě pana předsedy vlády K. Gottwalda u pana prezidenta republiky v Sezimově Ústí dne 4.5.1948 v 16 hodin

Pan předseda vlády v úvodních slovech dal najevo, že ví, že přichází k panu prezidentovi v záležitosti velmi vážné a smutné.

Pan prezident poznamenal, že si ráno připravil záznamy, aby mohl logicky probrat věc, kterou chce předsedovi vlády oznámit.

Děkuje mu za jeho návštěvu. Rozhodnutí, které mu chce oznámit, je důležité, osobní a definitivní. Jeho rozhodnutí vztahuje se také na to, co spolu mluvili v Košicích, a proto ho ujišťuje, že rozhodnutí jeho vychází od něho osobně a nikoliv z popudu předsedy vlády. Chce mu říci všechno, co si myslí, jasně, upřímně a přátelsky, i to, co se týče osoby předsedy vlády i jeho strany. Prosí, aby věřil, že i přes obtíže, které se projeví v posledních měsících, postupoval prezident k předsedovi vlády loajálně a konstatuje, že také předseda vlády postupoval loajálně vůči němu. Kvitoval jeho ujištění, že únorové události nebyly namířeny proti prezidentovi republiky.

Podnětem k dnešní rozmluvě je prezidentovo studium návrhu ústavy. Studoval ji pečlivě od chvíle, kdy mu ji odevzdal poslanec dr. Procházka. Přemýšlel o tom i po nocích a v sobotu ráno došel k definitivnímu závěru, který mu chce dnes oznámiti. V sobotu ráno oznámil to nejprve své ženě a zavolal hned v sobotu kancléře Smutného, aby mu totéž sdělil. Neměl s nikým žádných porad, s nikým nemluvil ani nejednal a kromě Smutnému o věci nikomu neříkal. Požádal Smutného, aby zašel ihned k předsedovi vlády a informoval ho o rozhodnutí podati demisi a požádati předsedu vlády o návštěvu. Znovu konstatuje, že žádné politiky nepřijímal, zdůrazňuje a podtrhuje, že všechna jeho rozhodnutí a závěry jsou výlučně jeho závěry a rozhodnutími osobními.

Prezident ujišťuje, že měl vždy ve zvyku jednat o všech otázkách s otevřeným hledím, stejně tak i dnes chce se s předsedou vlády otevřeně dohodnout. Běře tuto věc velmi vážně, odchod prezidenta republiky z úřadu je věc vážná, a proto chce otevřeně otázku tu s předsedou vlády prodiskutovat. Otázka hlavy státu je důležitá a vážná a musí dle toho býti řešena.

Především chce mu říci několik svých poznámek o nové ústavě. Prodiskutoval ji dlouze s poslancem dr. Procházkou a došel k závěru, že jeho názory se velmi rozcházejí s názory obsaženými v ústavě. Rozdíl v názorech neznamená, že to musí býti spor nebo boj, ale prezident myslí, že o těchto názorových rozdílech nebude možno se úplně dohodnout.

V čem jsou tyto názorové rozdíly?

V čem prezidentovo pojetí se lapidárně liší od ústavy, je formulace ústavy o vůli lidu. Cítí se povinen předsedovi vlády to říci. Ta formule je jiná, nežli byla v ústavě dřívější; také je jinak podle toho formulována přísaha prezidenta republiky a prezident s touto formulací souhlasiti nemůže. Text přísahy je ovšem důsledek celého pojetí vůle lidu. Prezident vidí, že v ústavě není určeno, jakými formami se má vůle lidu projevit a jaká jsou její omezení. To nakonec prakticky znamená, že jak členům vlády, tak prezidentu republiky určuje postup vůle lidu, ale není řečeno, jak se stanoví vůle lidu a z toho vzniká nejistota. Nakonec by to mohla být ulice, která bude ohlašovat vůli lidu a toho se prezident bojí. Je to pro něj velmi závažná věc a hrozí se jí. V únoru se podvolil; podle předsedy vlády byla to vůle lidu, ale byla to vlastně ulice. Říká přímo, že za těch okolností nemůže být prezidentem republiky, když dnes taková možnost je dána dokonce ústavou. Nechce se znovu dostat do té situace a jediný závěr, který z toho musí udělat, je odejít.

Je si vědom, že by měl tuto otázku diskutovat s ústavním výborem, ale nechce tak postupovat. Prostě konstatuje, že ze situace může vyvodit jediný důsledek, to je odejít. Má-li pochybnosti – a prezident konstatuje, že je má – musí odejít. Je to pro něj věc velmi vážná a ví, jaké to bude mítí důsledky pro budoucnost.

To je první fundamentální otázka. Nyní upozorňuje na druhou, také vážnou otázku. Omlouvá se předsedovi vlády, že jeho výklad je dnes pomalejší a méně dobrý, nežli by si přál, k čemuž předseda vlády konstatuje, že naopak v tomto rozhovoru pan prezident je právě v dobré kondici.

Ta druhá věc je otázka volebního zákona. Prezident zákon podepsal z toho důvodu, že nakonec formulace se mu zdála ucházející. Když však viděl, jak se v diskusi předsedy ÚRO náměstka Zápotockého vyvinula otázka jednotné kandidátní listiny, měl prezident pochybnosti. Požádal, aby k němu přišel pan ministr vnitra Nosek, chtěl vědět, co rozhodnutí předsedy ÚRO znamená, neboť byl přesvědčen, že dle jeho názoru důsledky rozhodnutí náměstka Zápotockého neodpovídají demokratickým předpisům. Prezident zdůrazňuje, že podle jeho názoru to demokratické volby nejsou; prosí, aby předseda vlády vzal to tak, jak to on říká, neboť uznává, že mohou být lidé jiného názoru, ale jeho mínění je, že jednotná kandidátní listina neznamená volbu demokratickou. Uznává, že předseda vlády může mítí jiné stanovisko, ale prezident cítí se povinen říci mu názor svůj a vyvodit z toho důsledky, stejně jako v té otázce vůle lidu.

Předseda vlády klade otázku, zda pan prezident se domnívá, že volby nebudou demokratické tím, že bude jednotná kandidátka a že volby nebudou tajné?

Prezident odpovídá, že ano, ale uznává, že mohou být názory jiné. Jestliže v tomto případě ty názory jiné má ministerský předseda a vůdce strany, prezident nemůže změnu názorů těch vynucovat; je to fundamentální rozpor, je třeba si to říci, z tohoto fundamentálního rozporu vyvodit důsledky – a odejít.

Když se poprvé dozvěděl o možnosti jednotné kandidátní listiny, požádal ministra Noska o rozmluvu. Prosil ho, aby nestavěli prezidenta do této situace, neboť nebude moci zákon podepsat; žádal ho, aby mluvil s předsedou vlády a upozornil ho na své skrupule. Fakt je, že ministr Nosek byl tehdy právě tak překvapen jako prezident, řekl mu, že bude mít s tím v úřadě velké potíže a že nejsou na to připraveni. Prezident ho tedy požádal, aby mluvil s předsedou vlády a s náměstkem Zápotockým. Ministr Nosek slíbil, ale nikdy žádnou odpověď prezidentu nedal, volby jednotné však přišly. Prezident znovu konstatuje, že jsou tu názorové rozdíly, on nemůže jen tak přijmout stanovisko druhých, proto musí z toho vyvodit důsledky.

Prezident uvádí dále řadu otázek, jež charakterizuje jako méně podstatné. Je to otázka občanských práv. A tato otázka je důležitá přesto, že práva ta jsou v návrhu ústavy dost podstatně rozšířenější a důležitější nežli byla v ústavě staré. Na druhé straně však vidí, že se připravuje zákon na ochranu lidově demokratické republiky a v zákoně tom jsou meze občanských práv stanoveny tak, že vlastně rozsah jejich bude velmi úzký. Jinými slovy, rozsah těch občanských práv bude určovat ministerstvo vnitra, de facto, a nebudou rozhodující ty předpisy, které jsou v ústavě. Co prezidentovi hlavně vadí v návrhu ústavy je, že jsou tam věci dvojsmyslné a bude záležet jen od úřadů, jak je budou vykládat. Potom je důležité, že v ústavě nejsou garancie těch občanských práv, jako bývají v jiných ústavách. Není tam například správní soud.

Předseda vlády upozorňuje, že ustanovení o správním soudě v ústavě je. Prezident připouští, že se může mýlit, myslí, že v ústavě se jen říká, že správní soud bude, ale není tam stejně uveden volební soud a ústavní soud. Předseda vlády upozorňuje, že pravomoc ústavního soudu přechází na předsednictvo Národního shromáždění.

Prezident konstatuje, že dvojsmyslnost různých ustanovení vyvolají nejistotu a když on stojí před takovou nejistotou, je skrupulózní a bojí se věci toho rázu podepisovat. Soudci například jsou neodvislí jen pokud jsou soudci z povolání, ale neodvislost soudců z lidu není zaručena.

Prezident opakuje, že to jsou věci méně důležité, že však chtěl ukázat, v čem má skrupule; jinými slovy, ústavě chybí demokratická kontrola občanských práv.

Tyto věci prezident uvažoval, když si kladl otázku, zda může ústavu podepsat. Nechce dostati předsedu vlády do situace, že by ústavu nepodepsal, je si vědom, jak by to působilo na naši veřejnost a na veřejnost mezinárodní. Když si pak položil otázku, co má dělat, cítil, že je jeho povinností odejít a umožnit předsedovi vlády a jeho straně, aby prezident mohl býti nahrazen a aby si zvolili prezidenta republiky, jenž by ústavu a to všechno mohl bez skrupulí podepsat. Je to v první řadě věcí komunistické strany. Prezident nechce říkat komunistům, že mají dělat něco jinak, ale nechce překážet. Proto opakuje předsedovi vlády, že má z tohoto hlediska upřímnou touhu odejít. Zádá předsedu vlády, aby v tom nehledal žádné cizí vlivy. Je to jen a jen jeho osobní rozhodnutí. Pochybnosti o ústavě vyšly z diskuse s poslancem dr. Procházkou a z prezidentových úvah a zdůrazňuje, že nikoho nepřijímá a nikoho nežádá, aby mu dělal výklady nebo sděloval stanoviska. Vše je výlučně jeho. Opakuje, že i ze zdravotních důvodů si nemůže dnes pozvat členy ústavního výboru a diskutovat s nimi, a když nemůže dělat věci pořádně, raději je nedělá. Proto také poskytuje komunistické straně volnost, aby si věci zařídila jak ona potřebuje.

A prezident uvádí dále: praví, že mluví s předsedou vlády s plnou otevřeností a přesvědčením a prosí ho, aby to z tohoto hlediska bral. Prezident nechce žádný rozpor nebo dokonce v rozporu s předsedou vlády odejít, hlavně z ohledu na mezinárodní veřejnost chce, aby měli čas tu věc vyřešit. Nechce, aby oni měli rozpory s prezidentem a prezident s nimi, aby se toho nemohlo zneužít. Prezidentu je tento stát tak drahý, že nic neudělá, co by jej poškodilo. Řekl již v únoru dr. Clementisovi, aby se nedomníval, že prezident nebere ohled na mezinárodní veřejnost, ale dnes musí říci, že i zdravotní důvody ho nutí k jeho rozhodnutí. Jeho zdravotní stav není dobrý, věří sice, že se uzdraví, ale dnes musí i se svým zdravotním stavem počítat.

Na tento výklad páně prezidentův odpověděl pan předseda vlády.

Nejdříve všeobecně k prezidentovu úmyslu abdikovati. Praví, že oni by byli nejraději, kdyby otázkou odchodu pana prezidenta republiky se nemuseli zabývat. Ví, jaké důvody pan prezident má, respektuje je, ale domnívá se, že když už je nutno se rozejít, tak by chtěli se rozejít v dobrém.

Pan prezident odpovídá, že on si přeje totéž, řekl to Smutnému a doufá také, že se v dobrém rozejdou. Upozornil již dr. Clementise, že on na žádnou akci proti vlastnímu státu nepůjde, nepůjde také proti komunistům a nepůjde do žádné akce, která by byla namířena proti **SSSR**.

Předseda vlády toto uznává a je o tom přesvědčen, ale upozorňuje pana prezidenta, že když chce odstoupiti před ohlášením ústavy a tři neděle před volbami, a když to bude politicky motivovat tak, jak to napsal v návrhu svého dopisu, tak oni to musí chápat politicky, vyvodit z toho důsledky a nemohli by ponechat proto takové prohlášení bez komentáře.

Pan prezident uznává, že se předsedovi vlády celá tato otázka staví tímto způsobem, prohlašuje, že proto je ochoten se dohodnout.

K meritorním poznámkám pana prezidenta republiky chce předseda vlády odpovědět. Práví, že ústava, která je chystána, je ústava nová a právě proto také je dělána. Podle jeho soudu je tato ústava demokratičtější nežli byla ústava dřívější. Pan prezident se domnívá, že vůle lidu, jak se o ní mluví v ústavě, se může změnit ve vládu ulice. Z ústavy to nelze vyčíst. V ústavě je řečeno, že zástupcem lidu je Národní shromáždění, volené orgány národní výbory, lid má právo se organizovat, pořádat shromáždění, to nelze zakázat.

Pan prezident odpovídá: já před tou ulicí už byl – to je pro mě argument, nechci tam být podruhé.

Předseda vlády praví, že tomu rozumí, ale táže se, zdali ta ulice donutila prezidenta republiky k něčemu, co neodpovídalo zákonu. Ministři odstoupili, prezident přijal jejich demisi a jmenoval vládu novou.

Prezident opakuje, že však ho k tomu donutila ulice.

Předseda vlády podotýká, že však to, co udělal, nebyla věc protizákonná.

Prezident: Já to těžce nesl a nesu, cítím to jako ponížení prezidenta republiky a na to nemohu zapomenout. Ale s radostí jsem přijal na vědomí, když jste mi řekl, že to nebylo namířeno proti mně.

Pan předseda vlády cituje nato upozornění Marxovo, že dle ústav lid má jen právo volit a mlčet, zástupci zvolení nemají důvodu dbát jeho mínění, šest let jsou neodvislí. S tím komunisté souhlasit přece nemohou.

Prezident odpovídá, že on tak ty věci nevykládá, uznává veřejné schůze, veřejné projevy. Brání se, že zejména u něj nemůže předseda vlády předpokládat podobnou úzkoprstost. Něco však jiného je říci a priori, že vůle lidu vždycky rozhoduje.

Předseda vlády vysvětluje, že ústava mluví všeobecně jen v ustanoveních zásadních, paragrafy však že jsou velmi jasné. (Předseda vlády předčítá některá zásadní ustanovení.)

Prezident upozorňuje, že formulace jsou nejasné a brání mu ústavu podepsat. Musí však nějak odůvodnit, že odchází. Předseda vlády vidí v odůvodnění něco takového, co by způsobilo boj. Tedy je třeba se dohodnout, jak to udělat, co napíše prezident, proč odchází, a jak to všechno zařídit.

Předseda vlády brání volební zákon. Prezident vytýká tomuto zákonu nedemokratičnost, ale vždyť v textu tento zákon se vrátil k volebnímu řádu z 1. republiky. Je fakt, že se vládní strany sdružily, ale to je jejich právo. Kdo chce, má možnost opozice, jednotná kandidátka se nepředpisuje. Strany musí mít právo se sdružovat. A ohledně tajnosti voleb podotýká, že je tam slovo „může“, takže každý má právo volit tajně, když chce.

Prezident se táže, tak proč tam nedali slůvko „musí“?

Předseda vlády konstatuje shodně s prezidentem, že občanská práva jsou v ústavě rozšířena. I prvá republika měla zákon na ochranu republiky.

Prezident namítá, že občanská práva ústavou daná jsou novým zákonem na ochranu republiky podstatně omezena, což popírá předseda vlády a upozorňuje, že i v dnešní ústavě jsou občanská práva omezena.

Prezident znovu se vrací k tomu, že mu vadí volební zákon a uvedené již námítky proti ústavě (volební soud, ústavní soud a jiné, méně důležité věci).

Předseda vlády soudí, že volební soud je zbytečný, mandáty verifikuje sněmovna. Práva ústavního soudu přecházejí na předsednictvo sněmovny, což, jak podotýká pan prezident, u něj právě vyvolává pochybnosti.

A dodává, že v únoru podlehl tlaku ulice. Vidí, že podle ústavy může být do stejné situace postaven znovu, sama formule slibu prezidentského to umožňuje. Může o všech nadhozených otázkách diskutovat, byl však jednou v té situaci a nechce se v ní octnout znovu.

Předseda vlády nadhazuje, že prezident je proti stavu, jenž se vytvořil po únoru. Když říká prezident, že nechce, aby se dostal znovu do podobné situace, tak ho ujišťuje, že oni ho do té situace nepostaví.

Prezident odpovídá, že o tom nemluví, že je proti situaci, vzniklé po únoru, nekritizuje. Ale jedná se mu o to, že má podepisovat ústavu, v níž jsou věci, jež neodpovídají plně jeho přesvědčení.

Předseda vlády konstatuje, že je zde politický rozpor. Odstoupí-li pan prezident tři týdny před volbami, bude se to všude tak posuzovat.

Prezident reaguje na tuto poznámku, že mohou volby odložit na pozdější dobu, myslí-li předseda vlády, že prezidentovo rozhodnutí má nějaký politický cíl. Ale pokládá pro sebe za neúnosné, aby zůstal déle ve svém úřadě. Vždyť to na něm předseda vlády vidí.

Předseda vlády se táže, zda fyzicky i politicky? Prezident odpovídá, že po únoru nechtěl zůstat dlouho v úřadě; předseda vlády ho žádal, aby dal opět vyvěsit prezidentskou standartu, prezident mu vyhověl. Říkal si pak, že udělal chybu a lituje, že odchod v oné době neuskutečnil. Jeho zdravotní situace se rovněž nezlepšovala, ač se pořád domníval, že to bude lepší a lepší, bohužel není tomu tak. Je však přesvědčen, že za několik měsíců bude mu lépe a že se zase uzdraví.

Předseda vlády se táže, jestli pan prezident uvážil všechny aspekty svého rozhodnutí. Lid si po únorových událostech oddechl, oni to vědí.

Prezident dodává, že on v únoru to také udělal právě proto, aby to ulehčení přišlo.

Předseda vlády dodává, že byl vyčištěn vzduch, jenž se už nedal dýchat. Pan prezident mluví o volbách. Ví, že i strana ministerského předsedy chtěla jít do voleb samostatně, ale proti tomu, říká předseda vlády, byl dole takový odpor a zvedla se vlna pro jednotu, pro odklon od starých partajních nezpůsobů, že své vlastní usnesení změnili.

Prezident podotýká, že do toho on nemluví, ale má o tom své mínění.

Předseda vlády pokračuje: Velká většina to vítá. Též byla teď společná oslava 1. máje, nikdy nebyl 1. máj tak slaven, jako letos. Ukazuje to zemědělská výstava. Lid souhlasí s tou cestou, kterou jdeme. A pojednou, vy, pane prezidente, odcházíte a dostáváte se tak do rozporu.

Prezident poznamenává, že každý ví, v jaké je on situaci, a chce právě straně pana předsedy vlády umožnit, aby si vybrala jiného prezidenta, jenž nebude muset mít skrupulí.

Předseda vlády konstatuje, že by to znamenalo otevřenou roztržku, kdyby komunisté byli postaveni před otázku, že by tento politický spor nebo různost názorů měly být projednávány veřejně.

Prezident republiky odpovídá, že to on nechce, a proto se chce rozhodnout, jak tu věc národu předloží. Je však v situaci, že chce, že musí odejít, nechce však, aby to bylo obráceno proti nim, chce se rozejít v dobrotě.

A připojuje další poznámky o jeho poměru k předsedovi vlády a jeho straně. Chce zůstat s ním dále ve styku. Očekává, že situace může být obtížná, může přijít i válka, a proto zůstává předsedovi vlády k dispozici. Očekává, že zůstanou v kontaktu. Ví, že předseda vlády má svůj politický rozum a jeho nepotřebuje, ale je mu vždycky k dispozici. A dodává: „Já, kolego Gottwalde, odcházím se starostí, jak se to vyvine. Vidím, co připravují na Západě. Já se na ty věci nedívám jako někteří naši lidé, tato starost mi zůstává. Když odcházím, tak odchází celý můj život. Co bude dál, já nevím. A chci, abyste byl přesvědčen, že u mě žádných plánů proti státu nebylo, není a nebude. Opakuji to znovu, říkám to vám a vaší partaji.“

Předseda vlády poznamenává, že co se týče mezinárodní situace, je válka podle něj nepravděpodobná, my se války nedočkáme, ale naše děti a vnuci se jí nevyhnou.

Poté byl rozhovor v pracovně pana prezidenta přerušen a bylo pokračováno v salonku při kávě za přítomnosti též paní H. Benešové.

Rozhovor při kávě procházel v atmosféře „surdiny“. Prezident se vrátil k otázce voleb, jejichž způsob provedení nemůže akceptovat. Předseda vlády

Gottwald zrekapituloval, že prezident se rozchází s komunisty, nesouhlasí s nimi. Prezident uznal, že v některých otázkách je tomu tak, právě tak jako nesouhlasí s nimi v otázkách jiných. Ale ústava a volby jsou fundamentální, s tím se smířit nemůže.

Předseda vlády upozornil, že abdikaci před schválením ústavy a před volbami by museli vykládat politicky a nemohli by ji nechat bez komentáře. Upozorňuje, jaká by to byla nová pastva pro cizinu. Prezident souhlasí, že jistě by se jeho odchodu cizina chopila, ale udělalo by to méně hluku, nežli si předseda vlády myslí, rychle by to prošlo. S tím předseda vlády nesouhlasí; již za únorových událostí byl prezidentův postoj středem zájmu ciziny. Prezident: nechce udělat nic takovým způsobem, aby z toho vynikal rozpor mezi ním a komunisty. Řekl to mnohokrátě předsedovi vlády předtím a opakuje mu to i dnes, že je sice mezi ním a komunisty neshoda v názorech, ale to neznamená, že by bylo nutno se rozejít ve zlém. Naopak záleží mu na tom, aby rozchod byl takový, aby další přátelský poměr byl možný. Proto je ochoten spolu s ministerským předsedou uvažovat o formuli, kterou by se jeho abdikace veřejnosti oznámila a žádá ho, aby mu také přinesl svůj návrh formule. Předseda vlády to slíbil, naléhal však – když už prezidentův záměr abdikovat by byl neodvratný, v což nechce věřit – ,aby se to stalo až po volbách.

Prezident odůvodňuje: myslel jsem na toto datum nejdřív, ale pak jsem tuto myšlenku zavrhl, protože jsem se domníval, že právě v tom by cizina viděla jakýsi můj protest proti provedení voleb. Když předseda vlády na to naléhá a nebál by se toho ohlasu, je ochoten i o tom uvažovat. Je však rozhodnut odejít v každém případě, ale neuzavírá se tomu, vzít v úvahu každé řešení, které mu vláda navrhne.

Předseda vlády navrhl totiž v průběhu tohoto rozhovoru i další nové východisko. Podle ústavy může si prezident vzít zdravotní dovolenou 3–6 měsíců; kdyby si ji vzal, vyhnul by se i podepsání ústavy i otázce voleb, nemusel by k nim zaujímat stanovisko a po dovolené, obzvlášť kdyby byl úplně zdrav, rozhodl by se, jak by si přál.

Prezident totiž mu uváděl vedle politické stránky otázky abdikace také svůj zdravotní stav. Ten mu nedovoluje pracovat, diskutovat právě o otázkách, s nimiž nesouhlasí a tento stav je mu nesnesitelný. Paní H. Benešová i Smutný mohou dosvědčit, jak je v nemoci trpělivý. Ale fakt, že nemůže pracovat, že nemůže přijímat politiky, vyslance, být o všem informován, jak byl zvyklý, to je pro něj hrozné utrpení. Nemluvil o tom dosud, ale teď i to musí říci. Byl zvyklý celý život pracovat a teď nemůže. Chce-li odejít do soukromí, opouští vlastně celý svůj život; celý jeho život tím

končí a toto zakončení je bolestné. Ale necítí se zdráv, nemůže vykonávat svůj úřad jak dle svého svědomí cítí, že by ho vykonávat měl, a proto musí z něj odejít.

Chápe jako politik, že předseda vlády politicky musí hodnotit jeho abdikaci jinak nežli on. Nebral to dost v úvahu, když psal koncept své abdikace a uznává, že by to lidé chápali tak, jak předseda vlády to vidí. Netrvá na tom, na nové formulaci je možno se dohodnout. Ale odejít musí.

Vzpomíná své spolupráce s komunisty v Lodnýně i v Moskvě, i rozhovorů s předsedou vlády v Košicích. Bere rád na vědomí, že v únorových událostech komunistická strana nechtěla dělat potíže jemu, ale předseda vlády musí pochopit, že to byl nátlak, za něhož prezident republiky byl nucen se rozhodovat, aby zabránil krveprolití, a to ho jako hlavu státu velmi ponižilo. Na toto ponížení nemůže zapomenout. Předseda vlády opakuje ujištění, že oni, komunisté, ho už podruhé do podobné situace neuvedou. Chtějí upřímně, aby prezident zůstal v úřadě, nemyslí na změnu. Jsou přesvědčeni, že národ přijímá vcelku rád cestu, kterou jdou a že tato cesta povede k dobrým výsledkům. Neví, jak by teď měli uvažovat o novém prezidentovi. Doufá, že pan prezident své rozhodnutí ještě uváží a doporučuje, aby si vzal zdravotní dovolenou, poradil se s lékaři, a pak že může uvažovat o dalším postupu.

Prezident několikrát se ještě znovu vracel k otázce voleb, s nimiž nesouhlasí, neodmítal však možnost posunout datum své abdikace až po volbách.

Předseda vlády naléhal, aby jim brzo sdělil své rozhodnutí. Sněmovna se sama rozhodla provést schválení ústavy v neděli dne 9. t.m. ve Vladislavském sále a není už možno od toho ustoupit. Právě dnes podvýbor skončil své práce, návrh ústavy se tiskne a půjde do pléna. V neděli 9. května večer předseda vlády a vládní delegace odjíždí do Rumunska. Kdyby prezident trval na okamžité abdikaci nebo nesdělil do té doby vládě své rozhodnutí, musel by předseda vlády odložit tuto státní návštěvu. Prezident ho ujistil, že se vynasnaží dát mu odpověď co nejdříve a že to bude odpověď, která vezme v úvahu všechny jeho poznámky i námitky.

Zaznamenal: J. Smutný, v.r.

P. prezident schválil text 15.5.1948.^o

SÚA – A UVKSC, fond 100/24, sv. 53, a.j. 880, též J. Smutný: Unorový převrat V, s. 31-39.

a Připsáno rukou.

Záznam o schůzi předsednictva ÚV KSČ^o

Zpráva soudr. Gottwalda o návštěvě u prezidenta Beneše
v Sezimově Ústí

Soudr. Gottwald se právě vrátil od prezidenta. Rozmluva trvala přes dvě hodiny. Byl přítomen kancléř Smutný a nakonec při svačině také pí Benešová. Opomineme-li stálé opakování a vracení se, je možno rozmluvu shrnout takto:

Především prohlásil, že jeho rozhodnutí odstoupit je definitivní. Iniciativa vychází z jeho strany a ne z naší. K rozhodnutí došlo v sobotu (1.5.). S nikým se o tom neradil, nikoho nepřijímá již delší dobu. Vlivy ze zahraničí jsou vyloučeny. Činí tak z vlastního popudu.

Důvody jsou tyto:

1. Ústava

Naše stanoviska se rozcházejí, je těžko, ba nemožno se dohodnout. Jde hlavně o stanovení významu, co se rozumí pod vůlí lidu, jak ji vykládat, formulovat, kdo ji má vyjadřovat a čím se řídí. S celými formulacemi o vůli lidu nesouhlasí. Nesouhlasí také se slibem prezidentovým, kde vůle lidu je stavěna před zákon a není řečeno, jak se má tato vůle projevit, jakými prostředky. Prezident řekl: „Vidím nebezpečí, že by to byla ulice, pod jejímž tlakem jsem už jednou byl. Jednou jsem stál před ulicí v únoru a nechci se do takové situace vrátit.“ V únoru to bylo prý pro něho pokoření, na které zapomenouti nemůže a nezapomene.

S. Gottwald namítl, že ulice nenutila k ničemu nezákonnému a neústavnímu. Prezident odpověděl, že je zde fakt, že byl nucen jednat tak a ne jinak, v čemž vidí ponížení a pokoření, které by podruhé nesnesl. Ústava také věci nejen připouští, ale předpisuje, což se projevuje ve formulí slibu. To je hlavní otázka, a s ústavou nesouhlasí a podepsat jí nemůže.

2. Druhá otázka podřadnějšího rázu je kapitola o občanských právech. Uznává, že ústava občanská práva rozšiřuje, ale nejsou garantována. Nemluví se zde o správním soudu, o volebním a ústavním soudu. Připravuje se zákon o ochraně lidově demokratické republiky, který dává výklad ústavních ustanovení do rukou ministra vnitra. Toto však není hlavní důvod, hlavním důvodem jeho rozhodnutí je obava z ulice, před kterou stát nechce.

3. Volby

Prezident napřed kritizoval volební řád, který prý porušuje tajnost voleb. Hlavní námitkou proti volbám je však jednotná kandidátka. Podle jeho názoru to odporuje demokratickému principu, nejsou to demokratické volby a on s nimi nesouhlasí. Sice podepsal volební řád, ale vidí, že jeho obavy jsou oprávněny.

Ústavu podepsat nemůže.

Po delších diskusích o lidu, svobodě a demokratičnosti voleb přitakal k formulaci s. Gottwalda:

Rozhodl se odstoupit proto, že je to pro něho dále nesnesitelné. Fyzicky i politicky.

Přítakal také k formulaci, že chce odstoupit před volbami, protože nechce volby a ústavu krýt.

K této zprávě s. Gottwald předesílá: Dopoledne téhož dne před rozmluvou s prezidentem byl u něho kancléř Smutný a přinesl s sebou koncept abdikačního dopisu. Koncept byl velmi ostrý a výbojný. Mluví se v něm o ústavě, s níž jako upřímný demokrat souhlasit nemůže. 25. únor odsuzuje na obou stranách, ale učinil tehdy své rozhodnutí, aby zabránil masakru.

S. Gottwald prohlásil Smutnému, že je třeba chápat tento dopis jako vypovězení boje. Musili bychom na něj odpovědět, odmítnout hu, znamenalo by to boj. S. Gottwald ukázal na bustu a řekl, že bychom nechtěli sundavat sochy, chceme se rozejít v dobrém.

V tomto směru byl tón odpolední rozmluvy jiný. Bylo zřejmo, že by se prezident rád vyhnul otevřenému boji a přistoupil by na takovou formuli, která by jej zbavila zodpovědnosti, ale bez otevřeného střetnutí.

Shodli jsme se, že abdikovat chce. S. Gottwald navrhl, aby odstoupil až po volbách, před lhůtou, kdy má podepsat ústavu, tj. mezi 1.–7.6. a aby svou abdikaci odůvodnil tím, že je chorý.

Prezident prohlásil, že nechce vykonávat svůj úřad až budou volby.

S. Gottwald mu tedy navrhl, aby nyní podle ústavy z důvodu své nemoci oznámil, že nemůže vykonávat svůj úřad a aby se nechal zastupovati vládou resp. předsedou vlády. Vláda by to vzala na vědomí a pověřila by předsedu zastupováním. Pak po volbách by se prezident mohl rozhodnout kdykoli abdikovat, nebo se vrátit do určené lhůty šesti měsíců.

Tato eventualita se zdála přijatelnou pí Benešové i Smutnému.

Prezident prohlásil, že všechny tyto eventualy uvaží, nechce se rozejít ve zlém, chce zůstat v přátelském styku a pomáhat, ač ví, že Gottwald nepotřebuje rozum – bude k dispozici. Ven do zahraničí nepůjde, boj proti

komunismu nepovede. Chce hrát fair play, ví, že jsme se k němu také loajálně zachovali. Volbami byl však postaven před nové rozhodnutí.

Rozmyslí si všechno a vzkáže po Smutném.

Dodatečně s. Gottwald sdělil, že prezident dosud nikdy nemluvil o ponížení a pokoření v únoru. Řekl, že si dělá výčitky, že udělal chybu, že tak dlouho váhal s abdikací. Svého času vyhověl Gottwaldovi a vyvěsil prezidentskou vlajku, když nyní uvažuje, má to za chybu.

Po diskusi usneseno:

1. A se prezident rozhodne jakkoli, ústavu 9.5. předložit ke schválení UNS.
2. Odložit cestu do Rumunska až po volbách.
3. Přísnou pohotovost poslanců při jednání UNS o ústavě.

SÚA – A ÚV KSČ, fond 100/24, sv. 53, a.j. 880.

a Rukopisný zápis pořídil Gustav Bareš.

**Dopis Ludvíka Svobody
prezidentu republiky k 64. narozeninám**

Pane prezidente,

hluboce lituji, že mi nebylo dopřáno, jak to až doposud bylo zvykem, abych **Vám v den Vašich narozenin blahopřál osobně jménem čs. branné moci.**

Proto používám tohoto způsobu, abych Vám vyjádřil co nejupřímněji blahopřání a pozdravy celé československé armády. Armáda na Vás myslí **s láskou a vděčností a děkuje Vám za vše, co jste pro ni a pro republiku vykonal.** Armáda ve Vás spatřuje nejen svého vrchního velitele, ale i svého spoluzakladatele, přítele, věrného představitele Masarykova duchovního a státně-politického odkazu a prvního vojáka republiky vůbec. Jde s Vámi, je Vám naprosto oddána a má Vás upřímně ráda. Můžete na ni vždy a ve **všem spolehnout.**

Dovolte mi, pane prezidente, abych Vám i já osobně, zvláště tohoto roku, vyjádřil v den Vašich narozenin svůj hluboký obdiv a upřímnou vděčnost za podporu a důvěru, jíž jste mi při vykonávání mého úřadu štědře poskytoval. Přeji Vám jménem celé československé branné moci i svým ze srdce mnoho zdraví, síly a duševní pohody.

Váš gen. L. Svoboda

Archiv Ústavu T. G. Masaryka, fond BA, kr. 77 – vlastnoruční podpis.

Abdikační dopis prezidenta Beneše

Pane předsedo vlády,

dne 4. května t.r. oznámil jsem Vám svůj definitivní úmysl rezignovati na prezidentskou funkci. Prodiskutovali jsme tehdy toto mé rozhodnutí v souvislosti s problémy celkové politické situace. Sdělil jsem Vám též, že také lékaři mi doporučují, abych vzal ohled na svůj dnešní zdravotní stav.

Odvolávaje se na tento náš rozhovor, prosím Vás, abyste oznámil Národnímu shromáždění mé rozhodnutí a požádal je, aby vzalo laskavě na vědomí moji rezignaci na odpovědný úřad, jímž mne jednomyslnou volbou dne 19. června 1946 poctilo. Děkuji mu za jeho důvěru, děkuji za důvěru a lásku lidu, která mi byla vždy nesmírnou posilou a kterou jsem se snažil nezklamat.

Přeji všem svým drahým spoluobčanům, jejich odpovědným zástupcům a jejich vládě, aby republika zůstala ušetřena všech pohrom, aby všichni žili a pracovali v snášenlivosti, lásce a odpouštění, svobody přáli a svobody svědomitě užívali.

Věřím v dobrého génia našeho lidu a věřím v krásnou budoucnost naší drahé republiky.

Váš Dr. Edvard Beneš v.r.

J. Smutný: Únorový převrat V, s. 1.

Hesla provolávaná v průvodu sokolů Prahou při XI. všesokolském sletu

Za Benešem chcem stále jít, jak to učil Masaryk.
Nekřičte už lidi hesla, vláda by to neunesla.
Dodáme si odvahy, Beneš musí do Prahy.
Dodejme si odvalu, Beneš musí do Hradu.
Nejsme dnes tak hloupí, nikdo nás nekoupí.
V Sokole je síla, v Benešovi víra.
Nedáme si diktovat, koho máme milovat. (Např. župa Rakovnická.)
Beneš musí zase zpět, ať to slyší celý svět.
Bez Beneše, Masaryka, není žádná republika.
Jaké jsou to Hradčany, bez Beneše, bez Hany.
Nevoláme proto hesla, by to župa neodnesla.
Beneše máme rádi, nikdo nám ho nenahradí. (Např. župa Pipichova.)
Beneš musí do vlády. (Šumavská župa.)
My jsme kluci z Bydžova – Benešova výchova.
Celý svět se diví, že nám někdo chybí. (Župa Podřipská.)
Rozbouráme celý svět, Beneš musí na Hrad zpět.
Slet patří sokolům a ne žádným odborům.
Benešovi přejem zdraví, nikdo nám ho nenahradí.
My jsme župa Podřipská, nás si nikdo nezíská.
My Beneše máme rádi, nikdo nám jej nenahradí.
Beneš je naše zítřka.
My smíme zdravít jen nazdar.
Bez Beneše, bez Hany, nejsou žádné Hradčany.
Koho rádi máme, toho posloucháme.
Nedáme rozbít republiku od bolševiků.
Beneš je náš táta, vytáhne nás z bláta.
Nechceme Beneše v zahradě, ale na Hradě.
Nám se Praha líbí, Beneš nám tu chybí.
Celý svět se diví, že nám Beneš chybí.
Za Benešem půjdem stále, ať jsme třeba v kriminále.
Ať noviny napíší, co tu dneska uslyší.
Soudruzi a soudružky, dostanete do držky.
Dneska se to vidí, kolik s ním jde lidí.
Kdo se dneska mračí, svědomí ho tlačí.

Do našeho Hradu nechceme jinou hlavu.
 Z republiky vymetem komunu i s Gottwaldem.
 Byli jsme a budem, za Benešem půjdem.
 Dejte huby na petlice, odnesla by to náčelnice. (Župa Podkrkonošská.)
 Nekřičíme žádná hesla, odnesla by to župa.
 Teror je, ale dlouho nebude.
 Třebaže jsme v rudém, za Benešem půjdem. (Župa Karlovarská.)
 My jsme sestry z pohraničí, nás už nikdo neumlčí.
 Proč na nás civíte, když s námi nekřičíte.
 V Tyršovi je síla, v Benešovi víra. (Župa Valašská.)
 Beneš, Beneš, Beneš... Ať žije! (Župa Valašská.)
 My jsme župa Jiřího krále, jdeme za Benešem dále.
 Chceme ještě Beneše na sletiště.
 Průvod se nám líbí, Beneš nám chybí.
 Nic nás tady netěší bez vás, bratře Beneši. (Brno.)
 Brno zdraví Prahu, Beneše a Hanu.
 Ať to slyší celý svět, Beneš musí na Hrad zpět.
 Blaník ještě pomůže. (Župa Blanická.)
 My jsme kluci od Klatov, Beneš musí na Strahov.
 Máme velkou náladu, Beneše chcem do Hradu. (Klatovy.)
 Nebojte se Pražáci, ještě jsou tu Hanáci.
 My jsme chtěli na sletě prezidenta Beneše. (Župa Komenského.)
 Milujeme českou zem, vymetem ji s Gottwaldem.
 Za Beneše, za Hanu nechcem žádnou náhradu.

SÚA – A ÚV KSČ, fond 100/1, sv. 25, a.j. 178.

Seznam zadržených a uvězněných osob v souvislosti s pohřbem prezidenta Beneše

Příloha k situační zprávě

Seznam reakčně založených osob, které byly dne 8.9.
ze státně bezpečnostních důvodů vzaty do preventivní vazby
celkem 79 osob"

Osoby z kruhů býv. agrární strany:

1. Ausobský Bohuslav
2. Dr. Fabián Josef
3. Ing. Fikejs Vladimír
4. Havel Josef
5. Holub Bedřich
6. Hrab Josef
7. Hrbek Bohumil
8. Mužík Bedřich
9. Ing. Tumlíř
10. Tumlířová Marie
11. Dr. Kraus Otakar

celkem 11

Funkcionáři Vlajky a jiných fašistických organizací:

12. Vosolobě Jaroslav
13. MUDr. Hněvkovský Šebestian
14. Ing. C. Kraft Zdeněk
15. Bečvář Stanislav
16. Dr. Goth Pavel
17. Dr. Podstranský Josef
18. Dr. Vyskočil Dalibor
19. Dr. Bureš Jan

celkem 8

Reakčně smýšlející studenti a mládež:

20. Stočes Ladislav
21. Ledvina Miloslav
22. Kabourková Zdeňka
23. Skovroňský Orest
24. Daníček Ladislav
25. Musil Jan
26. Lacina Otakar
27. Hůlková Marie
28. David Ladislav
29. Fráňová Olga
30. Jílek Antonín
31. Pospíšilová Ludmíla
32. Rosík Jan
33. Večeřová Dagmar

34. Zwierzina Zdeněk
35. Gail Zdeněk
36. Horáček Karel
37. Votápek Vladimír
38. Lébr Karel
39. Mazanec Vladimír
40. Vostrý Karel
41. Froněk Jiří

celkem 22

Reakčně smýšlející členové Sokola:

42. Zuzka Václav
43. Kožíšek Oldřich
44. Herber Jan
45. Kraus Josef
46. Ing. Matějovec Josef
47. Dr. Maštálko Albert
48. Ing. Palkoska VI.
49. Kaiser Jindřich
50. Veselá Pavla
51. Hajná Ludmila
52. Hlad Václav
53. Pazdera Václav (po zjištění generálií propuštěn)" 12

Jiní reakcionáři:

54. Chrová Božena
55. Černý Jaroslav
56. Ing. Drahekoupil František
57. Weyr Jiří
58. Pavlásek
59. Fiala Milan
60. Svobodová Květa
61. Kudrna Mírko
62. Jungwirth Karel
63. Valenta Jiří
64. Hájek Vladislav
65. Solfronk
66. Pavliš Dimitrij
67. Mojžíšová Žofie
68. Jíra Jindřich
69. Kočí Vladimír
70. Venclová Věra
71. Adámek Jan
72. Bechyně Rudolf
73. Žižkovský Josef
74. Konier Vojtěch
75. Kopecká Jitka
76. Jozefus Karel
77. Rajtoralová Milena

celkem 24

Seznam zadržených osob v Praze:

Suchomel Zdeněk	nar. 29.4.1933
Hlavatý Antonín	18.6.1913
Čermáková Barbora, roz. Krucká	17.2.1923
Kopecká Jitka	11.2.1925
Korhoň Bohumil	2.7.1918
Tomáš Vladimír	13.8.1920
Sedliská Marie, r. Bujárková	4.1.1921
Adámek Jan	27.3.1908
Bechyně Rudolf	29.10.1904
Jíra Jindřich	21.4.1925
Šulc Jiří	20.8.1929
Macnar Alois	30.7.1921
Chvalina Josef	20.7.1912
Bedrna Jaroslav	7.6.1932
Mašek Bohuslav	30.12.1902
Šlajs Jan	8.4.1919
Javůrek Zdeněk	2.6.1927
Svobodová Květuše	5.5.1929
Petržela František	16.8.1919
Nováková Anna	3.2.1912
Vokáč Václav	5.12.1906
Sedláček Milan	20.1.1931
Matějka Hynek	10.2.1932
Bezucha Jan	14.7.1920
Račko Juraj	23.11.1921
Píč Josef	13.8.1913
Makovec Josef	1.9.1908
Samec Karel	16.1.1919
Rosa Pavel	15.1.1907
Procházka Jaroslav	27.12.1924
Vraštil Miloslav	10.6.1933
Jodasová Alena	30.12.1929
Šebek Karel	25.11.1912
Slabý Jaroslav	4.6.1897
Peiskar Josef	23.12.1872
Vatierová Anna	15.4.1896
Hrkal Stanislav	14.4.1931
Kakos Karel	2.1.1931
Pavlu Zdeňka	26.8.1929
Hubínková Hermína	23.3.1926
Volgner Jan	21.11.1929
Bečvář Josef	5.9.1918
Čermák Josef	15.11.1924
Doležalová Emilie	27.5.1927
Mráček Ferdinand	1.3.1930

Kala Josef	18.6.1928
Srp Vladimír	8.5.1904
Kružíková Libuše	20.8.1923
Nováková Vlasta	17.11.1915
Hruška Josef	22.10.1887
Jušková Štěpánka	18.3.1911
Štumer Josef	30.1.1905
Strašyrbková Zdeňka	22.6.1931
Lukeš Josef	2.10.1910
Samek Jaroslav	16.6.1923
Dobiáš Josef	23.10.1925
Šebek Josef	7.7.1928
Burda Jaroslav	10.10.1929
Pařízková Marie	8.9.1924
Janiček Vladimír	6.8.1928
Daněk Jaromír	31.3.1928
Marinčáková Eva	9.4.1930
Schlupek Michal	20.5.1933
Lásková Marie	3.11.1922
Řehák Jaroslav	16.10.1926
Kaufner Jiří	26.8.1927
Bejlek Libor	14.3.1930
Kabousek Eduard	16.8.1931
Večeřová Dagmar	15.3.1928
Plesnivý Pavel	20.3.1930
Urbanová Eva	8.4.1932
Piskora Václav	4.2.1915
Středa Lubomír	7.12.1927
Hruška Stanislav	8.12.1928
Koutecká Olga	28.8.1926
Hájek Jiří	14.4.1930
Bořutová Ladislava	9.11.1929
Hruška Josef	17.8.1902
Forche Zdeněk	3.1.1919
Rosol Bohumil	2.10.1931
Vinkler Jan	10.2.1932
Hlináková Helena	13.6.1929
Pečenka Václav	31.7.1931
Zelený František	25.8.1914
Konětopský Jaroslav	7.7.1927
Patáková Milada	16.1.1927
Doležal Richard	1.5.1934
Kosař Dimitrij	1.1.1932
Stich Karel	9.4.1932
Zvirocký Antonín	13.5.1932
Havlík Jiří	8.10.1933

Voldřich Jaroslav	5.8.1930
Tvrdíková Marie	2.6.1931
Vaňková Blanka	16.5.1931
Hrdlička Karc	128.8.1923
Chládek Jaroslav	26.2.1926
Voldřich Stanislav	25.10.1928
Duras Václav	27.6.1924
Tykša Antonín	11.7.1923
Polanský Jaroslav	16.10.1912
Peclínovský Oldřich	25.12.1929
Kudrnová Růžena	5.2.1932
Přádková Jindra	16.7.1930
Slavíková Eva	22.10.1931
Červenka Vladimír	25.6.1926
Ripel Zdeněk	29.1.1928
Mazák Jan	20.3.1930
Lukešová Jarmila	17.3.1929
Picková Květa	23.6.1928
Maryška Josef	20.1.1928
Kučera Jaroslav	17.5.1912
Nykodým Zdeněk	14.1.1928
Hanzík Miloš	8.7.1925
Benda Bohumil	10.9.1920

Bylo zatčeno celkem 114 osob.

Seznam zadržených osob v Plzni:

Baudyš Josef	nar. 17.2.1930
Schwind Otakar	19.1.1928
Jurčík Milan	31.10.1932
Mráček Zdeněk	6.1.1930
Naxera Pavel	30.4.1931
Roesch Otto	28.2.1930
Ungerman Vladimír	4.7.1930
Voříšek Jaroslav	6.4.1905
Bystřická Dagmar	2.11.1928
Hrušková Jindřiška	22.2.1929
Linertová Helena	24.3.1929
Topinka Jan	7.8.1926
Marx Bedřich	25.6.1927
Mácha Emil	26.6.1930
Našincová Emilie	18.10.1931

[Pramen není uveden.]

a Připsáno rukou.

b Připsáno rukou.

c Omyl v křestním jménu, má být Zdeněk.

Hlášení Bezpečnosti o návštěvách u prezidenta Beneše, jeho paní, úředníků, zahrady a vily v Sezimově Ústí

Březen

1. A. Pražák, J. Smutný, J. Jína, J. Kopta.
3. 15.45–17.30 J. Smutný.
4. 15.50–16.30 V. Clementis,
16.10–17.50 gen. Langer.
5. 15.30 Smutný, J. Jína,
16.10 J. David.
7. 15.50–17.50 K. Gottwald.
Za účelem omezení různých zpráv kolujících v souvislosti s pobytem pana
prezidenta republiky v Sezimově Ústí byla požádána Kancelář prezidenta
republiky, aby byla na soukromém sídle p. prezidenta v Ústí Sezimově
vyvěšena státní vlajka.
8. 10.50–12.00 gen. A. Hasal s chotí,
11.30–11.55 gen. L. Svoboda a čtyři důstojníci,
15.00–15.10 princ Raoul de Rohan, přijala paní Hana Benešová a Jana
Benešová,
15.10 žurnalisté J. K. Smith a K. Freudin – přijala J. Benešová, doprovázel
je K. Reidl.
9. 10.30–15.40 Smutný,
11.10–12.30 J. Masaryk,
11.10–12.00 Clementis, odjezd spolu s Hasalem,
11.30–12.00 polský velvyslanec Olszewski, Skalický, Klučka,
16.00 visela ještě prezidentova standarta.
10. 10.25–17.00 Smutný s chotí a Klinger,
10.35–11.10 V. Nosek, Clementis,
11.25–15.55 paní Hana a pí Smutná v Praze u A. Masarykové,
15.55–18.00 V. Beneš s chotí – standarta prezidenta vlaje na vile dále.
11. 12.55 Smutný.
12. 10.40–12.27 Jína,
15.45 – Krofta, V. Černý, J. Vlček, pí Smutná.
13. Účast na pohřbu J. Masaryka.
11.00 příjezd prezidenta (EB) do Prahy – účast na pohřbu,
14.35 odjezd a 16.15 příjezd do Sezimova Ústí.
15. 12.15–14.45 Smutný,
16.10 A. Masaryková.
16. 16.05–17.45 Gottwald,
17.35 Smutný.
19. 8.30 odjezd pí Hany na Hrad, pozvala na oběd pí Lípovou, návrat 15.30,
16.15 Klinger,
16.30 David se synem.
21. 6.45 odjezd Klučky.

22. 12.00-18.30 Smutný,
15.55-18.00 Šlechta E.,
18.10 Spurný.
23. 10.20-17.40 Clementis.
24. 10.05-11.55 gen. Vicherek,
12.15-15.55 A. Masaryková,
15.35 prof. Bělehrádek.
25. 10.20-12.00 Smutný s chotí,
12.20-15.15 pí Nicholsová, choť britského velvyslance v Praze.
26. 11.15-11.45 Hasal,
15.45-17.15 J. Kopta,
17.05-10.05 velvyslanec Horák,
17.45 Klinger.
27. 8.15- 9.45 pí Hana odjela do Prahy.
30. 7.20 odjezd Klučky a sekretářky,
12.45 příjezd pí Štryplové,
16.05-17.15 prof. Bydžovský.
31. 11.30-11.50 4 osoby, škola Č. Budějovice, přijala pí Hana,
15.45-17.00 Klinger, odjel s ním Vlček,
16.25-18.45 Smutný, odjela s ním pí Štryplová.

Duben

1. 10.55-14.25 Smutný, Hasal, e
10.55-13.30 CTK - foto, Rublič, Cepelák, vládní rada Novák,
11.10-12.10 Clementis,
11.25-12.05 N. A. Silin, Skalický, Klučka,
16.05 Jiří Beneš.
2. 15.45-17.45 Sýkora, býv. osobní tajemník.
3. 10.20-11.40 Smutný, Jina.
5. 10.35-18.05 osobní tajemník E. Beneše J. Procházka,
16.00-16.55 Gottwald, Z. Nejedlý,
18.05 odjezd Beneše do Prahy,
20.00 příjezd do Prahy.
6. Praha - Hrad:
8.40- 9.10 prof. Hynek,
15.45-17.15 procházka v Královské zahradě se Smutným.
7. 10.20-11.50 účast prezidenta ve Vladislavském sále,
12.45-14.30 A. Masaryková,
16.55-18.50 vyslanec Lípa s chotí.
8. 8.25- 8.45 prof. Hynek,
9.30-10.35 V. Beneš,
11.45-12.25 Nosek,
15.35 návrat do Sezimova Ústí, příjezd 17.35.
9. 15.50-18.15 L. Chmela.
10. 15.45-16.30 Jina,
16.15-18.50 L. Sychrava,
16.15 příjezd Klučky s chotí.

11. 11.05–11.20 deputace, 7 děvčat z Tábora, přijala pí Hana.
12. 12.40–14.55 Smutný,
16.05–18.10 David.
13. 10.30–12.15 V. Procházka, zpravodaj ústavního výboru parlamentu, odjel
s ním Vlček.
14. 10.25–12.00 prof. Španiel,
16.05–20.00 Smutný s chotí,
18.00–19.55 prof. Hynek.
16. 10.20–11.15 prof. Hynek.
19. 16.15 Smutný.
20. 16.05–17.20 Hynek.
21. 16.20 V. Beneš,
16.55 Smutný, oba odjezd 18.20.
22. Žádná návštěva.
23. Žádná návštěva.
24. 10.40–11.40 Dimitrov, Kolarov, Smutný, Clementis, Skalický, Klučka, Pro-
cházka – delegaci vedl Gottwald.
26. Žádná návštěva.
27. 10.40 Hasal.
28. Žádná návštěva.
30. 12.15–18.00 A. Masaryková.

Květen

1. 16.15–18.15 Smutný s chotí.
2. 10.55–12.00 prof. Hynek.
3. 13.05 pí Hana odjela na Pražský Hrad, odjezd z Prahy 14.25 se Smutným.
4. 8.45– 9.00 tři zaměstnanci MAS Sezimovo Ústí u pí Hany,
10.30–11.00 delegace z Brna u pí Ilany,
12.50–15.30 Smutný, Jína, Kopta,
15.55 Gottwald,
20.15–20.40 dr. Jelínek.
5. 10.10–11.15 prof. Hynek.
6. 12.00–12.30 Jelínek, 16.30 pí Smutná.
7. 16.05–21.20 Smutný,
17.55–20.20 Jelínek,
18.20–20.20 prof. Hynek, Charvát, Zítek.
8. 8.45 Jelínek.
9. 8.00– 8.50 Jelínek,
10.50–11.00 prof. Hynek.
10. 8.20– 8.40 Jelínek, 8.05 odjezd Vlčka,
15.45–16.10 v zahradě 50 osob, škola Třebonice u Řeporyj,
16.15 Smutný s chotí a prof. Jandák.
11. 9.55–10.55 prof. Hynek, Jelínek,
17.15–18.00 zaměstnanec n.p. Baťa, prohlídka zahrady,
19.15–19.25 Jelínek.
12. 16.15–18.15 Smutný,
19.10–19.25 Jelínek.

13. 8.10 8.30 Jelínek,
11.10–11.40 žáci, škola Měšice.
14. 11.25–11.30 výprava, škola Planá n.Luž.
15. 14.40 Smutný,
16.00–16.40 I. Holý a tři zaměstnanci Bařových závodů,
19.00–19.40 Jelínek.
16. 9.30 příjezd Klučky s chotí,
11.00–11.40 J. Stráníková, M. Nováková, M. Kubíková z Chocně u paní
Hany,
19.05–19.20 Jelínek.
17. 15.00–15.30 115 zaměstnanců fy Eiag K. Vary a sokolové,
18.30–18.45 Jelínek.
18. 6.30 odjezd Klučky s chotí do Prahy,
9.55–11.45 prof. Hynek a Jelínek,
10.35 Smutný,
16.10–16.40 H. Gregorová z Prahy u pí Hany,
18.50–19.05 Jelínek.
19. 8.35 pí Hana a synovec Vlček odjezd do Prahy,
15.20 návrat z Prahy,
17.00–19.00 Smutný,
18.45–19.00 Jelínek.
20. 9.45–11.20 prof. Hynek, Jelínek,
18.45–19.05 Jelínek.
21. 11.45–16.10 Smutný s chotí,
15.20–19.05 J. Beneš,
10.00–19.10 Jelínek.
22. 12.00–12.30 evangelická mládeř, Svratka, přijal je Procházka, předali obraz
pro E. Beneše,
14.00–14.30 rolnická škola Rakovník (30),
18.00 příjezd Klučky s chotí,
19.00–19.15 Jelínek.
23. 9.40–10.40 prof. Hynek, Jelínek,
11.00–11.20 delegace školy v Táboře (7), přijala pí Hana,
17.00–19.15 bratr Jan Beneš a Miloš Beneš ze Žďáru u Jindřichova Hradce.
24. 11.30–12.30 procházka E. Beneše,
14.10 odjezd Procházky a Vlčka do Prahy,
14.50 deputace Svazu brannosti Dobrá Voda u Č. Budějovic předala paní
Haně obraz k narozeninám E. Beneše,
19.00–19.15 Jelínek,
19.15–19.40 procházka E. Beneše.
25. 11.00–11.45 procházka E. Beneše,
12.30–18.15 Smutný,
15.25–17.25 pí Hana a Smutný v Táboře u Jelínka,
19.00–19.20 Jelínek.
26. 9.45 Jelínek,
9.50 prof. Hynek, oba do 11.00,

- 11.00-12.10 procházka E. Beneše s dětmi prof. Kadeřábka z Prahy.
27. 9.30-13.30 tři zahrádkáři z Prahy-Hloubětína pracují na zahradě,
10.10-10.20 delegace hasičů ze Sezimova Ústí,
11.10-11.30 B. Hanová předala květiny pro E. Beneše,
14.15-14.30 škola Praha VIII (40), škola Klánovice (7), svaz mládeže Praha-venkov (3),
15.30 výprava školy Ročov u Loun,
16.00 sokolové Račiněves (10),
16.10 J. Pecháček, Praha 10 předal kytici máků,
18.00 žáci školy Sezimovo Ústí zpívali,
19.00 hrála kapela tábořských železničářů,
19.30-20.00 delegace Svazu brannosti s hudbou (10), přijala je pí Hana, a dav 3000 osob, z terasy kynul.
28. 9.05- 9.15 32 fotbalistů Slezská Ostrava,
9.30-11.20 Smutný, Jína, Kašpaříková,
9.55-10.25 Gottwald,
10.05-11.20 David,
10.30-11.20 Kopta,
10.30-11.20 Hasal s chotí,
11.10 kroužila tři vojenská letadla nad vilou, shodila stříbrné pouzdro se stuhami v národních barvách,
11.15-11.30 tři děvčata z mJékárny Madeta Tábor, přijala pí Hana,
16.00-17.05 velvyslanec USA Steinhardt,
16.30 příjezd pí Klučkové,
18.00-18.30 deputace hradní stráže předala květiny pro E. Beneše,
19.00 Jelínek.
29. 10.05-12.10 Sychrava,
19.00-19.15 Jelínek.
30. 19.00-19.15 Jelínek.
31. 6.10 odjezd Klučky s chotí,
12.10-15.40 Smutný,
16.00-17.40 V. Šrobár,
19.00-19.15 Jelínek.

Červen

1. 10.30-11.15 procházka E. Beneše,
11.45 škola Všetaty (48),
12.00 Škarvan vystřídal Procházku,
14.00-18.40 pí Hana v Táboře,
15.00-15.30 škola Žirovnice,
19.15-19.45 procházka E. Beneše.
2. 16.00-19.00 Smutný,
16.00-16.30 škola, obchodní akademie Jičín (30) a škola Uhřetěves (60),
17.00-17.30 výprava Spálené Poříčí u Plzně a škola Nasavrky (60),
19.00-19.15 Jelínek,
20.00-20.30 škola Humpolec (35),
20.00-20.40 škola Masarykova.

3. 9.45–11.20 Jelínek,
9.45–10.00 deputace Sokola Tábor u Škarvana,
10.00–11.20 prof. Hynek,
12.10–19.10 Klučková a Kadeřábková,
17.50–18.35 procházka E. Beneše,
19.00–19.15 Jelínek.
4. 9.00– 9.15 škola Líšnice u Mníšku,
10.40–12.10 David,
12.40–16.20 Smutný,
16.40 E. Schwarzová a K. Černá z Přerova, přijala pí Hana, dostala košíček
brambor a květiny,
17.00–17.25 procházka E. Beneše s pí Hanou,
18.50–19.05 Jelínek.
5. 13.45–14.00 delegace Turnov (30),
16.45–17.00 československá církev Žamberk (55),
17.00 příjezd Klučky s chotí,
17.20–18.20 E. Beneš přijal Hartla s chotí z Prahy,
18.25–18.45 procházka E. Beneše s Klučkovými,
18.50–19.05 Jelínek.
6. 12.00–12.25 pí Hana přijala komisi žen sociální demokracie Ďáblice u Pra-
hy, 30 žen předalo květiny,
12.00–12.15 skupina osob Velký Újezd u Mělníka,
16.00–16.20 60 osob z ocelárny Hrádek u Rokycan,
17.30–18.50 procházka E. Beneše s Klučkovými,
19.00–19.15 E. Černohorský s chotí z USA a 2 přáteli v zahradě,
19.35–20.05 procházka E. Beneše s Klučkovými,
20.05–20.15 delegace družstva Plzeň (57),
19.00–19.15 Jelínek.
7. 9.10–10.10 Smutný, Jína, Hasal,
10.30–10.40 Škarvan přijal předsedu MNV Těšíkov, okr. Šternberk, předal
květiny pro prezidenta.
8. 10.00–15.20 Smutný s chotí,
10.30–11.05 Gottwald,
18.55–19.15 Jelínek,
19.10–19.30 škola Čachovice, okr. M. Bolešlav (75).
9. 10.45 příjezd Klučkové a Štrymplové,
12.10 odjezd J. Benešové,
15.20 škola Blížkovice u Jáchymova (90),
18.25 škola Červený Kostelec a Náchod (65),
18.45–19.05 Jelínek.
10. 15.00–15.15 škola Chanovice, okr. Strakonice (66),
15.45–16.05 škola Čachov, okr. Klatovy (48),
18.55–19.05 Jelínek.
11. 10.45–11.05 škola Bechyně (45),
16.35–17.00 škola Blansko (45),
12.20–15.20 Smutný.

12. 9.25 M. Beneš z Pluhova Žďáru u E. Beneše,
9.45 Jelínek,
10.10 prof. Hynek – oba odjezd 11.50,
11.55–12.15 delegace 15 sklářů z Železného Brodu,
10.45–11.00 E. Beneš se fotografoval s orgány Bezpečnosti, doprovodným
oddílem a šesti členy hradní stráže,
11.00 Škardová předala květiny pro E. Beneše,
14.30–14.45 20 žáků, škola Buřenice, okr. Ledec n.S.,
18.55–19.10 Jelínek,
21.20 příjezd Klučky s chotí.
13. 8.45– 9.05 deputace Škoda Plzeň (50),
13.00 odjezd Klučky s chotí,
15.00–15.20 delegace z Prahy XIX (12), z Písku (8), z Tábora (7), z Mezi-
mostí (6), M. Rimařová ze Staré Paky,
16.00 Matouš střídal Škarvana,
16.00–16.15 delegace z Písku (10), z Blovic u Plzně (16), z Bělé p. Bezdě-
zem (12),
16.15–16.30 delegace z Říčan (70).
14. 10.55–11.15 60 jeptišek z Prahy 4,
11.20–11.40 škola Praha-Smíchov (42),
14.45–15.15 pí Zadražilová z Tábora předala květiny pro E. Beneše,
14.45–17.00 V. Beneš s chotí,
17.10–17.45 škola Strakonice (50),
18.00–18.45 delegace z Protivína (60), dr. Bittnerová-Kvapilová květiny
pro E. Beneše,
21.00 1000 občanů provolávalo slávu E. Benešovi, který byl na procházce
a přítomným kynul.
15. 11.00–11.20 delegace Měšťanská beseda Plzeň (20),
14.45–15.05 škola Koznice (90),
15.10–15.45 škola Petrovice u Miličína (30),
15.10–15.35 L. Lederhaus u J. Benešové,
16.50–17.10 delegace z Aše (15) a z Č. Velenice (12),
17.40–18.00 ženská škola Praha 2 (40),
18.30–19.10 Jelínek,
19.10–19.30 škola Vacov u Strakonic (40),
19.15–21.10 prof. Charvát,
21.00 shromáždění kolem 300 lidí na mostě v Sezimově Ústí, zdravili
prezidenta Beneše, který byl na procházce v zahradě, kynul jim.
16. 9.10–10.20 E. Beneš přijal M. Beneše z Pluhova Žďáru,
10.15–10.45 škola Strážov u Č. Budějovic (40), škola Kozárovce (23),
škola V. Lipnice (18),
11.45–12.00 gymnázium Č. Budějovice (20),
16.30 Gottwald, který odjel v 14.35 na soukromou návštěvu k E. Benešovi,
12.30–17.45 Smutný,
18.45–18.55 Jelínek.
17. 16.30–16.50 sokolské ženy, 120 z Tábora, žáci městské školy Praha 2 (31),

- 19.00-19.15 Jelínek,
21.30-22.10 1200 osob při večeři.
18. 9.15- 9.35 85 dětí, škola Mirošov u Rokycan,
11.10-12.00 prof. Hynek, Jelínek
15.00-15.30 50 postižených dětí z Králova Pole,
18.30 návrat pí Hany z Prahy, kam odjela v 7.30.
20. 9.15- 9.35 delegace (65) Třešť na Moravě,
16.20-16.30 pí Gottfriedová u J. Benešové,
17.00-17.10 pí Slavíková u J. Benešové.
21. 10.10-10.30 70 studentů gymnázia Poděbrady,
16.05-16.25 70 hudebníků České filharmonie, ... M. Sádlo, R. Kubelík,
růže pro pí Hanu,
16.10 šofér amerického velvyslanectví odevzdal B. Kopeckému dva dopisy
pro E. Beneše,
17.15-17.35 17 občanů z Rudolfova u Č. Budějovic,
18.50-19.10 10 z Tábora,
19.20-19.32 Jelínek.
22. 12.10 auto velvyslanectví V. Británie, příjem dopisu pro E. Beneše Matou-
šem,
13.15-13.30 delegace z Moravy (6),
15.55-18.45 dr. Klouda s chotí u E. Beneše,
16.00-16.20 delegace z Č. Budějovic (10),
16.15-18.15 Jína,
16.30-16.45 21 občanů z Turnova,
17.45-18.00 20 občanů z Bílovce, J. Povolný z Dejvic přinesl třešně,
18.55 Jelínek, Zázvorka.
23. 11.15-14.30 Smutný, Škarvan, s nimi odjela pí Mašková z domácnosti
E. Beneše.
24. 11.10-11.20 15 dívek z Příbrami,
15.30 K. Borkov z Tábora předal květiny pí Haně,
16.15-17.00 V. Sýkora, bývalý tajemník E. Beneše, u J. Benešové,
17.00 M. Antková předala květiny pro E. Beneše.
25. 12.15-12.30 A Kos z USA a K. Bartáková z Prahy žádali podpis fotografie
od E. Beneše, zařídil Škarvan,
15.55 velvyslanec Horák s chotí,
16.25-16.42 20 občanů z Lázní Bechyně,
16.55-17.15 50 občanů z Hluboké n. Vltavou.
26. 10.05-11.45 prof. Hynek a Jelínek,
10.20-10.45 O. Mandlík z Prahy přijat J. Benešovou,
11.15-11.35 38 občanů z Pardubic,
12.40-18.20 Smutný,
17.20-17.40 výprava z Prahy.
27. 14.05-14.25 30 občanů z Plzně,
14.30-14.45 30 občanů z Brna,
15.40-15.55 škola Chocenice u Plzně (75),
17.05-17.25 175 občanů z Hluboké, Tábora, Písku.

28. 10.15–13.05 pí Hana u holiče v Táboře,
14.00–15.00 50 osob z Lomnice n. Popelkou,
18.45–19.00 Jelínek,
19.45 R. Tománek z Ostravy žádal podpis E. Beneše,
21.45–22.00 30 osob z různých míst.
30. 16.00–16.25 23 občanů z Rokycan,
16.35–16.55 36 žáků zemědělské školy Olomouc, dvanáct z nich chtělo zahrát, Bezpečnost zamítla,
18.55–19.10 Jelínek.

Červenec

1. 10.00–10.20 pí Římková z Č. Budějovic u J. Benešové,
10.15 B. Procházka ke Škarvanovi,
11.45–12.00 deputace sokolských žen předala květiny pí Haně,
J. a M. Matichovi z Buenos Aires u Škarvana,
12.00–12.15 20 občanů z V. Mýta,
12.25–12.35 12 dětí z Prachatic,
13.55–14.10 23 sokolů z Brna,
16.15–16.30 19 sokolů z Val. Meziříčí,
18.55–19.10 Jelínek.
2. 10.30–10.50 M. Jandová u J. Benešové,
10.50–11.50 Zichoncová z Prahy u J. Benešové,
11.30–11.50 V. a J. Blahovcovi z Kožlan u Škarvana,
11.40 příjezd Smutný, Matouš, Kramer, zahradník z Lán.
6. 17.45–18.00 40 sokolů z Brna,
18.10–18.20 55 občanů Olomouce,
18.30–18.45 25 občanů ze Zlína,
19.10–19.30 45 občanů z České Třebové,
19.45–20.00 30 občanů ze Slovenska,
20.15–20.40 135 občanů ze Strakonice a z Prahy,
20.35 odjezd Smutného,
20.15–20.45 Jelínek.
8. 14.05–14.25 10 osob z Brna, 12 z Ostravy, 20 z Prahy, předali růže pí Haně,
15.30–15.45 24 občanů z Prostějova a Poděbrad,
16.40–17.00 75 občanů z Ostravy, Valaš. Meziříčí, Havlíčkova Brodu a Znojma,
17.00–17.20 76 občanů z Brna a Moravy, předali květiny pí Haně.
9. 8.15 odjezd pí Hany do Prahy,
11.30–11.50 25 osob z Prahy, Frenštátu a Polné,
14.35–14.50 40 osob z Březnice,
15.40–15.55 55 občanů z Litoměřic a Broumova,
16.00 návrat pí Hany se Smutným a pí Klučkovou.
10. 9.50–13.00 zahrádkáři z Hloubětína,
9.55–11.45 prof. Hynek, Jelínek,
10.25–10.45 80 sokolů z Bratislavy a Jičína,
15.10–15.25 40 občanů z Ostravy a Frýdku,
16.15–16.30 40 občanů z Jičína, Veleče, Bratislavy, Brna,

- 19.45–20.00 50 sokolů z USA, Rakouska, Bratislavy a Košic,
18.05–19.05 vyjížďka E. Beneše s pí Hanou směrem na Tábor, sledován
vozem s Váňou, Kulvajtem, Kotrčem.
11. 17.15–19.30 vyjížďka E. Beneše s pí Hanou a J. Benešovou, sledován
autem Státní bezpečnosti.
12. 10.45–13.45 V. Beneš,
11.15–11.30 20 občanů z Teplic-Šanova,
12.10–12.30 22 sokolů z Prahy XIV,
13.30–13.45 20 osob z Domažlic,
15.30–17.25 David,
16.20–16.40 65 zaměstnanců Ústředního národního výboru Olomouc,
16.00–16.15 35 občanů z Prahy, Plzně, Č. Budějovic,
16.30–18.30 Jína s chotí,
17.35–17.50 42 občanů z Milevska,
18.40–19.10 Jelínek.
13. 8.30–10.40 pí Hana v Táboře,
10.20–10.40 E. Beneš přijal F. Halfara, člena národního výboru Krivoklát,
předal mu dekret čestného občanství,
15.30–16.00 A. Janková (nemocná) u Matouše,
16.00–16.15 80 zaměstnanců z Police n. Met., 30 z Prahy, Mělníka, Roudnice,
18.00–18.15 20 osob z Prahy a okolí Tábora.
14. 10.30–11.45 25 osob z Plzně a Topořan,
15.15–15.30 30 osob z Prahy, Č. Třebové, M. Boleslavi,
19.00–19.25 Jelínek.
15. 11.00 pí Roztolasová z Nezamyslic na Hané předala dopis a květiny pro
E. Beneše,
15.00–15.20 výprava 40 občanů z Bečice, Příbrami,
15.50–16.35 pí Hana přijala Česchoameričana A. Kalinu a starostu města
Malína v USA,
16.00–17.15 pí Hana přijala V. Sýkoru,
18.45–19.00 Jelínek.
16. 11.45–12.45 Jína,
12.20–15.45 Smutný,
18.45–19.05 Jelínek.
Dopoledne se hlásil dopisovatel New Service Don Kurzman, nebyl přijat,
odpoledne se hlásil chicagský časopis Svornost, F. Slámečka, byl přijat
Matoušem.
17. 12.00–12.20 35 osob, výprava z Bílovce,
12.20–12.45 32 občanů z Velkého Újezda u Mělníka.
18. 15.00 Jína s chotí,
17.00–17.15 12 osob z Prahy a Moravy,
17.40–18.45 vyjížďka E. Beneše s pí Hanou, J. Benešovou směr Planá,
Soběslav a zpět,
17.45 příjezd Klučky s chotí,
19.10–19.25 Jelínek.
19. 11.00–15.00 M. Benešová u sekretářky,
14.20–14.35 8 skautek z Nymburka,

- 17.50-19.00 projížďka E. Beneše, návrat 19.30 s Jelínkem.
20. 16.30-17.15 pí Vesecká ze Sezimova Ústí u pí Hany,
16.30-17.15 M. Beneš s chotí a Míla Benešová,
18.50-19.15 Jelínek.
 21. 10.15-10.30 30 osob v zahradě vily ze Slezské Ostravy,
14.30-14.50 60 osob ze Stodůlek,
17.40-18.00 pí Spílková u pí Hany,
19.00-19.20 Jelínek.
 22. 8.30-11.30 pí Hana v Táboře,
11.00-11.30 E. Beneš přijal učitele Kocíka, Koubka, odevzdali mu obraz
učitelského sboru ve Zlatých Moravcích,
11.15-11.35 80 osob z tělovýchovného kursu v Táboře,
14.15-14.30 24 osob z Prahy,
19.00-19.20 Jelínek.
 23. 8.30- 9.00 5 sokolů z Bratislavy,
10.30 pí Hana odjezd do Prahy, návrat 17.40 s pí Klučkovou,
19.05-19.30 Jelínek.
 24. 11.35-18.00 Smutný s chotí,
16.55-17.05 pí Šichová u pí Hany,
18.30-19.00 koncert hudby železničářů z Tábora,
19.15-19.30 Jelínek,
19.45 příjezd Klučky,
20.15-20.35 85 turistů z Vamberka, Týniště, Častolovic.
 25. 7.00 odjezd Klučky do Prahy,
10.40-10.55 18 osob z Jihlavy, Rosic, Brna, Prahy,
11.30-11.50 85 turistů z Turnova, odevzdali pozdravnou adresu a květiny,
15.05-15.20 30 osob z Podřipska,
15.35-15.50 60 občanů z Hostovic na Moravě,
16.00 A. Nováková z Tábora předala květiny pí Haně,
16.25-16.45 65 osob z Veteš u Prahy.
 26. 13.45-14.00 22 osob,
16.00 pí Jirousová návštěvou u J. Benešové,
16.15 pí Zdražilová předala květiny pro pí Hanu,
16.30 pí Michalíková ze Sezimova Ústí,
19.00 sbor tanečnic ze Sezimova Ústí tančil před pí Hanou,
19.10-19.50 Jelínek.
 27. 11.15-11.30 pí Pajerová a Plutovský u Matouše,
13.40-13.55 28 osob z Lázní Bechyně,
14.15-14.30 26 zaměstnanců úřadu města Prahy,
14.45-15.00 104 žáků ze Sokola Praha-Vinohrady a 10 z Plzně,
18.15-18.35 Jelínek,
18.40-19.00 45 sokolských žen ze Soběslavi.
 28. 11.05-11.20 42 zaměstnanců Melantrich Brno,
18.30-19.15 Jelínek.

Archiv Ministerstva vnitra ČR, a.j. 300-26-1 a 300-26-2.

Přehled návštěv u hrobu prezidenta Beneše

datum	počet autobusů	nákl. aut	osob. aut	motocyklů	osob
29. 5.		75			5 000
3.–5. 7.					22 000
24. 7.	20		66	62	
25.–31. 7.	33		242	225	10 000'
1.–7. 8.	25		211	244	8 000'
8.–13. 8.	20		146	75	1 500
14. 8.					2 200
22.–28. 8.	34		272	164	10 500
3. 9.		40			700
4. 9.	9		93	69	7 000
5.–9. 9.		83			1 200
10.–11. 9.	25		104	110	7 200
13.–16. 9.	26		63	32	1 200
17. 9.	7		22	5	800
18. 9.	14		56	50	12 000
19.–25. 9.	25		109	57	5 500
26.9.–2.10.	10		123	52	2 500
3.–9.10.	10		103	24	6 000
10.–16.10.	7		96	23	4 500
17.–23.10.	3		101	24	3 000
24.–29.10.		42			800
30.10.	3		60	5	2 000
31.10.		119			4 500
1.11.	1		69	9	3 500
2.–6.11.	1		24	3	550
7.–13.11.	1		29	3	357
14.–20.11.	2		19		430
21.–27.11.	2		36		370
28.11.–4.12.	1		13		198

Archiv Ministerstva vnitra ČR, aj. 304-254-7.

1 Odhad.

The Last Year of a President.
Dr Edvard Beneš in 1949
Karel Kaplan

It is not only historians who search for the reasons why Edvard Beneš took the position he took at the most crucial moment of the First Czechoslovak Republic. Most people see them in his badly conceived policy, wrong assumptions, excessive diplomatic calculations, his personal characteristics and, last but not least, his illness. They do not, however, fully appreciate that Beneš's political steps were influenced and at times almost pre-determined by the very position of the young, indeed still new state in the heart of Europe at a time when conflict over who would control this area was intensifying between the great powers. Although this fact can be only one of the factors to take into account when evaluating the positions of leading politicians, it did limit the choices of domestic policy, because to a certain degree it by itself hinted at the final outcome.

This study deals with some of the little known facts and events directly or indirectly connected with Beneš's attitude in the governmental crisis of February 1948 and during the last months of the life of a president who left his country in 1939, having lost the confidence of most of the population, only to return five years later, in May 1945, as a politician of tremendous authority, especially for the Czechs. As a result of having personally experienced the Munich Agreement, he learned several lessons for his foreign and domestic policy, which became integral parts of his political thinking and, finally, the principles of his politics in practice. Beneš's foreign-policy orientation towards the Soviet Union was motivated above all by the behaviour of the Western Allies in 1938 and his lasting fear of Germany. This fear became so strong that it prevented him, in 1947-48, from recognizing that Czechoslovakia's sovereignty was already being threatened from elsewhere, namely the Soviet Union.

Beneš's critical approach to the political and socio-economic system of pre-war Czechoslovakia led to his consenting after the war to profound economic and political transformations and abandoning the idea of resistance to changes which he was personally opposed to. His shift to the left took place under the influence of domestic and European political shifts, including the influence of a pro-Soviet foreign-policy orientation. He contemplated the nature of the post-war regime and spoke of some kind of 'socializing democracy', about a particular Czechoslovak linking of socializing forces and democracy which he stressed above all else.

The new and positive principle of the post-war parliamentary democracy, Beneš believed, was in the National Front, a coalition of political parties. In this new political system, he even limited the role of president to that of a civil servant above party politics. He considered it his constitutional duty to avoid getting involved in party disputes, except in the event of a pending governmental crisis. As of mid 1947, even though behind the scenes he was advising the non-Communist parties, he never appeared publicly as the leading personality of democratic forces. He continued to play the role of the supreme civil servant even when, as a consequence of the Communists' offensive on the road to power, the disputes between the parties were clearly turning into the non-Communist parties' struggle for a democratic Czechoslovakia.

In this analysis, the author intentionally repeats motives or intentions which determined Beneš's approach in February 1948. Besides Beneš's considerations of the domestic circumstances, of East-West relations and of the necessity of ensuring the state's existence internationally, the fear of a 'division of the nations' and of civil war took first place, along with the awareness that it was the president's constitutional duty to prevent that from happening. For Beneš, it was essential that the solution take the constitutional path, whereby the office of president obliged him to provide the state with a government and to act in a non-partisan way. The non-Communist politicians, too, placed their hopes in the constitutional solution the governmental crisis. They realized that to abandon this area would mean leaving the space open to the Communists. They were no longer sufficiently aware, however, that the president's constitutional options were limited. It was unrealistic for them to have demanded or hoped that the governmental crisis which they brought about by their resignations would lead to the fall of the government and consequently the failure of the Communists. The constitution provided only one choice in the given situation and that was to refuse the resignations. To take other steps would have meant going beyond a constitutional solution. Mainly, however, it would have opposed Beneš's main effort to prevent the polarization of society and maintain the prerequisite of a strong state. Interest in the continuing existence of Czechoslovakia was the principle source of Beneš's considerations and seriously determined his approach in February 1948. His thinking and decision-making as president were similar to what they had been just prior to the Munich Agreement, in the sense that he was moving in a circle of the same or similar problems. Within ten years, however, Europe had changed so much that neither in 1948 nor later did the existence of Czechoslovakia come

into question. In 1948, it was not the existence of the state that was at issue but its democratic regime.

Beneš's approach in February 1948 was also affected by personal influences. The state of his health had weakened his will to resist Communist pressure but not his ability to judge and decide. Also of significance was his old habit of acting independently and at times without even the least regard for the opinions of others, either as a consequence of his confident belief in the correctness of his own views, analyses and assumptions, or an overestimation of his own position, political experience and authority. Several changes of position during the solution of the government crisis and after the February takeover by the Communists indicated that his self-confidence was shaken as soon as he came up against marked resistance. The president's political thinking and behaviour were also marked by his many years as foreign minister. From 1945 until mid 1947, he dedicated himself exclusively to the area of foreign policy. His work in domestic policy was too narrowly limited to parliamentary politics, to smoothing out coalition agreements and looking for compromise. Beneš was neither an 'organizer of the masses' nor a 'people's tribune'. Despite his great authority and popularity, which he used after 1945, he lost the personal prerequisites for organizing and leading the struggle against the Communists as soon as they took that struggle out of the parliament and 'into the streets'.

Seznam osob s jejich funkcemi v roce 1948

- Bareš Gustav – 1945–1948 šéfredaktor Rudého práva a tajemník ÚV KSČ
Beneš Vojta – 1945–1948 poslanec za stranu sociálnědemokratickou, bratr E. Beneše
Beran Josef – pražský arcibiskup
Boček Bohumil, arm. gen. – 1945–1948 náčelník generálního štábu
Cicvárek Ladislav, prof. ing. – prorektor Vysoké školy obchodní v Bratislavě
Clementis Vladimír, JUDr. – 1945–1948 státní tajemník v ministerstvu zahraničních věcí, člen vedení KSČ
Červíček Bohumil, dr. – vedoucí úředník Kanceláře prezidenta republiky (1948)
David Josef – 1945–1948 předseda Prozatímního a Ústavodárného národního shromáždění, člen vedení Čs. strany národněsocialistické
Dérer Ivan, JUDr. – 1946–1948 předseda Nejvyššího soudu, čestný předseda Strany práce
Dolanský Jaromír – 1946–1948 ministr financí, člen vedení KSČ
Drtina Prokop, JUDr. – 1945–1948 ministr spravedlnosti, člen vedení Čs. strany národněsocialistické
Ducháček Ivo, – 1945–1948 poslanec za stranu lidovou
Fierlinger Zdeněk – 1948 ministr průmyslu (1945–1947 předseda Čs. strany sociálnědemokratické)
Firt Julius – 1945–1948 poslanec a člen vedení Čs. strany národněsocialistické
Fischl Otto – vedoucí hospodářského odd. ÚV KSČ, 1948 náměstek ministra financí
Franek Mikuláš, JUDr. – 1946–1948 ministr pro sjednocení zákonů, člen vedení Demokratické strany
Gottwald Klement – 1946–1948 předseda vlády, 1948–1953 prezident republiky, 1945–1953 předseda KSČ
Hála František, msgr. – 1945–1948 ministr pošt, místopředseda Čs. strany lidové
Hasal Antonín, gen. – 1946–1948 přednosta Vojenské kanceláře prezidenta republiky
Heidrich Arnošt – 1945–1948 generální sekretář ministerstva zahraničních věcí
Hlouch Josef – biskup v Českých Budějovicích
Hodinová-Spurná Anežka – 1945–1948 poslankyně za KSČ, místopředsedkyně Národního shromáždění
Hora Jan – velitel ústředny Státní bezpečnosti
Horák Jiří, PhDr. – 1945–1948 československý velvyslanec v SSSR
Horáková Milada, JUDr. – 1945–1948 poslankyně za Čs. stranu národněsocialistickou, vedoucí činitelka ženského hnutí
Husák Gustáv, JUDr. – 1946–1948 předseda sboru pověřenců, člen vedení KSS
Chmela Leopold, ing. – vrchní ředitel Národní banky
Janda František, plk. – 1946–1948 přednosta odboru bezpečnosti ministerstva vnitra
Jína Jan, JUDr. – přednosta politického odboru K.PR
John Oldřich, JUDr. – předseda Národního shromáždění, člen vedení Čs. strany sociálnědemokratické, 1948 člen předsednictva ÚV KSČ
Kabeš Jaroslav – 1946–1954 člen ÚV KSČ, 1949–1953 ministr financí
Klapálek Karel, arm. gen. – velitel 1. oblasti Čs. armády v Praze
Klecanda Vojtěch V. – příslušník čs. legií v Rusku, později div. gen.

Kleinerová Antonie – 1946–1948 poslankyně za Čs. stranu národněsocialistickou
 Klinger Oskar, MUDr. – osobní lékař E. Beneše
 Kočvara Štefan, JUDr. – 1947–1948 náměstek předsedy vlády, člen vedení Demokratické strany
 Kopřiva Ladislav – 1945–1948 předseda ZNV v Praze, (1950 tajemník ÚV KSČ, 1950–1952 ministr národní bezpečnosti)
 Kopta Josef – spisovatel, přednosta kulturního odboru KPR
 Koryčanský M., JUDr. – vedoucí úředník KPR
 Kozelka Bedřich – předseda Krajské odborové rady v Praze
 Krajčír František – poslanec za KSČ, 1948 ministr vnitřního obchodu
 Krajina Vladimír, prof. dr. – 1945–1948 generální tajemník Čs. strany národně-socialistické
 Křížek Jurij – 1945–1948 pracovník ministerstva vnitra
 Laušman Bohumil – 1947–1948 předseda Čs. strany sociálnědemokratické, 1948 náměstek předsedy vlády
 Laštovička, Bohuslav – 1945–1948 gen. ředitel Čs. rozhlasu, 1948–1950 velvyslanec v SSSR, funkcionář KSČ
 Lesák Josef – 1946–1948 poslanec a vedoucí činitel Mládeže národněsocialistické strany
 Lettrich Jozef, JUDr. – 1945–1948 předseda Slovenské národní rady a Demokratické strany
 Lichner Ján – 1946–1948 státní tajemník v ministerstvu národní obrany, člen vedení Demokratické strany
 Luby Štefan, prof. JUDr. – rektor Vysoké školy obchodní v Bratislavě
 Marjanko Zdeněk, JUDr. – rada ministerstva spravedlnosti
 Masaryk Jan – ministr zahraničních věcí
 Maštálka A. – tajemník Čs. obce sokolské
 Matouš Bohuslav, dr. – archivář KPR
 Moško Koloman – tajemník ÚV KSS
 Nečásek František – vedoucí úředník KPR (1948)
 Nejedlý Zdeněk, prof. dr. – 1946–1948 ministr práce a sociální péče, 1948 ministr školství
 Neumann Alois, JUDr. – 1945–1948 poslanec, 1948 ministr pošt, místopředseda Čs. strany národněsocialistické
 Nichols Philip, B.B. – britský velvyslanec v ČSR
 Nosek Václav – 1945–1948 ministr vnitra, člen vedení KSČ
 Novotný Antonín – 1945–1948 krajský politický tajemník KSČ v Praze
 Papánek Ján, JUDr. – stálý zástupce ČSR v OSN, v r. 1948 se vzdal funkce
 Peroutka Ferdinand – novinář, šéfredaktor časopisu Dnešek
 Petr Alois – 1945–1948 místopředseda Národního shromáždění, 1948 ministr dopravy a předseda Čs. strany lidové
 Pietor Ivan, JUDr. – 1946–1948 ministr dopravy, člen vedení Demokratické strany
 Plaček Štěpán – 1946–1948 velitel politického zpravodajství ministerstva vnitra
 Plojhar Josef – 1945–1948 poslanec, 1948 ministr zdravotnictví a místopředseda Čs. strany lidové

Procházka J. – tajemník E. Beneše
 Procházka Vladimír, JUDr. – poslanec za KSČ, parlamentní zpravodaj k ústavě 1948
 Reicin Bedřich – přednosta 5. odd. generálního štábu (obraně zpravodajství)
 Ripka Hubert, JUDr. – 1945–1948 ministr zahraničního obchodu, člen vedení Čs. strany národněsocialistické
 Ryšavý Josef, prof. ing. – rektor ČVUT
 Silin M. – sovětský velvyslanec v ČSR
 Simić – ministr zahraničních věcí Jugoslávie
 Simone André -- komunistický novinář
 Slánský Rudolf – 1945–1948 generální tajemník KSČ, poslanec
 Smutný Jaromír – 1945–1948 kancléř KPR
 Spurný Gríša – 1945–1948 tajemník ministra vnitra V Noska
 Staněk, JUDr. – pracovník velitelství Bezpečnosti v Praze
 Stránský Jaroslav, JUDr. – 1946–1948 ministr školství, člen vedení Čs. strany národněsocialistické
 Svoboda Ludvík, arm. gen. – 1945–1948 ministr národní obrany
 Svobodová Jiřina – pracovnice archivu E. Beneše
 Sychrava Lev, JUDr. – novinář, šéfredaktor Nár. osvobození, spolupracovník E. Beneše z dob prvního odboje
 Sýkora Václav, JUDr. – osobní tajemník E. Beneše
 Slechta Emanuel, prof. – 1945–1948 člen vedení Čs. strany národněsocialistické, od r. 1948 předseda Čs. strany socialistické, ministr techniky
 Škarvan František, JUDr. – politický referent KPR
 Šrámek Jan, msgre – 1945–1948 náměstek předsedy vlády a předseda Čs. strany lidové
 Šrobár Vavro, JUDr. – ministr unifikace, předseda Strany slobody
 Šváb Karel – vedoucí evidenčního odboru ÚV KSČ
 Toman Zdeněk – vedoucí funkcionář zpravodajského odboru ministerstva vnitra
 Truhlář Josef – starosta Čs. obce sokolské
 Tymeš František – 1945–1948 poslanec, 1947–1948 náměstek předsedy vlády, člen vedení Čs. strany sociálnědemokratické
 Veselý Jindřich – vedoucí komunistický funkcionář Státní bezpečnosti (zástupce přednosta, poté přednosta odboru BA)
 Vilím Blažej – 1945–1948 generální tajemník Čs. strany sociálnědemokratické, poslanec
 Vořechovský Stanislav – předseda akčního výboru NF na Hradě
 Zápotocký Antonín – 1945–1948 předseda Ústřední rady odborů, 1948 náměstek a poté předseda vlády, člen vedení KSČ
 Závodský Osvald – pracovník evidenčního odboru ÚV KSČ
 Zenkl Petr, JUDr. – 1946–1948 náměstek předsedy vlády, 1945–1948 předseda Čs. strany národněsocialistické
 Zorin Valerian – 1945–1947 sovětský velvyslanec v ČSR, 1948 náměstek ministra zahraničí SSSR

Lékaři prezidenta E. Beneše:

prof. MUDr. Kamil Henner
prof. MUDr. Kristián Hynek
prof. MUDr. Josef Charvát
MUDr. Jelínek (primář nemocnice v Táboře)
MUDr. Oskar Klinger (osobní lékař)
prof. MUDr. Antonín Přecechtěl
prof. MUDr. Bohumil Prusík
prof. MUDr. Jiří Vítek
prof. MUDr. Klement Weber

Obsah

Úvodem	5
Unarová krize	7
Poslední měsíce v úřadě	43
Poslední měsíce života	67
Nemoc	83
Osudy Benešova soukromého archivu	93
Krátce a závěrečně zamyslení	98

Přílohy

1. Závěť prezidenta	107
2. Záznamy tajemníků prezidenta o denním rozvrhu v době jeho přítomnosti v Praze	108
3. Koncept rozhlasového projevu prezidenta (24.2.1948)	117
4. Záznam rozhovoru s K. Gottwaldem, A. Zápotockým a V. Noskem (25.2.1948)	119
5. Záznam rozhovoru s delegací čs. armády (27.2.1948)	123
6. Záznam rozhovoru s Vl. Clementisem (4.3.1948)	125
7. Poznámky E. Beneše o rozhovoru s K. Gottwaldem (7.3.1948)....	128
8. Záznamy o rozhovoru s L. Chmelou (9.4.1948).....	130
9. Návrh abdikačního dopisu (4.5.1948)	134
10. Záznamy o jednání s K. Gottwaldem (4.5.1948).....	135
11. Záznam o schůzi předsednictva ÚV KSČ (4.5.1948)	144
12. Dopis Ludvíka Svobody prezidentu republiky k 64. narozeninám (28.5.1948).....	147
13. Abdikační dopis prezidenta (7.6.1948)	148
14. Hesla provolávaná v průvodu sokolů při IX. sletu.....	149
15. Seznam zadržených a uvězněných osob v souvislosti s pohybem prezidenta	151
16. Hlášení Bezpečnosti o návštěvách u prezidenta v Sezimově Ústí	156
17. Přehled návštěv u prezidentova hrobu.....	167
Summary	168
Seznam osob a jejich funkce v roce 1948	171
Lekáři prezidenta E. Beneše	174

Karel Kaplan

**Poslední rok prezidenta
Edvard Beneš v roce 1948**

Redakce Milena Janišová, anglické résumé Derek Paton

Počítačová sazba Věra Škvorová

Obálka Ivan Štrouf

Jako svou 42. publikaci vydalo

nakladatelství Doplněk v Brně,

ve spolupráci s Ústavem pro soudobé dějiny AV ČR

(Vydání 1. ÚSD AV ČR, Praha 1993)

176 stran

Vydání 2. Brno 1994

Vytiskl TISK - Sýkora

1081-042-1994